

ΤΑ ΑΣΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ
ΟΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ
ΜΕΤΣΟΒΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18^ο-19^ο
ΑΙΩΝΑ

ΛΥΡΑΤΖΑΚΗ ΕΛΕΝΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΜΑΡΙΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ

ΔΙΑΛΕΞΗ 9^ο ΕΞΑΜΗΝΟΥ

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ 1 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
ΠΕΡΙΟΧΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ
ΑΘΗΝΑ- ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2018

Οφείλω να εκφράσω τις θερμές μου ευχαρηστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτρια Μαρίνου Γεωργία για τις πολύτιμες γνώσεις που μου μετέδωσε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διάλεξης καθώς και για την υποστήριξη και καθοδήγηση. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω ακόμα στον κύριο Ιωάννη Μπίσιο με καταγωγή απο το Μαλακάσι και στην κυρία Κάσση Ελένη με καταγωγή απο την Μηλιά Μετσόβου για την άμμεση παροχή υλικού. Ακόμα ευχαριστώ την κυρία Αθηνά Μιχακώστα για το αμείωτο ενδιαφέρον της και τη συνεχή παροχή υλικού από τον οικισμό της Μηλιάς.

Τέλος θα ήθλελά να ευχαριστήσω την οικογένεια και τους φίλους για τη βοήθεια σε κάθε επίπεδο.

Πρόκειται για μία εργασία που στηρίχθηκε στη συλλογή και μελέτη ιστορικών γεγονότων, στις περιγραφές των ξένων περιηγητών, στις προφορικές μαρτυρίες των κατοικών και στην επιτόπεια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή την περίοδο Απρίλιου-Μαΐου 2018.

Εισαγωγή.....	7
A. Η περιοχή του Μετσόβου:	
Ιστορικό πλαίσιο και γεωμορφολογία ευρύτερης περιοχής.....	9
B. Οι προς μελέτη οικισμοί	15
1. Οικισμοί προς μελέτη με κριτήρια που αφορούν.....	16
α. θέση στη διοικητική ιεραρχία και πληθυσμιακά στοιχεία.....	16
β. γεωγραφική θέση και οικονομικές δομές.....	20
2. Οικισμοί σε στρατηγική θέση.....	28
3. Γένεση και ανάπτυξη των οικισμών.....	34
α. Ιστός οικισμών.....	34
β. δημόσιος χώρος	58
4. Αστικά χαρακτηριστικά αναφορικά με.....	64
α. τυπολογίες κατοικιών	64
β. όψεις.....	76
γ. εσωτερικός διάκοσμος κατοικιών.....	82
Γ. Επίλογος	85
Δ. Βιβλιογραφία.....	88

Το αντικείμενο της μελέτης είναι η ανάλυση της αρχιτεκτονικής των οικισμών που βρίσκονται πάνω στους εμπορικούς άξονες της Πίνδου και η συγκριτική θεώρηση αυτών με τον μεγαλύτερο οικισμό της περιοχής, το Μέτσοβο. Οι δίοδοι αυτοί ανήκουν στο διεθνές εμπορικό δίκτυο που συνέδεε από την αρχαιότητα τις χώρες της Ανατολής με της Δύσης. Εστιάζοντας στον ελλαδικό χώρο, την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, παρατηρούμε πως οι παραπάνω δίοδοι υπήρξαν εξίσου σημαντικές για την εξασφάλιση της επικοινωνίας ανάμεσα σε Θεσσαλία και Ήπειρο. Η ιδιαίτερη αυτή θέση εξασφάλισε στην περιοχή από τα πρώτα κιόλας χρόνια της Τουρκοκρατίας προνομιακό καθεστώς ανεξαρτησίας. Επικεντρώνοντας τη μελέτη στην περιοχή του Μετσόβου παρατηρούμε μια κοινή αύξηση πληθυσμού και πιο έντονη οικονομική δραστηριότητα κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα που έθεσαν την βάση για την περαιτέρω ανάπτυξη των οικισμών.

Κατά μήκος αυτών των σημαντικών αξόνων δημιουργήθηκαν και οι πρώτοι οικισμοί. Οι οικισμοί αυτοί ήταν το Μέτσοβο, το Βοτονοσί και η Μηλιά της σημερινής επαρχίας Μετσόβου, μαζί με τα χωριά Μαλακάσι και Κουτσουφλεάνη της επαρχίας Καλαμπάκας. Αντικείμενο μελέτης είναι η ανάλυση των οικισμών της Μηλιάς, του Μαλακασιού και του Βοτονοσιού και η συγκριτική θεώρηση με τον οικισμό του Μετσόβου. Τα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής του Μετσόβου θα χρησιμοποιηθούν στην συγκεκριμένη μελέτη σαν βάση για την συγκριτική θεώρηση με τους υπόλοιπους οικισμούς καθώς έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης άλλων ερευνητικών εργασιών. Ωστόσο οι υπόλοιποι οικισμοί αποτελούν αντικείμενο μελέτης της συγκεκριμένης διάλεξης και είναι αποτέλεσμα προσωπικής έρευνας. Η έρευνα αυτή στηρίχθηκε στη συλλογή και μελέτη των ιστορικών γεγονότων, στις περιγραφές ξένων περιηγητών την εποχή μελέτης, στις προφορικές μαρτυρίες και στην προσωπική επιτόπια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή.

Στόχος είναι η μελέτη της αρχιτεκτονικής των οικισμών της ευρύτερης περιοχής του Μετσόβου, που είναι μικρότεροι πληθυσμιακά από αυτόν, και ο συσχετισμός αυτής της αρχιτεκτονικής με τον οικισμό του Μετσόβου που αποτέλεσε σημαντικό κέντρο με έντονη ανάπτυξη στον τομέα του εμπορίου και της βιοτεχνίας.

Α. Η περιοχή του Μετσόβου: Ιστορικό πλαίσιο και
γεωμορφολογία ευρύτερης περιοχής

Η περιοχή του Μετσόβου βρίσκεται στην βόρεια απόληξη της οροσειράς της Πίνδου, πρόκειται για μία από τις πιο ορεινές περιοχές του Ελλαδικού χώρου. Συγκεκριμένα τα εδάφη της τοποθετούνται γεωγραφικά στο σημείο όπου σήμερα συγκλίνουν τα διοικητικά όρια της Ηπείρου της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας. Η γεωγραφική θέση της Πίνδου, στο δρόμο από την Ήπειρο προς την Κεντρική Ευρώπη και από τη Θεσσαλία προς τη Δύση, ανάμεσα στις μεγάλες πόλεις της Κωνσταντινούπολης και της Θεσσαλονίκης αφενός, και τα λιμάνια που επικοινωνούσαν με τη Δυτική Ευρώπη αφετέρου, εξασφάλισε την ανάπτυξη και τη διατήρηση των επικοινωνιών από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Το διεθνές χερσαίο και υδάτινο δίκτυο δρόμων δεν εξυπηρετούσε αποκλειστικά στρατιωτικές ανάγκες αλλά και τη διακίνηση αγαθών, την επικοινωνία και την ανταλλαγή ιδεών.

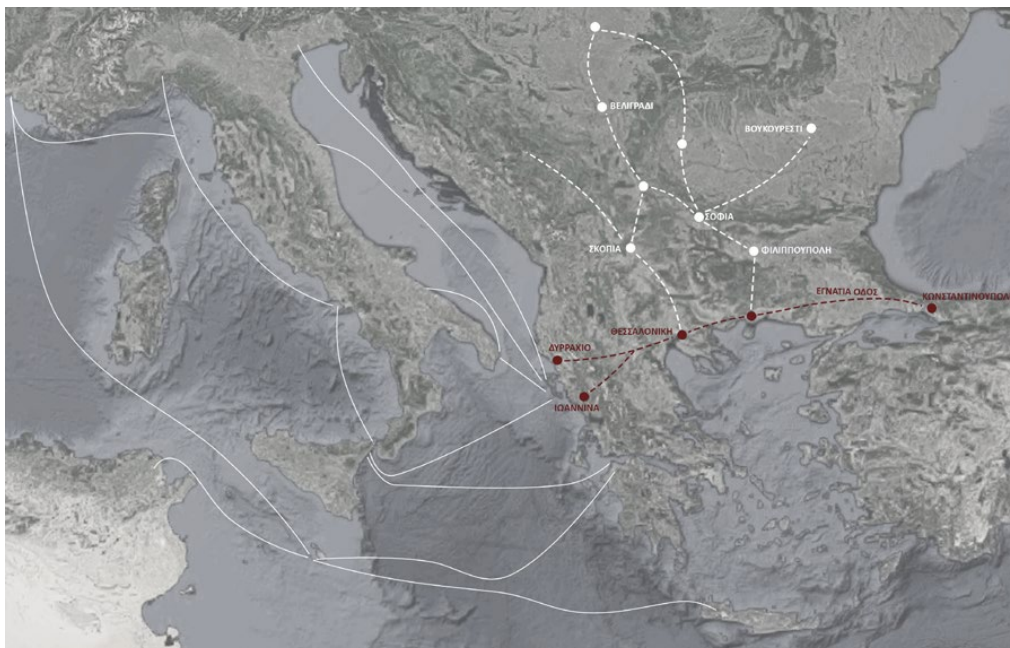
Η περιοχή πιο συγκεκριμένα διατρέχεται από την αρχαιότητα από δύο βασικές διαδρομές με μεγάλη εμπορική και στρατηγική σημασία. Οι άξονες αυτοί εξυπρέτησαν κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας το εμπόριο, τόσο σε τοπικό, όσο και σε υπερτοπικό επίπεδο συνδέοντας τόσο την περιοχή της Ηπείρου με τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία, όσο και ευρύτερα τον ελλαδικό χώρο με την υπόλοιπη Ευρώπη και την Ασία. Ο σημαντικότερος άξονας που διέτρεχε την περιοχή ήταν μία παράκαμψη του άξονα της Εγνατίας οδού που συνέδεε την περιοχή με τον βασικό άξονα μέσω του οποίου πραγματοποιούνταν η σύνδεση της Κωνσταντινούπολης με τη Θεσσαλονίκη και το Δυρράχιο.

Κατά την Οθωμανική κυριαρχία οι βασικότεροι οδικοί άξονες της περιοχής ήταν, εκτός την παράκαμψη της Εγνατίας οδού που τη συνέδεε με την πόλη των Ιωαννίνων, ο άξονας του Ζυγού που εξυπηρετούσε το τοπικό δίκτυο και τη σύνδεση των οικισμών μεταξύ τους. Οι δύο αυτοί άξονες τέμνονταν στην τοποθεσία «Τρία Χάνια» δυτικά του οικισμού του Βοτονοσίου. Ένας τρίτος σημαντικός άξονας, κάθετος στους δύο προηγούμενους πραγματοποιούσε τη σύνδεση της περιοχής με τα Γρεβενά. Ο άξονας αυτός διερχόταν δυτικά του οικισμού της Μηλιάς και ήταν ο πλέον σημαντικός στον άξονα βορρά- νότου, καθώς μέσω αυτού πραγματοποιούνταν σύνδεση της Ηπείρου με την Μακεδονία. Το πέρασμα αυτό ξεκινώντας από την περιοχή των Ζαγοροχωριών διέσχιζε την ορεινή περιοχή της Πίνδου και από εκεί μέσω της κοιλάδας της Μηλιάς κατευθυνόταν στην περιοχή των Γρεβενών. Ακόμα σημαντικό πέρασμα της ευρύτερης περιοχής ήταν ο άξονας που συνέδεε την περιοχή με τους οικισμούς Καλαρρύτες και Συρράκο, και ο άξονας που συνέδεε βόρεια με τον οικισμό της Μηλιάς και τα Γρεβενά. Άλλα περάσματα στην ευρύτερη περιοχή της Πίνδου ήταν ο άξονας της Κάλε Μάρε (Μέτσοβο-Καλαμπάκα), της Ελάτης (Θεοδώριανα-Μεσοχώρα-Ελάτη-Πύλη), της Μεσοχώρας (Θεοδώριανα-Μεσοχώρα-Παλαιοκαρυά-Πύλη), της Αργιθέας (Ασπροπόταμος-Αργιθέα-Κνίσοβο-Μουζάκι) και της Δροσάτου (Ασπροπόταμος-Δροσάτου-Μουζάκι) εξασφαλίζοντας την επικοινωνία των αντίστοιχων περιοχών μεταξύ τους και κατ' επέκταση με την Ευρώπη και τα Βαλκάνια.

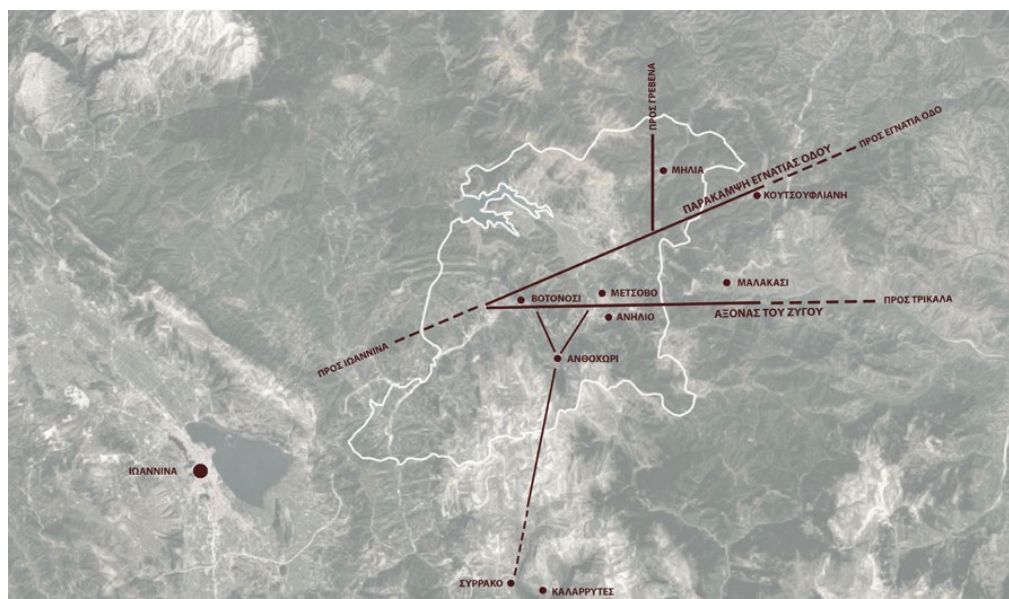
Έτσι η περιοχή αποτέλεσε σημαντικό κόμβο ενός ευρύτερου δικτύου με εμπορικό και στρατιωτικό χαρακτήρα, γεγονός που συνετέλεσε συγχρόνως και στην πολιτιστική και κοινωνική εξέλιξη των οικισμών μέσα από την επικοινωνία με σημαντικά κέντρα.

Η ανάπτυξη την περιοχής και αντίστοιχα των οικισμών της, ενισχύθηκε από την Οθωμανική αυτοκρατορία με την παραχώρηση προνομίων και την πολιτική και στρατιωτική προστασία, για τον έλεγχο αυτών των κομβικών σημείων.

Η προνομιακή θέση της περιοχής αναγνωρίστηκε ήδη από τα βυζαντινά χρόνια όπου ο Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος (913-959) και ο Ανδρόνικος Παλαιολόγος (1328-1341) παραχώρησαν προνόμια

Χάρτης 1: Δίκτυο υδάτινων και χερσαίων εμπορικών δρόμων στον Ευρωπαϊκό Χώρο κατά την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας. Πηγή: υπόβαθρο google maps, προσωπική επεξεργασία

Χάρτης 2: Διάγραμμα περασμάτων και εμπορικών δίοδων στον Ελλαδικό χώρο κατά την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας. Πηγή: υπόβαθρο google maps, προσωπική επεξεργασία

στους κατοίκους της περιοχής. Αντίστοιχα προνόμια παραχωρήθηκαν στον οικισμό του Μετσόβου από τα πρώτα κιόλας χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ενώ στη συνέχεια λειτούργησαν υπό αντίστοιχο προνομιακό καθεστώς και οι οικισμοί, Μηλιά, Βοτονόσι, Ανθοχώρι, Μαλακάσι και Κουτσουφλεάνη, τελώντας υπό κοινό διοικητικό καθεστώς με το Μέτσοβο. Το 1480, οι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής υπό την πίεση των συνεχών εισβολών τούρκικων στρατευμάτων έθεσαν την περιοχή υπό την προστασία της Βαλιδέ Σουλτάνας, με σκοπό τον έλεγχο των εμπορικών περασμάτων μεταξύ Θεσσαλίας και Ηπείρου.¹ Έτσι με σκοπό την καλύτερη διαχείριση, η ευρύτερη περιοχή της κεντρικής και βόρειας Πίνδου χωρίστηκε σε τρεις επαρχίες, τη Χώρα Μετσόβου, τα χωριά του Συρρακού και τα χωριά των Καλαρρυτών.

Η εποπτεία της Βαλιδέ Σουλτάνας οδήγησε τόσο στην καλύτερη οργάνωση της περιοχής και την ενιαία μεταχείριση των βλαχόφωνων νομαδικών φύλων όσο και στην εγκατάσταση οθωμανικών στρατευμάτων σε κείρια σημεία της Πίνδου. Το 1659 η Βαλιδέ Σουλτάνα είχε χάσει την επιρροή της και τα χωριά της ευρύτερης περιοχής, μετά από μία δεκαετία παρακμής, διεκδίκησαν προνομιακό καθεστώς ανεξαρτησίας εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το ειδικό φορολογικό και πολιτικό καθεστώς που παραχωρήθηκε από πολύ νωρίς στην επαρχία Μετσόβου παραχωρήθηκε με την αιτιολογία ότι οι κάτοικοι του είναι επιφορτισμένοι με το καθήκον της φρούρησης των στενών και της εξυπηρέτησης των διερχόμενων. Στην προκειμένη περίπτωση η οθωμανική αυτοκρατορία δε χρησιμοποίησε για το σκοπό αυτό τα σώματα των Οθωμανών αξιωματούχων ή σώματα αρματολών αλλά εμπιστεύτηκε τη φύλαξη αυτών των περιοχών στους κατοίκους της περιοχής. Σύμφωνα με έγγραφο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας του 1730 σχετικά με την υποχρέωση αυτή των κατοίκων του Μετσόβου φαίνεται ότι επέλεξε να αναθέσει τη φύλαξη των περιοχών στους κατοίκους με σκοπό την εξασφάλιση της διαμονής στην περιοχή πληθυσμού ικανού να προσφέρει σχετικές υπηρεσίες προς τους ταξιδιώτες που περνούσαν από την περιοχή. Οι υπηρεσίες αυτές σχετίζονταν και με την διατήρηση των χανίων και εμπορικών δρόμων. Η σημασία αυτού του συστήματος διαφαίνεται και από τις περιγραφές των περιηγητών.

Η αρχική παραχώρηση των προνομίων στον οικισμό του Μετσόβου έγινε το 1659 από τον Σουλτάνο Αχμέτ τον Δ' και εκφράζεται σε επίσημο έγγραφο ως εξής: « Επειδή οι Μετσοβίται οικοίσι Χώραν, δι' ης πολλοί διέρχονται κατά πάσαν ώραν του έτους και τον μεν χειμώνα διαπερώσιν αυτούς κατακλεισμένους υπό πολλών χιόνων και κινδυνεύοντας ν' απολεσθώσιν εκ του ψύχους, στρωννύντες επιβλήματα εις τους πόδας των ίππων και μεταφέροντες τους ανθρώπους επί των ώμων αυτών, το δε θέρος εκτιθέμενους εις την διάκρισιν των ληστών προφυλάτουσι και εξασφαλίζουσι αυτούς, δια ταύτα ου μόνον τας προνομίας και δικαίωματα ταύτα υπέρ αυτών καθιεροί, αλλά και διατάττει, ίνα η περιοχή αυτή πολιτικώς μεν εις τον νομόν Ευβοίας υπάγηται, διακαστικώς δε εις τον Μεχκεμέν Λαιβαδείας και εκκλησιαστικώς υπό ιδίου Πατριαρχικού εξάρχου κυβερνάται και τεύτα ίνα τας διαδικασίας και διαφοράς αυτών ένεκα της μεγάλης αποστάσεως φροντίζωσι να εξομαλύνωσιν εν Μέτσοβο.»

Έτσι σταδιακά ο πληθυσμός των οικισμών αυξήθηκε, αφού βλαχόφωνα φύλα κατέφυγαν στην περιοχή για να διασωθούν από την καταδίωξη των Οθωμανών με αποτέλεσμα τα επόμενα χρόνια να γνωρίσουν οι οικισμοί μεγάλη πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη.

¹ Ο Αραβαντινός στηριζόμενος σε προφορικές παραδόσεις κάνει λόγο για τους αυτόνομους βλάχους της Πίνδου που υπατάχθηκαν στην Βαλιδέ Σουλτάνα το 1479 γιατί έβλεπαν ότι η αντίσταση τους θα τους οδηγούσε σε καταστροφή πηγή: «Τουρκοκρατούμενη Ήπειρος», Τιμαριωτισμός, Αστισμός, Νεοελληνική Αναγέννηση, Νικ. Γ. Ζιάγκου, Αθήνα 1974

Η ανάπτυξη αυτή παγιώθηκε από τον 18^ο αιώνα με τη συνθήκη του Κάρλοβιτς² (1699) και στη συνέχεια τη συνθήκη του Πασάροβιτς³ (1718) με την οποίες γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση το ευρωπαϊκό εμπόριο με την Οθωμανική αυτοκρατορία δημιουργώντας τις συνθήκες για εξάπλωση των εμπορικών δραστηριοτήτων των κατοίκων της Ηπείρου και ιδιαίτερα των κατοίκων της περιοχής του Μετσόβου. Έτσι τα επόμενα χρόνια δόθηκε η ευκαιρία στους Έλληνες της διασποράς να επωφεληθούν τόσο από τη συνεχώς αυξανόμενη εμπορική κίνηση όσο και από τα προνόμια που παραχωρήθηκαν στους ξένους υπηκόους του οθωμανικού κράτους και τελικά να ανελιχθούν οικονομικά και κοινωνικά διαμορφώνοντας μια νέα αστική τάξη στις περιοχές όπου βρίσκονταν. Στις περιοχές αυτές ήρθαν σε επαφή με τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και πολιτιστικές τάσεις της Δύσης τα οποία μετέφεραν κατά την επιστροφή τους στην πατρίδα. Με αυτό τον τρόπο δόθηκε το έναυσμα για την άνθηση των οικισμών της ευρύτερης περιοχής. Η αστική αυτή τάξη και η δράση της φαίνεται και άμεσα στο χώρο μέσα από εμβάσματα και κληροδοτήματα.

Η ευρύτερη περιοχή της κεντρικής και βόρειας Πίνδου συνέχισε να τελεί υπό προνομιακό καθεστώς ανεξαρτησίας μέχρι το 1803 που με την κατάκτηση του Σουλίου από τον Αλή Πασά καταργούνται και τα προνόμια της περιοχής.

2 Συνθήκη του Κάρλοβιτς ήταν μια διεθνής συνθήκη ειρήνης που υπογράφηκε στις 26 Ιανουαρίου 1699 στο Σρέμσκι Καρλόβτσι μια πόλη στη σημερινή Σερβία. Η συνθήκη τερμάτισε τον αυστροοθωμανικό πόλεμο του 1683-1697 στον οποίο οι Οθωμανοί ηττήθηκαν. Η συνθήκη είχε αξιοσημείωτες συνέπειες και για τους Έλληνες, που αν και δεν υπήρχε όρος που να κάνει κάποια σχετική μνεία, έδωσε τη δυνατότητα στους Έλληνες εμπόρους να ξαναρχίσουν το εμπόριο με τη Βενετία και την Αυστριακή Αυτοκρατορία. https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%9A%CE%AC%CF%81%CE%BB%CE%BF%CE%B2%CE%B9%CF%84%CF%82

3 Με την συνθήκη του Πασάροβιτς δόθηκε η δυνατότητα στους υπηκόους των δύο αυτοκρατοριών να ναυσιπλοούν ελεύθερα και να ασκούν ελεύθερο εμπόριο σε ξηρά και θάλασσα. Πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%A0%CE%B1%CF%83%CE%AC%CF%81%CE%BF%CE%B2%CE%B9%CF%84%CF%82

Β.Οι προς μελέτη οικισμοί

B1. Οικισμοί προς μελέτη με κριτήρια που αφορούν | B1.α Θέση στη διοικητική ιεραρχία και πληθυσμιακά στοιχεία

18

Κατά τον 18^ο-19^ο αιώνα οι οικισμοί που τελούσαν υπό κοινό διοικητικό καθεστώς ήταν το Μέτσοβο και το Ανήλιο, που κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα αποτελούσαν διαφορετικούς μαχαλάδες του ίδιου οικισμού,⁴ το Βοτονόσι και η Μηλιά της σημερινής επαρχίας Μετσόβου⁵, μαζί με τα χωριά Μαλακάσι και Κουτσουφλέανη της επαρχίας Καλαμπάκας. Η σημερινή εικόνα του δήμου Μετσόβου φαίνεται να αποτελεί τμήμα της περιοχής που λειτούργησε υπό κοινό προνομιακό καθεστώς κατά τον 18^ο-19^ο αιώνα.

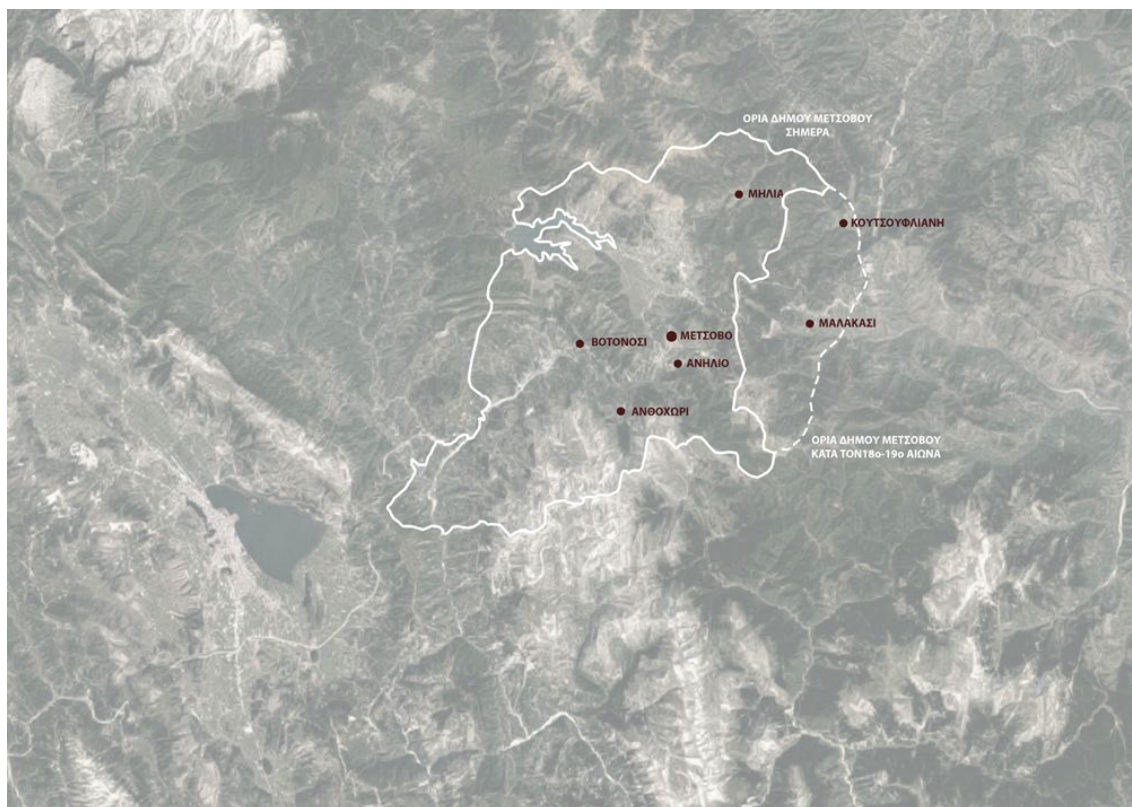
ΘΕΣΗ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ

Όσον αφορά στην θέση των οικισμών στην διοικητική ιεραρχία, σύμφωνα με τον οθωμανικό νόμο που ίσχυε από το 1864 η πρωτογενής διαίρεση της αυτοκρατορίας ήταν το βιλαέτι (νομαρχία). Κάθε τέτοια ενότητα χωριζόταν σε επιμέρους σαντζάκια και αυτά σε καζάδες τα οποία είχαν αντίστοιχα την δική τους αυτόνομη διοίκηση από τους μουτεσαρίφηδες και καιμακαμίδες. Στο εσωτερικό των καζάδων διακρίνονταν και μικρότερες περιφέρειες, οι ναχιγιέδες με αρχηγούς τους μουδέρηδες. Ωστόσο ο θεσμός των ναχιγιέδων δεν αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στην Ήπειρο με αποτέλεσμα η καταγραφή τους να είναι ελλιπής. Οι οικισμοί λοιπόν του Μαλακασίου, της Μηλιάς και του Βοτονοσίου υπάγονταν στο Σαντζάκι των Ιωαννίνων και στον Καζά του Μετσόβου που είχε ως πρωτεύουσα το Μέτσοβο.

Συγκεκριμένα για τους οικισμούς της περιοχής δεν είναι απόλυτα σαφής η χρονική στιγμή κατά την οποία έγινε η διοικητική συνένωση με την οποία λειτούργησαν υπό κοινή διοίκηση, ωστόσο στην απογραφή της οθωμανικής αυτοκρατορίας του 1454 μεταξύ των οικισμών που καταγράφονται να υπάγονται στο Σαντζάκι των Τρικάλων υπάρχουν έξι οι οποίοι φέρουν τον χαρακτηρισμό «υποκείμενο στο Μέτσοβο». Μεταξύ αυτών των χωριών αναγνωρίζουμε την Μηλιά και το Βοτονόσι γεγονός που υποδηλώνει ότι τα χωριά αυτά λειτούργησαν τουλάχιστον υπό κοινό φορολογικό καθεστώς με το Μέτσοβο από τον 15^ο αιώνα. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι η «Χώρα Μετσόβου» όπως οργανώνεται κατά τον 18^ο αιώνα δεν συγκροτήθηκε τυχαία αλλά βασίστηκε σε μια προϋπάρχουσα γεωγραφική, παραγωγική και διοικητική πραγματικότητα της περιοχής.

4 Σύμφωνα με τους περιηγητές (W. M. Leake και F. Rouqueville) το Μέτσοβο ήταν χωρισμένο σε δύο μαχαλάδες από μία χαράδρα, στο βάθος της οποίας κυλούσε ποτάμι με γεφύρι. Ο βόρειος (ΒΔ στην πραγματικότητα) και μεγαλύτερος λεγόταν «προσήλιο» γιατί το χτυπούσε ο ήλιος, ενώ ο νότιος (ΝΑ στην πραγματικότητα) λεγόταν «ανήλιο», γιατί σκιαζόταν από το βουνό πάνω στο οποίο βρισκόταν. Η βόρεια ενότητα στην άνω πλευρά της απεικόνισης λούζεται από το φως και ταυτίζεται με το σημερινό Μέτσοβο, ενώ η νότια βρίσκεται στη σκιά και πρόκειται για το σημερινό χωριό Ανήλιο. Έτσι το Ανήλιο δεν μελετάται σαν ξεχωριστός οικισμός καθώς αποτελούσε τμήμα του οικισμού του Μετσόβου. Πηγή: «Η ανάδειξη της κρυμμένης ιστορικής φυσιογνωμίας του Μετσόβου και η σημασία της στη σημερινή κρίση για μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή στρατηγική» Ελ. Μαϊστρου, Καθηγήτρια ΕΜΠ, Γ. Μαρίνου, Αναπλ. Καθηγήτρια ΕΜΠ, Μ. Μπαλοδήμου, Υποψήφια Δρ. ΕΜΠ Αικ. Βαβάλιου, Χρ. Γιαννέλος, Αν. Δαμπολιά, Μ.-Ελ. Δουκέρη, Χρ. Καρπάνου, Ν. Μιχαηλίδης, Χρ. Μόρμωρη, Γ. Παρασκευοπούλου, Ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητών ΔΠΜΣ «Προστασία Μνημείων» Αρχιτεκτονικής Σχολής ΕΜΠ σελίδα 6

5 Για μεγάλο χρονικό διάστημα ο οικισμός Ντερβενίστα (νυν Ανθοχώρι) τελούσε επίσης υπό κοινή διοίκηση με τους οικισμούς που προαναφέρθηκαν. Συγκεκριμένα στις απογραφές του 1454 και 1505 συναντάται ως Tiravatiste και υπόκειται στο Μέτσοβο. Ωστόσο στα φερμάνια που καθορίζουν τα όρια της «Χώρας Μετσόβου» και συντάχθηκαν κατά τον 18^ο αιώνα η Ντερβενίστα βρίσκεται εκτός των ορίων της Χώρας και μάλιστα σε διαμάχη με αυτήν για τον έλεγχο κάποιων τοποθεσιών. Στη συνέχεια επί Αλή Πασά η Ντερβενίστα έχει καταστεί τσιφλίκι και παρέμεινε έτσι μέχρι το 1936. Έτσι ο οικισμός του Ανθοχωρίου αν και το μεγαλύτερο διάστημα της Οθωμανικής κυριαρχίας τελούσε υπό το ίδιο διοικητικό καθεστώς με τους οικισμούς που προαναφέρθηκαν ένα μεγάλο διάστημα της εποχής μελέτης της συγκεκριμένης εργασίας (18^ο-19^ο) αιώνας αποτελούσε ανεξάρτητη περιοχή. Πηγή: «Αγροτικές κοινωνίες του ορεινού χώρου κατά την Οθωμανική περίοδο: ο γεωργικός κόσμος της Χώρας Μετσόβου (18ος-19ος), Δασούλας Θεοφάνης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2009, σελίδα 142

Χάρτης 3: Οι οικισμοί που τελούσαν υπό κοινό προνομιακό καθεστώς κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα

Πηγή: υπόβαθρο google maps, προσωπική επεξεργασία

Όσον αφορά την εσωτερική διοικητική ιεραρχία των οικισμών της περιοχής του Μετσόβου που τελούσαν υπό κοινό προνομιακό καθεστώς ανεξαρτησίας, τυπικά οι οικισμοί συναποφάσιζαν για διάφορα ζητήματα που αφορούσαν την περιοχή. Στην πραγματικότητα ακόμα και στις ονομασίες των οικισμών στα έγγραφα του 18^{ου} αιώνα διαφαίνεται ένας διαχωρισμός που είναι πιθανόν να είχε αντίκτυπο και στον τρόπο λήψης των αποφάσεων. Συγκεκριμένα ο οικισμός του Μετσόβου αναφέρεται συχνά ως «Χώρα Μετσόβου» ή «Πολιτεία Μετσόβου» ενώ οι υπόλοιποι οικισμοί αναφέρονται ως μαχαλάδες της «Χώρας» ή «Πολιτείας». Το γεγονός αυτό υποδεικνύει ότι ίσως σε αρκετές περιπτώσεις οι οικισμοί λειτουργούσαν σύμφωνα με τις αποφάσεις του μεγαλύτερου οικισμού, του Μετσόβου. Ωστόσο όμως κάθε μαχαλάς διατηρούσε την εδαφική του αυτοτέλεια, δηλαδή κατείχε συγκεκριμένο τμήμα κοινοτικής γης, ενώ υπάρχουν ενδείξεις ότι κατά τα πρώτα τουλάχιστον χρόνια διατηρούσε και την δική του κοινοτική αρχή⁶.

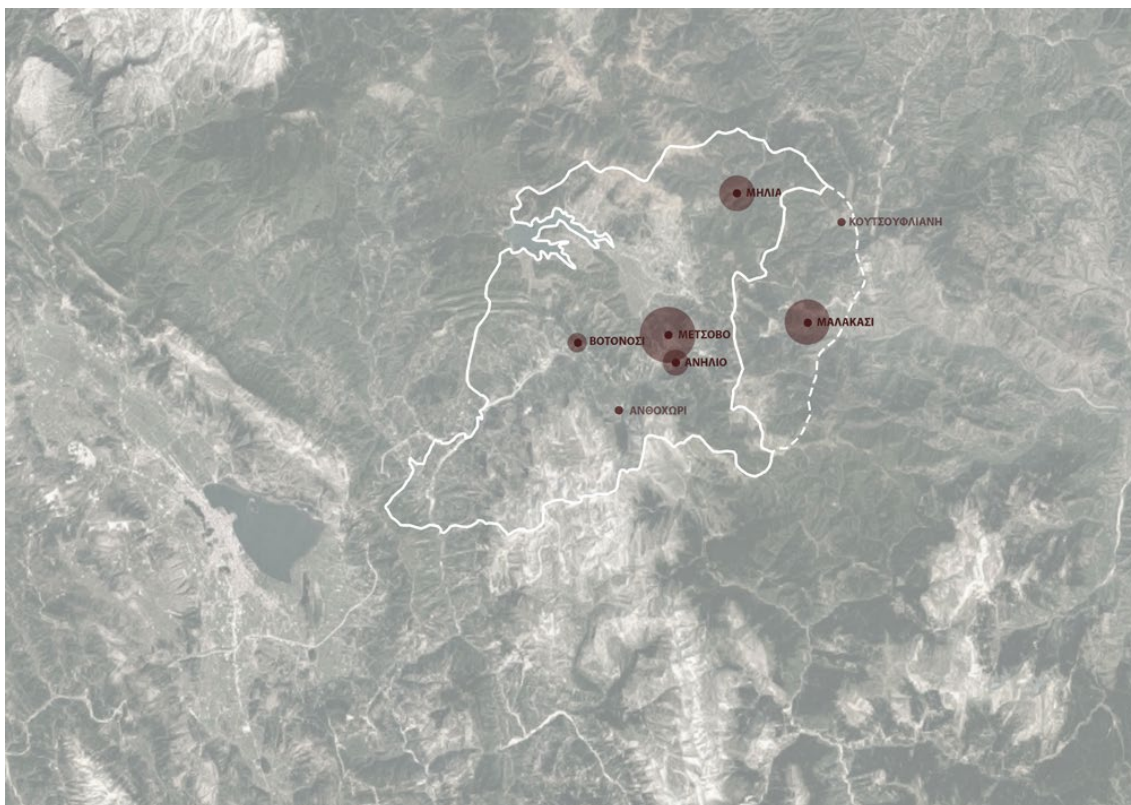
Τέλος σε έγγραφο του 1767, το Μαλακάσι, η Μηλιά και το Βοτονόσι αναφέρονται ως μαχαλάδες του Μετσόβου και η διαχείριση των περιουσιακών στοιχείων των μετέπειτα κοινοτήτων γίνεται από τους διαμένοντες στο Μέτσοβο ιερείς και προεστούς. Η κοινή διοίκηση και πορεία των οικισμών, που συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα, φαίνεται κυρίως από τον κώδικα ο οποίος βρισκόταν και φυλασσόταν στη Μπάγκα του ναού της Αγίας Παρασκευής του Μετσόβου.

Κοινή όμως υπήρξε και η εκκλησιαστική ιστορία των οικισμών. Όπως αναφέρει ο Μ. Τρίτος στο έργο του για την Εξαρχία του Μετσόβου, «από το 1659 μέχρι το 1924, το Μέτσοβο και η γύρω περιοχή, αποτέλεσαν ξεχωριστή εκκλησιαστική αρχή, την Πατριαρχική Εξαρχία Μετσόβου, η οποία εξαρτιόταν απ' ευθείας από το οικουμενικό πατριαρχείο και απολάμβανε όλα τα προνόμια που της απονεμήθηκαν με ισχυρά Πατριαρχικά και Συνοδικά γράμματα. Γεωγραφικά περιλάμβανε τα χωριά της μεσημβρινής πλευράς της Πίνδου...» Συγκεκριμένα και σύμφωνα με την ίδια πηγή τα χωριά αυτά ήταν το Μέτσοβο, το οποίο ήταν και έδρα της Πατριαρχικής Εξαρχίας, η Μηλιά, το Βοτονόσι, η Παλιά Κουτσούφλιανη, το Ανήλιο, η Δερβεντίστα (νυν Ανθοχώρι) και το Μαλακάσι. Η κοινή τους εκκλησιαστική πορεία συνεχίστηκε και αργότερα μετά την απελευθέρωση. Το 1924 με Συνοδικό Πατριαρχικό Τόμο συστήθηκαν προσωρινές Μητροπόλεις, μεταξύ των οποίων και η Ιερά Μητρόπολις Μετσόβου με έδρα το Μέτσοβο, καταργούμενης της Εξαρχίας και περιελάμβανε τα ίδια χωριά και την Χρυσοβίτσα. Από το 1929 καταργείται η Μητρόπολη Μετσόβου και προσαρτάται στη Μητρόπολη Γρεβενών.

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η μεγάλη ανάπτυξη που γνώρισαν οι οικισμοί κατά τον 18^ο-19^ο αιώνα αποδεικνύεται και από τα αντίστοιχα πληθυσμιακά στοιχεία των απογραφών της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Όπως αναφέρει ο Μ. Τρίτος στο έργο του για την Εξαρχία Μετσόβου το 1659 το Μέτσοβο αριθμούσε 850 οικογένειες, το Ανήλιο 50, η Μηλιά 80, το Βοτονόσι 20 και το Μαλακάσι 200. Το έτος 1880 οι κάτοικοι ολόκληρης της Εξαρχίας ήταν 8360 από τους οποίους 5100 κατοικούσαν στο Μέτσοβο, 480 στο Ανήλιο, 1200 στο Μαλακάσι, 480 στη Μηλιά και 120 στο Βοτονόσι

⁶ Στο ανέκδοτο κατάστιχο της οικογένειας Βενέτη στη σ.2, όπου καταγράφονται τα χρέη της «Χώρας» του έτους 1709 γίνεται αναφορά σε «ρόγα» του πρωτόγερου της Μηλιάς, του Μαλακασίου και του Ανήλιου. Πηγή: «Αγροτικές κοινωνίες του ορεινού χώρου κατά την Οθωμανική περίοδο: ο γεωργικός κόσμος της Χώρας Μετσόβου (18ος-19ος), Δασούλας Θεοφάνης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2009, σελίδα 136

Χάρτης 4: Ποιοτική αναπαράσταση πληθυσμιακών στοιχείων των οικισμών απο τα αντίστοιχα ποσοτικά στοιχεία απο την καταγραφή του 1880 Πηγή: υπόβαθρο google maps, προσωπική επεξεργασία

Ο οικισμός του Μετσόβου, ο μεγαλύτερος οικισμός της περιοχής, βρίσκεται σε υψόμετρο χιλίων εκατό πενήντα έξι μέτρων μέσα στην κοιλάδα του Μετσοβίτικου ποταμού. Η ύπαρξη του οικισμού στην συγκεκριμένη θέση πιστοποιείται τουλάχιστον από τον 15^ο αιώνα και η εξέλιξη του καθορίστηκε σημαντικά από τη στρατηγική του θέση, καθώς η περιοχή στην οποία αναπτύχθηκε, αποτελούσε ανέκαθεν την διάβαση της Πίνδου στον άξονα Ανατολή-Δύση, μέσω του άξονα του Ζυγού που διέτρεχε την περιοχή ανάμεσα στο Μέτσοβο και στο Ανήλιο, καθιστώντας τη θέση αυτή νευραλγικής σημασίας για το εμπόριο και τον ανεφοδιασμό ταξιδιωτών και στρατευμάτων. Ο οικισμός γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη με το προνομιακό καθεστώς μέχρι το 1795 και ο πληθυσμός του αυξήθηκε σημαντικά.

Όσον αφορά στις οικονομικές δομές στο Μέτσοβο, εκτός από την γεωργία και την κτηνοτροφία, σημαντικά κέρδη απέφερε η επεξεργασία και εμπορευματοποίηση του μαλλιού και των δερμάτων, αλλά και η αξιοποίηση του μαλλιού σαν πρώτη ύλη για την κατασκευή ταπήτων και ειδών ρουχισμού. Ακόμα η τυροκομική γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη, Μετσοβίτες τυρέμποροι χρησιμοποιούσαν ειδικούς τεχνίτες οι οποίοι στέλνονταν και μάθαιναν την τέχνη του τυριού στην Ιταλία και κυρίως στη Σαρδηνία. Ενώ ιδιαίτερα σημαντικό για την οικονομία του Μετσόβου ήταν το τυρί «κασκάβαλι» παραγόταν στην περιοχή του Μετσόβου και εξαγόταν στην Ιταλία.

Την περίοδο της μεγάλης ανάπτυξης του εμπορίου πολλοί κάτοικοι του Μετσόβου άρχισαν να ξενιτεύονται. Άλλοι δούλευαν ως εργάτες ή τεχνίτες ή άνοιγαν διάφορα μαγαζιά, άλλοι έφευγαν ως εκπρόσωποι των Μετσοβίτικων εμπορών και βιοτεχνιών στη Γερμανία, την Ουγγαρία, τη Ρωσία και στις μεσογειακές χώρες. Ήδη από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα οι Μετσοβίτες είχαν αρχίσει να ιδρύουν εμπορικά καταστήματα στη Λάρισα, ενώ την εποχή της ακμής του κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα οι Μετσοβίτες έμποροι διέθεταν εμπορικούς οίκους στην Βενετία, στη Νεάπολη, στην Τερνέστη, στη Μασσαλία, στη Βιέννη, στη Μόσχα, στην Οδησό, στην Κωνσταντινούπολη, στη Θεσσαλονίκη, στις Σέρρες και στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Την ίδια περίοδο άνθιζε και το εσωτερικό εμπόριο, πιάτα από Κασσίτερο και δίσκοι, μάλλινες βελόντζες και στρωσίδια με διακοσμητικά σχέδια ήταν περιζήτητα.⁷

ΜΑΛΑΚΑΣΙ

Ο οικισμός του Μαλακασίου κτισμένος σε υψόμετρο εννιακοσίων πενήντα μέτρων στην κοιλάδα του Πηνειού είναι ο δεύτερος σε μέγεθος οικισμός της περιοχής (μετά το Μέτσοβο). Ανατολικά του σημερινού οικισμού, στη θέση Λούγκα αλ Καλέμη, βρισκόταν ο αρχαίος οικισμός που ονομαζόταν Αλαλκομενές. Για το όνομα του σημερινού οικισμού, Μαλακάσι, υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές. Το όνομα αυτό είναι πιθανό να προέρχεται από την λατινογενή βλάχικη φράση μα-λ-κ-σι που σημαίνει πολλά σπίτια αλλά και από την φράση «Μουάλι κάσου» που σημαίνει μαλακό τυρί.

Ο οικισμός φαίνεται να επανιδρύθηκε όταν οι κάτοικοι του αποφάσισαν να μετακινηθούν από την αρχική θέση (που ήταν κοντά στην διάβαση του Ζυγού) εξαιτίας των συχνών λεηλασιών στις οποίες επιδίδονταν τα διερχόμενα στρατεύματα. Οι κάτοικοι του Μαλακασίου μετακινήθηκαν βορειότερα σε απόσταση ασφαλείας από την κεντρική αρτηρία. Ο άξονας του Ζυγού μετά τη μετακίνηση των κατοίκων διέτρεχε την περιοχή νοτιότερα του οικισμού. Έτσι το Μαλακάσι γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη

⁷ Πηγή: Πρακτικά 2ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. «Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση», Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 3-6 Ιουνίου 1998

Εικόνα 1: Πηγή: <https://collections.lib.uwm.edu/digital/collection/agseurope/id/2821>

Εικόνα 2: Πηγή: <https://collections.lib.uwm.edu/digital/collection/agseurope/id/2821>

Εικόνα 3: Πηγή: https://www.anexitilo.net/2015/04/blog-post_4.html

Τρόπος ζωής των κατοίκων στον οικισμό του Μετσόβου

μετά το 1700 όταν οι κάτοικοι του παλιού οικισμού του Παλαιοχωρίου (ή Αγία Παρασκευή), και των μικρότερων συνοικισμών Μοκόσι, Χριστοφόρου, Μπορόσκα και Κιάτρα Ναμπάσα τους εγκατέλειψαν για να εγκατασταθούν στη θέση όπου σήμερα βρίσκεται το Μαλακάσι. Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας το 1881, στον οικισμό λειτούργησε τελωνείο το οποίο διατηρήθηκε ως το 1914. Η στρατηγική σημασίας θέση του αντανακλάται και στη λειτουργία του κατά το 1913-1914 ως σταθμός του Ελληνικού στρατού που κατευθυνόταν προς την Ήπειρο κατά την πολιορκία των Ιωαννίνων.

Η βάση των δραστηριοτήτων των κατοίκων του Μαλακασίου ήταν η γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή. Τα ευνοϊκά υψομετρικά και γεωλογικά δεδομένα συνέβαλαν στην ανάπτυξη αυτών των δραστηριοτήτων σε τέτοιο βαθμό ώστε οι μεγαλύτεροι γαιοκτήμονες από την ευρύτερη περιοχή της συνομοσπονδίας που προαναφέρθηκε κατείχαν μεγάλες ιδιοκτησίες στην συγκεκριμένη κοινότητα. Οι καλλιέργειες του οικισμού ξεκινούσαν από τα πλατώματα τα οποία βρίσκονται περιμετρικά και πάνω από τον οικισμό στην ΝΔ και ΒΑ πλευρά κυρίως. Αν και ο οικισμός διέθετε αξιόλογα βοσκοτόπια οι κάτοικοι του δεν εμπλέκονταν με την μετακινούμενη κτηνοτροφία, αυτά αξιοποιούνταν κυρίως από μία ομάδα αραβανιτοβλάχων, οι οποίοι βρέθηκαν πρώτη φορά στην περιοχή τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και φαίνεται να ενοικίαζαν και να χρησιμοποιούσαν τα βοσκοτόπια αυτά μόνο κατά τους θερινούς μήνες. Τέλος η σχετική ευημερία του οικισμού που προέκυψε από τις παραπάνω δραστηριότητες αλλά και ο μεγάλος πληθυσμός στήριξαν την δημιουργία μικρών βιοτεχνικών ομάδων ικανών να καλύψουν τις ανάγκες της κοιλιάδας.

ΜΗΛΙΑ

Στο σημείο όπου ενώνονται τα τρία πρώτα ρέματα και συγκροτούν τον ποταμό της Μηλιάς μέσα στην ομώνυμη κοιλάδα και σε υψόμετρο χιλίων διακοσίων εξήντα μέτρων βρίσκεται κτισμένος ο ομώνυμος οικισμός. Η ευρύτερη περιοχή της Μηλιάς αποτέλεσε μέρος της αρχαίας μακεδονικής Τυμφαίας. Ωστόσο ενδείξεις ανθρωπίνης παρουσίας στην περιοχή του οικισμού της Μηλιάς διαθέτουμε από τις αρχές του 14ου αιώνα. Από το 15ο αιώνα υπάρχουν στοιχεία μόνιμης κατοίκησης αλλά και πηγές που πιστοποιούν την σύνδεση της περιοχής με το Μέτσοβο. Η ύπαρξη του οικισμού στο συγκεκριμένο σημείο σχετίζεται με το σημαντικό πέρασμα που διέσχιζε την κοιλάδα μέσα στην οποία βρίσκεται ο οικισμός. Οι κάτοικοι του οικισμού της Μηλιάς ανέπτυξαν από πολύ νωρίς την ξυλουργική τέχνη και αξιοποίησαν με αυτό τον τρόπο την πρώτη ύλη που διέθεταν σε αφθονία, αφού η περιοχή ήταν καλυμμένη με δασικές εκτάσεις. Με αυτή την πρώτη ύλη κατασκεύαζαν γεωργικά εργαλεία τα οποία αντάλλασαν με άλλα προϊόντα που παράγονταν σε άλλες περιοχές της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας αξιοποιώντας συγχρόνως με αυτό τον τρόπο την προνομιακή θέση του οικισμού. Το κλίμα και το υψόμετρο του οικισμού κατέστησαν σχεδόν αδύνατη την ανάπτυξη των καλλιεργειών στην περιοχή, αντίθετα με την κτηνοτροφία που ευνοήθηκε. Η μεγάλη συγκέντρωση αχυρώνων κατά τον 19^ο αιώνα αποτελεί ένδειξη συντήρησης ενός σημαντικού αριθμού ζώων.

Είναι γνωστό ότι στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αν και δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τον χρόνο έναρξης αυτής της ενασχόλησης, η πλειοψηφία των νοικοκυριών του οικισμού απασχολούνταν με την ξυλουργική. Πρόκειται για μία ενασχόληση που φαίνεται να απηχεί και στην δομή των κατοικιών καθώς σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στην πλειοψηφία των κατοικιών λειτούργουσε στο ισόγειο εργαστήριο επεξεργασίας ξύλου.

Εικόνες 4, 5, 6: Εικόνες απο την καθημερινότητα του χωριου στο τέλος του 19ου και αρχές του 20ου αιώνα Πηγή: «ΤΟ ΜΑΛΑΚΑΣΙ», Φωτογραφικό Λεύκωμα από το 1885 μέχρι σήμερα, Μαλακάσι 2007, Ιωάννης Μιλτιάδη Αναστασίου

Εικόνα 7: Εικόνα απο τον νερόμυλο της οικογένειας Φούφα που βρισκόταν στην τοποθεσία Χάνι. Στην φωτογραφία απεικονίζεται ο Σωτήριος Βήττας, ο οποίος ήταν διαχειριστής του Νερόμυλου, το 1926 Πηγή: «ΑΜΕΡΟΥ», Ένας αιώνας κοινωνικής και κοινοτικής ζωής, Φωτογραφικό οδοιπορικό, Μιχάλης Δ. Μαγειριάς.

ΒΟΤΟΝΟΣΙ

Το Βοτονόσι είναι οικισμός χτισμένος σε υψόμετρο εφτακοσίων ενενήντα τεσσάρων μέτρων και βρίσκεται πάνω στους πρόποδες της Γραμμένης. Βρίσκεται πάνω στον άξονα που συνδέει σήμερα το Μέτσοβο με τα Ιωάννινα. Κάτω από τον οικισμό περνά ο Μετσοβίτικος ποταμός που αποτελεί την πρωταρχική κοίτη του Αράχθου ποταμού. Η κεντρική ροή των πηγών του Μετσοβίτικου ποταμού ξεκινάει να σχηματίζεται από την βόρεια πλευρά του Μετσόβου σε υψόμετρο χιλίων εκατό δέκα περίπου μέτρων και περνά κάτω από το Βοτονόσι στο χαμηλότερο σημείο της κοιλάδας του Μετσόβου, με ύψος εφτακόσια πενήντα μέτρα. Η ευρύτερη περιοχή του Βοτονοσίου φαίνεται να κατοικείται από πολύ νωρίς καθώς στην τοποθεσία που είναι γνωστή σήμερα ως Καστρί ή Καταφύγι Βοτονοσίου βρέθηκαν κατάλοιπα από πελασγικά τείχη. Στην ίδια τοποθεσία βρέθηκαν και δύο είδη νομισμάτων, ένα αργυρό με την προτομή του Μεγάλου Αλεξάνδρου και ένα ακόμα χάλκινο με την προτομή της Αθηνάς, την φράση «μηνίσκον» στην μία πλευρά και την φράση «Ηπειρωτάν» στην άλλη. Ένα ακόμα ενδιαφέρον εύρημα στην ευρύτερη περιοχή του οικισμού είναι ένας αριθμός μπρούτζινων αγγείων, τοποθετημένων το ένα μέσα στο άλλο. Σύμφωνα με τον Λαμπιρίδη η ευρύτερη περιοχή του οικισμού του Βοτονοσίου υπαγόταν στην Παρραιβία.⁸ Η ύπαρξη του οικισμού του Βοτονοσίου καθώς και η σχέση του με τον οικισμό του Μετσόβου επιβεβαιώνεται από τον 15^ο αιώνα. Σε απογραφή της οθωμανικής αυτοκρατορίας του 1454 μεταξύ των οικισμών που φέρουν τον χαρακτηρισμό «υποκείμενο στο Μέτσοβο» είναι και το Βοτονόσι. Το όνομα του χωριού, Βοτονόσι, προέρχεται από το Βοτανός ή Βοτανόσος που σημαίνει Βοτάνι για την νόσο.⁹

Οι κάτοικοι του οικισμού του Βοτονοσίου ασχολούνταν ως επί τω πλείστων κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Ακόμα αναφέρεται ότι στην περιοχή του Τσιάρνου (σημερινή ονομασία) η περιοχή ήταν γεμάτη αμπέλια. Οι εκτάσεις αυτές χωρίζονταν σε Δραγασιές, δηλαδή περιοχές που ήταν διαφορετικές ιδιοκτησίες και ανήκαν σε κάποιο Δραγάτη (αγροφύλακα).¹⁰

Καθοριστική για την καθημερινότητα των κατοίκων του οικισμού ήταν και η στρατηγικής σημασίας θέση του, που είναι δυτικότερα από το σημείο τομής των δύο σημαντικών αξόνων. Είναι γνωστό ότι τουλάχιστον κατά τον 19^ο αιώνα λειτουργούσε στην τοποθεσία Τρία Χάνια στρατιωτικός σταθμός, ο οποίος εκτελούσε χρέη τόσο δικαστικά όσο και διοικητικά. Ακόμα στην περιοχή Τρία Χάνια, λειτουρ-

8 « Τις δε πόλεις Παρραιβική έκειτο εις το Βουτονός, ένθα ερρείπια ευρέθησαν Πελασγήτικων τειχών Καταφύ(γιον) καλούμενα, εν εις και νομίσματα αργυρά τε, την προτομήν του Μεγάλου Αλεξάνδρου φέροντα και χάλκινα, φέροντα επί μίας μεν όψεως μηνίσκον και την επιγραφή «Ηπειρωτάν», επί δε της ετέρας την της Αθηνάς προτομήν, επί πλακώς δε αναγηνώσκειται η επιγραφή «Βιτώος». Τις δε μετά την καταστροφήν ακροπόλεως αυτόθι ελληνικής ετέρα ανεκτίσθη; Διότι πλην των ειρημένων λειψάνων επί υψώματος μίας πλευράς του χωριού τούτου και ερρείπια νεότερου τείχους, Λχανόκαστρου λεγόμενου, εις απόστασιν μιλίου από των Τριών Χανίων, ένθα χάριν των πολλών εκεί κεράμων πολλοί προσέρχονται, υπάρχουν. Κατά τον Ληκ μόνον απλούς Ρωμαϊκός σταθμός εντάφθα προς άμυναν του στενού τούτου, όπερ πλατύτερον εις το μέρος αυτού ή αλλαχού είνε, έκειτο. Αλλά το όνομα Λαχανόκαστρον πόλιν τειχισμένη και εις ομώνυμον τιμαριούχον ανήκουσαν δηλοί.» Πηγή: 17. Πρακτικά 2ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. «Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση», Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 3-6 Ιουνίου 1998

9 Για την ονομασία του οικισμού μας πληροφορεί ο Αν. Δ. Βλαχόπουλος. Πηγή: Πρακτικά 2ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. «Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση», Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 3-6 Ιουνίου 1998, σελίδα 206-207

11 Την πληροφορία αυτή μας μεταφέρουν οι παλαιότεροι κάτοικοι του χωριού. Πηγή: Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. «Το Εθνικό Μετσόβιο πολυτεχνείο για το Μέτσοβο: επιστρέφοντας ένα μέρος του χρόου» σ.216

Εικόνα 8: Εικόνα απο την καθημερινότητα των γυναικών του οικισμού της Μηλιάς κατα τον 20ο αιώνα. Στην φωτογραφία απεικονίζεται η κυρία Ελένη Δ Μαγειρία δημιουργεί εντυπωσιακά υφαντά στον αργαλιό της το 1982. Πρόκειται για μία παράδοση πολύ παλαιότερη που φτάνει ως τις μέρες μας και αποτελεί κομμάτι της καθημερινότητας των γυναικών.

Πηγή: «ΑΜΕΡΟΥ», Ένας αιώνας κοινωνικής και κοινοτικής ζωής, Φωτογραφικό οδοιπορικό, Μιχάλης Δ. Μαγειρίας.

Εικόνας 9: Οι κυρίες Μαρία Φούφα, Ελένη Γκάμα και Σταματία Γκάμα ετοιμάζουν νήμα για τον αργαλιό. 1981

Πηγή: «ΑΜΕΡΟΥ», Ένας αιώνας κοινωνικής και κοινοτικής ζωής, Φωτογραφικό οδοιπορικό, Μιχάλης Δ. Μαγειρίας.

Εικόνα 10: Από το πανηγύρι του Ναού Αγίου Αθανασίου(2 Μαΐου, ανακομιδή των λειψάνων του Αγίου Αθανασίου),στο βάθος διακρίνεται το χωριό, 1959 Πηγή: από το προσωπικό αρχείο του κυρίου Τριαντάφυλλου Απ. Σιούλη.

γούσε το 1897, τουλάχιστον ένα Χάνι, που διέθετε ψωμί και άλλα τρόφιμα και το διέυθυνε κάποιος Χαντζής Καραγεώργος, όπως φαίνεται από δημοσίευμα σε εφημερίδα της εποχής. Στην ίδια εφημερίδα του έτους 1901 διαπιστώνουμε ότι τα τρία Χάνια ήταν πλέον εγκαταλελειμμένα και υπήρχε στη θέση αυτή μόνο στρατιωτικός σταθμός Τούρκικος. Είναι πιθανό λοιπόν, οι κάτοικοι να εξασφάλιζαν μεγάλο μέρος των εσόδων τους, μέσω της απασχόλησης στα χάνια της περιοχής.

Συμπερασματικά η μεγάλη ανάπτυξη που γνώρισαν οι οικισμοί της ευρύτερης περιοχής του Μετσόβου κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα αποτυπώνεται έντονα και στις οικονομικές δομές. Συγκεκριμένα με την εκμετάλλευση των φορολογικών προνομίων, και την κατάργηση του προβατονόμιου, δηλαδή του φόρου νομής των προβάτων αναπτύχθηκε ιδιαίτερα η κτηνοτροφία. Υπολογίζεται ότι το 1753 το Μέτσοβο, το Ανήλιο, το Βοτονόσι, το Μαλακάσι, η Κουτσούφλιανη και η Μηλιά είχαν 30.000 γιδοπρόβατα, 2.000 βοοειδή και πολλά αργιλίτικα ζώα. Στο χώρο της κτηνοτροφίας θα πρέπει να αναζητηθούν και οι απαρχές της διαδικασίας οικονομικής και κοινωνικής διαφοροποίησης μέσα από την εμπορευματοποίηση των παραγόμενων προϊόντων. Η ανάπτυξη των μεταφορών και του διαμετακομιστικού εμπορίου είναι ο δεύτερος άξονας γύρω από τον οποίο κινήθηκαν οι διαδικασίες οικονομικής και κοινωνικής διαφοροποίησης. Η μεγάλη αυτή αλλαγή συντελέστηκε σε μία εποχή που η Ευρωπαϊκή βιοτεχνία αναζητούσε τις πρώτες ύλες της.

B2. Οικισμοί σε στρατηγική θέση

30

Η μεγάλη ανάπτυξη του οικισμού του Μετσόβου σχετίζεται άμεσα με την κομβική θέση του πάνω σε αυτούς τους άξονες. Πρόκειται για ένα σημείο ιδιαίτερα δύσβατο με μεγάλη προσέλευση διερχομένων λόγω των εμπορικών δραστηριοτήτων. Η θέση αυτή εκτός των όσων αναφέρθηκαν βρίσκεται συγχρόνως ανάμεσα σε δύο μεγάλα αστικά κέντρα: ανατολικά τα Τρίκαλα και δυτικά τα Ιωάννινα. Το Μέτσοβο βρίσκεται περίπου στη μέση των δύο αυτών μεγάλων αστικών κέντρων και σε αυτό οφείλει και το όνομα του που κατά μία ερμηνεία σημαίνει ο οικισμός που αναπτύχθηκε ευρισκόμενος στο Μέσον¹¹, δηλαδή Μεσοχώριον, με πρώτο συνθετικό τον όρο «Μέτσο»¹² και την προσθήκη του σλαβικού «όβο»¹³.

Η ονομασία της θέσης αυτής ως μέσον επιβεβαιώνεται και από τις καταγραφές των διαδρομών. Συγκεκριμένα σύμφωνα με καταγραφές οδοιπορικών¹⁴ του τέλους του 19^{ου} αιώνα η διαδρομή από Ιωάννινα προς Μέτσοβο διαρκούσε περίπου 12 μισή με 13 ώρες ενώ η διαδρομή από Τρίκαλα για Μέτσοβο μέσω Καλαμπάκας διαρκούσε 15 ώρες. Πρόκειται λοιπόν για διαδρομές περίπου αντίστοιχες, όσον αφορά τη χρονική διάρκεια της διαδρομής¹⁵, οι οποίες επιπροσθέτως διανύονται από τους περιπατητές στη διάρκεια μίας ημέρας.

Αντίστοιχα και οι θέσεις των οικισμών σε σχέση με τους βασικούς άξονες που ήδη αναφέρθηκαν και διατρέχουν την περιοχή δεν είναι τυχαία. Η παράκαμψη της Εγνατίας οδού που εξυπηρετούσε τη σύνδεση της με τα Ιωάννινα διέτρεχε την περιοχή βορειότερα των οικισμών του Μετσόβου του Βοτονοσίου και του Μαλακασίου και νοτιότερα του οικισμού της Μηλιάς. Η σύνδεση των τριών πρώτων οικισμών με τον οικισμό της Μηλιάς γινόταν μέσω μίας διακλάδωσης του βασικού άξονα μέσω της οποίας πραγματοποιούνταν και η σύνδεση με την περιοχή των Γρεβενών και με τις υπόλοιπες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ο δεύτερος άξονας, η διάβαση του όρους του Ζυγού, διατρέχει την περιοχή νοτιότερα από τον οικισμό του Βοτονοσίου και ανάμεσα από το Μέτσοβο και το Ανήλιο για να καταλήξει στο Μαλακάσι ενώ αμέσως μετά από το Βοτονόσι συνδέεται με τον άξονα της Εγνατίας οδού. Πρόκειται για ένα σημαντικό άξονα για το τοπικό δίκτυο και την διασύνδεση των οικισμών μεταξύ τους αλλά και με τα Ιωάννινα και τον άξονα της Εγνατίας οδού.

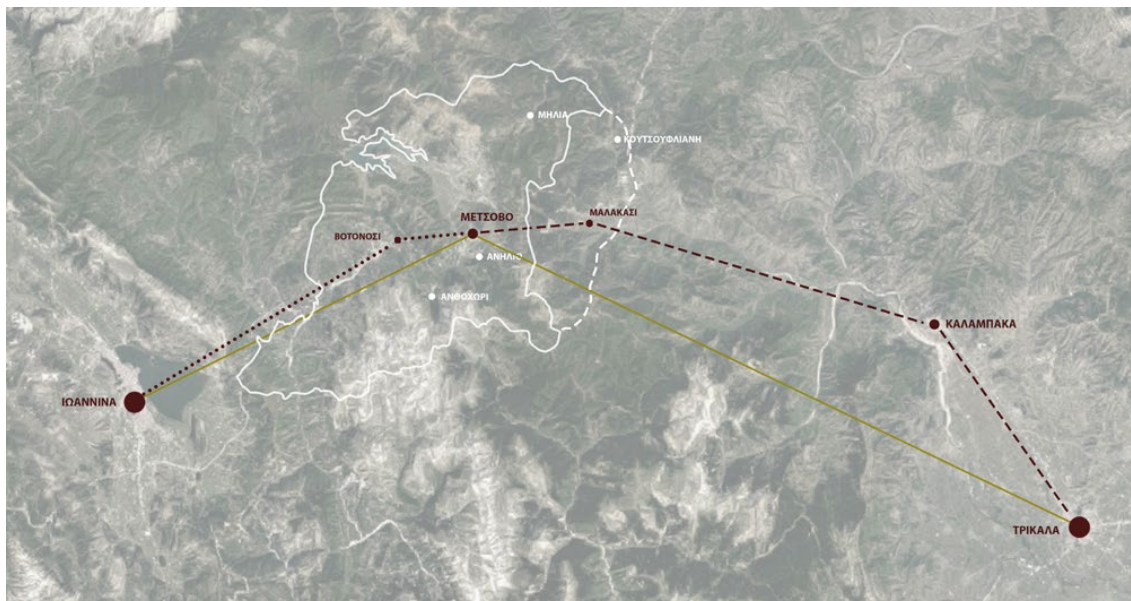
11 Η ονομασία «Μέτσοβο» απαντά σε επιγραφή υπερθύρου του έτους 1834, βλ. Γ. Πλατάρης- Τζίμας, Κώδικας Διαθηκών, Μείζονες και Ελάσσονες ευεργέτες Μετσόβου, τόμος Γ, (εκδ. Νομαρχιακής αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων και Μετσόβου), Μέτσοβο- Αθήνα 2004, σ. 75

12 Στα Βλάχικα υπάρχει η λέξη μέσε που σημαίνει το μέσον και είναι πολύ πιθανό απο εκεί να προέρχεται το πρώτο συνθετικό του τοπωνυμίου

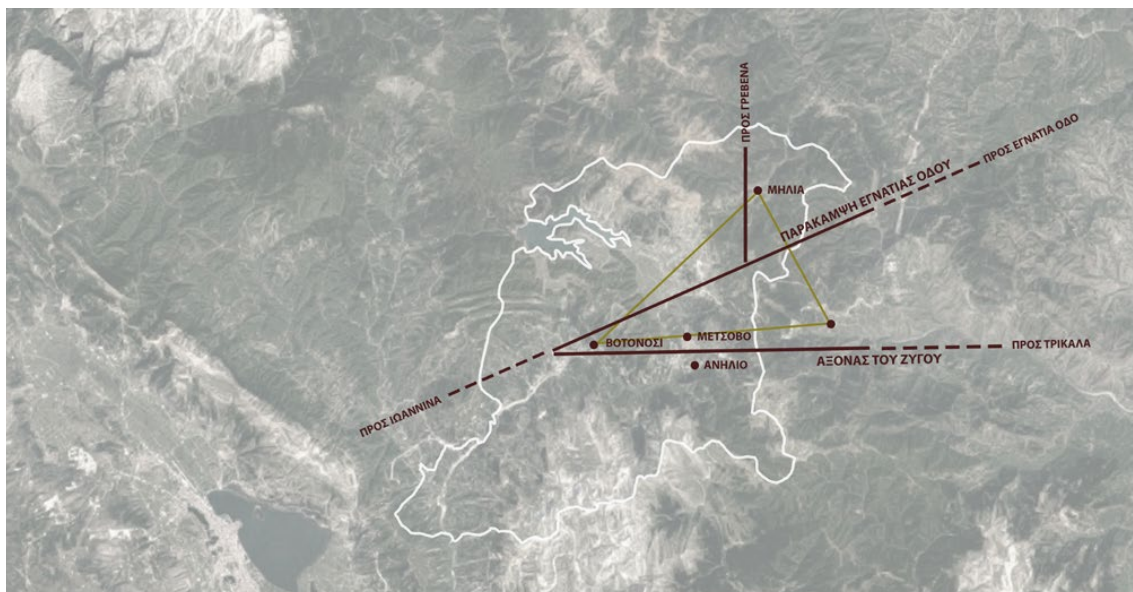
13 Πρόκειται για μια συνήθη κατάληξη των τοπωνυμίων Πηγή « Ερμηνευτικές προσεγγίσεις στα τοπωνύμια του Ελληνικού χώρου» Στάθης Ασημάκης, Αθήνα 2014

14 Πηγή: «ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΥΠΟ Του παρά τω Υπουργείω των Στρατιωτικών» ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ, 1880 σελίδες 24, 25, 164,165

15 Πρόκειται για αντίστοιχες διαδρομές ως προς τη χρονική διάρκεια όπως φαίνεται απο τις περιγραφές των περιπατητών και την εικόνα που είχαν οι κάτοικοι του Μετσόβου (με βάση την οποία πήρε το όνομα του), ωστόσο οι αποστάσεις όπως φαίνεται και στον Χάρτη 5

Χάρτης 5: Η θέση του οικισμού του Μετσόβου σε σχέση με τα Ιωάννινα και τα Τρίκαλα
 Πηγή: υπόβαθρο google maps, προσωπική επεξεργασία

Χάρτης 6: Η θέση των οικισμών σε σχέση με τους βασικούς άξονες
 Πηγή: υπόβαθρο google maps, προσωπική επεξεργασία

Έτσι οι οικισμοί έχουν αναπτυχθεί σε θέσεις που σχετίζονται άμεσα με τους βασικούς άξονες, καθώς περικλείουν την παράκαμψη της Εγνατίας οδού και στρέφονται με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζουν την καλύτερη δυνατή εποπτεία αυτών των περασμάτων.

Η σημασία της συνεργασίας των οικισμών αυτών για την καλύτερη δυνατή εποπτεία των παραπάνω αξόνων αποτυπώνεται και στην θέσπιση κοινού προγράμματος για την φύλαξη τους. Συγκεκριμένα από του έτους 1867, όπως αναφέρει ο Λαμπιρίδης, διορίζεται στο Μέτσοβο ανώτερος διοικητικός υπάλληλος, Καμακάμης¹⁶, ο οποίος έχει υπό την δικαιοδοσία του από το 1880 πλην της έδρας και τις κοινότητες «Μηλιάν, Βούτονος και Ανήλιον».

Επομένως η ευρύτερη περιοχή του Μετσόβου ήταν η πλέον κατάλληλη για την ανάπτυξη υποδομών που θα μπορούσαν να φιλοξενήσουν τους διερχόμενους. Στα πλαίσια αυτής της δραστηριότητας αναπτύχθηκαν από πολύ νωρίς, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, χάνια, δηλαδή χώροι υποδοχής διανυκτέρευσης των ταξιδιωτών και των ζώων τους. Η ανάπτυξη των οικισμών φαίνεται να σχετίζεται άμεσα με τα πρώτα χάνια, καθώς είναι πιθανόν από την απασχόληση σε αυτά να ήταν και η κύρια πηγή εσόδων των κατοίκων του οικισμού του Βοτονοσίου και εν μέρη και της Μηλιάς.

Σε τοπογραφικό διάγραμμα του Βοτονοσίου απεικονίζονται και τα χάνια περιμετρικά. Εκτός από τα Τρία Χάνια (που βρισκόταν και σε κόμβο των δύο σημαντικών αξόνων), υπήρχε και το Μαουντίγια Χάνι, βορειότερα του οικισμού και πάνω στον άξονα της παράκαμψης της Εγνατίας οδού, το Λα Χάνι νοτιότερα του οικισμού και πάνω στον παραπόταμο του Αραχθού και τέλος το Ντερβις Χάνι δυτικότερα του οικισμού και πάλι πάνω στον παραπόταμο. Ακόμα σε τοπογραφικό διάγραμμα του Γ. Πλατάρη¹⁷ αναγνωρίζουμε εκτός από τα Τρία Χάνια με την ονομασία «Τρειλέ Χάνια» και τα: «Χάνεα αλ Ντάου», το οποίο βρίσκεται πάνω στην παράκαμψη της Εγνατίας οδού και βορειότερα από τον οικισμό του Βοτονοσίου, «Χάνεα αλ Κίσκα» που βρίσκεται βορειότερα της Εγνατίας οδού, «Χλανεα ντι Τζιαν Κουρταράν» που βρίσκεται στη διακλάδωση από την παράκαμψη της Εγνατίας οδού προς τον οικισμό της Μηλιάς.

Συγκεκριμένα για τον οικισμό του Βοτονοσίου καθοριστικής σημασίας φαίνεται να ήταν τα Τρία Χάνια. Στην τοποθεσία αυτή συμβάλουν οι δύο σημαντικοί άξονες που προαναφέρθηκαν¹⁸ Η τοποθεσία αυτή βρίσκεται νοτιοδυτικά του οικισμού και πάνω στον παραπόταμο του Αράχθου. Σύμφωνα με τις καταγραφές των οδοιπορικών του τέλους του 19^{ου} αιώνα τα χάνια αυτά απέχουν από τα Ιωάννινα μία διαδρομή σχεδόν 8 ωρών και από το Μέτσοβο 3 ώρες και ένα τέταρτο.¹⁹ Το έτος 1820 ο διοικητής των Ιωαννίνων διορίζει πιθανότατα στο Μέτσοβο Μουντούρη, δηλαδή πολιτικό υπάλληλο, Δερβέναγα

16 Πρόκειται για πολιτικό και στρατιωτικό βαθμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που σημαίνει τοποτηρητής τόσο στην πολιτική όσο και στη στρατιωτική ιεραρχία. Πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CF%8A%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%AC%CE%BC%CE%B7%CF%82>

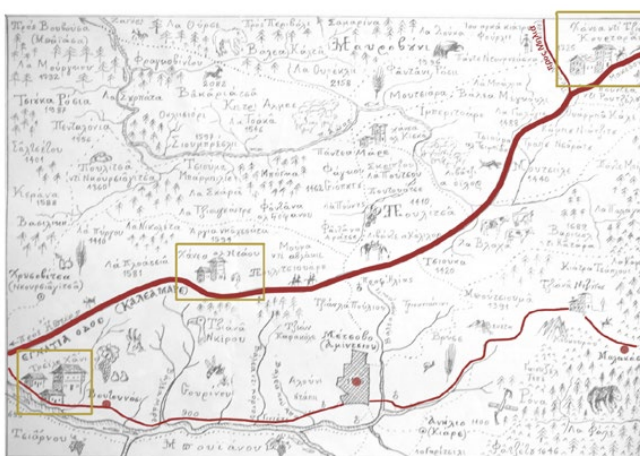
17 Το οποίο συμπεριλαμβάνεται στο βιβλίο με τίτλο « Χώρα Μετζόβου»

18 Στον «Κώδικα της Χώρας Μετζόβου», ο Γ. Πλατάρης έχει σχεδιάσει το τοπογραφικό διάγραμμα της ευρύτερης περιοχής του Μετσόβου, όπου λένε «dirvenea din Giugu shi divernea din Pitlitsa” όπου αναφέρεται δηλαδή στα σκέλη της Εγνατίας οδού τα οποία ξεχώριζαν στην τοποθεσία Τρία Χάνια.

19 Πηγή: «ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΥΠΟ Του παρὰ τω Υπουργείω των Στρατιωτικών» ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ, 1880 σελίδες 164,165

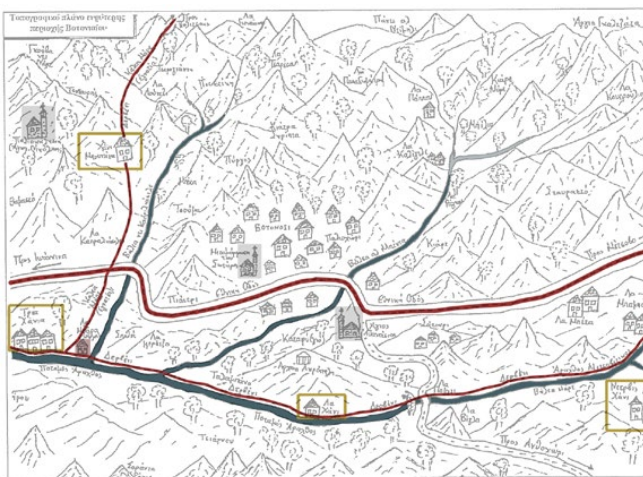
(οδοφύλακα), λόγω της σπουδαιότητας της περιοχής. Η συγκεκριμένη περιοχή επιλέχθηκε επειδή αποτελούσε σταυροδρόμι των αγωγιάτων που περνούσαν από τα Τρία Χάνια για να πάνε σε διάφορες περιοχές της ελεύθερης Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας. Λίγα χρόνια αργότερα αναφέρεται η ύπαρξη στην περιοχή των Τριών Χανίων στρατιωτικού σταθμού, ο οποίος εκτελεί και χρέη διοικητικά και δικαστικά.

Εικόνα 11: Χάρτης του οικισμού του Βοτονοσίου με τα χάνια. Πηγή: «Κώδικας Χώρας Μετζόβου των ετών ΑΨΗ-ΑΤΔΖ», Αθήνα 1982
Προσωπική Επεξεργασία

Τοπογραφικά με Χάνια στην περιοχή

Εικόνα 12: Χάρτης του οικισμού του Βοτονοσίου με τα χάνια. Πηγή: Πρακτικά 2ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. «Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση», Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 3-6 Ιουνίου 1998,
Προσωπική Επεξεργασία

Το 1897 λειτουργεί ακόμα, τουλάχιστον ένα Χάνι, που διαθέτει ψωμί και άλλα τρόφιμα και το διευθύνει κάποιος Χαντζής Καραγεώργος, όπως φαίνεται από δημοσίευμα σε εφημερίδα της εποχής. Στην ίδια εφημερίδα του έτους 1901 διαπιστώνουμε ότι τα τρία Χάνια είναι πλέον εγκαταλελειμμένα και υπάρχει στη θέση αυτή μόνο στρατιωτικός σταθμός Τούρκικος. Τέλος στην συγκεκριμένη τοποθεσία έλαβε χώρα η μάχη στις 9-11-1912. Πρόκειται για μία σημαντική μάχη καθώς μέσω αυτής ματαιώθηκαν τα σχέδια των Οθωμανών για ανακατάληψη του Μετσόβου και ανοίχτηκε ο δρόμος για την κατάληψη των Ιωαννίνων. Η αναφορά²⁰ του Γενικού Αρχηγού, Αριστείδη Κριάρη, όπως αυτή καταγράφεται από τον ίδιο, μας παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για την ευρύτερη περιοχή του οικισμού και για την συγκεκριμένη τοποθεσία. Στην περιοχή φαίνεται να υπάρχουν μέχρι και το 1912 υποδομές που εξυπηρετούσαν τους διερχόμενους, καθώς όπως πληροφορούμαστε από τις αναφορές στην τοποθεσία αυτή υπήρχε ακόμα μύλος και χάνι.

Όσον αφορά στον οικισμό της Μηλιάς, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, στην διασταύρωση του βασικού δρόμου προς Γρεβενά με τον δρόμο για την Μηλιά, υπήρχε Χάνι, δίπλα σε μεγάλο δέντρο μηλιάς, από την οποία και πήρε το όνομα του ολόκληρο το χωριό.

Στον οικισμό του Μαλακασίου υπήρξε μικρότερο χάνι το οποίο όπως πληροφορούμαστε από τις περιγραφές των οδοιπορικών του τέλους του 19^{ου} 21 αιώνα απείχε από το Μέτσοβο 4 ώρες, ενώ ανάμεσα στο Μέτσοβο και στο Μαλακάσι υπήρχε ακόμα ένα, το χάνι του Ζυγού, που ήταν στο μέσο της διαδρομής από Μαλακάσι για Μέτσοβο.²²

Στο Μέτσοβο υπάρχει μέσα στον οικισμό και πάνω στον κύριο εμπορικό δρόμο χάνι, το οποίο σώζεται ακόμα σήμερα, εμφανώς αλλοιωμένο, και χρονολογείται πιθανότατα στο τέλος του 19^{ου} αιώνα.

20 «Την 9^η (Νοεμβρίου 1912) τρέχοντος μηνός (Παρασκευή), κατόπιν διαταγής του Συνταγματάρχη Μήτσα, εγώ μαζί με τους άνδρες μου έπρεπε να μεταβώ από το Μέτσοβο Ταυτόχρονα έλαβαν διαταγή και οι Αρχηγοί Μ. Βολουδάκης, Σκουλάς και Μπυράκης, για να καταλάβουν το χωριό Βοτονόσι που απέχει από το Μέτσοβο περίπου δυόμισι ώρες. Εκατόν πενήντα άνδρες από το σώμα μου και εκατόν εβδομήντα επίσης υπό τις διαταγές των ανωτέρω τριών αρχηγών αναχώρησαν από το Μέτσοβο στις 06.30 το πρωί με κατεύθυνση προς τις υποδειχθείσες στο κάθε σώμα θέσεις. Μετά από πορεία δύο περίπου ωρών το σώμα μου που αποτελούνταν από 150 άνδρες μαζί με τη σημαία μου έφθασε κάτω από το χωριό Δεβρεντίστα (Ανθοχώρι), διαιρεμένο από μένα σε τέσσερα τμήματα με επικεφαλής οπλαρχηγούς μου, από τα οποία η εμπροσθοφυλακή αποτελούνταν από τριάντα άνδρες. Μέρος της εμπροσθοφυλακής αυτής μόλις έφθασε στη θέση «Τρία Χάνια» (όπου υπάρχει νερόμυλος και χάνια) είδαμε σε απόσταση πενήντα μέτρων, περίπου τριάντα Τούρκους στρατιώτες μαζεμένους σε ομάδα να συνομιλούν μεταξύ τους, οι οποίοι και αποτελούσαν την εμπροσθοφυλακή Τουρκικού Τάγματος..... Μετά από ένα τέταρτο της ώρας τα σώματα των αρχηγών Βολουδάκη, Σκουλά και Μπυράκη τα οποία ευρίσκονταν στο χωριό Βοτονόσι, αφού έφθασαν έλαβαν μέρος στη μάχη, και επιτέθηκαν με δύναμη τριάντα περίπου ανδρών μου από το αντίθετο μέρος των Τούρκων, σε απόσταση 150 μέτρων.....» Πηγή: «ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΥΠΟ Του παρά τω Υπουργείω των Στρατιωτικών» ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ, 1880 σελίδες 164,165

21 Πηγή: «ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΥΠΟ Του παρά τω Υπουργείω των Στρατιωτικών» ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ, 1880 σελίδες 164,165

22 Πηγή: «ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΥΠΟ Του παρά τω Υπουργείω των Στρατιωτικών» ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ, 1880 σελίδες 164,165

Εικόνα 13: Γενική άποψη του οικισμού του Μετσόβου όπου στο βάθος διακρίνεται και το Ανήλιο

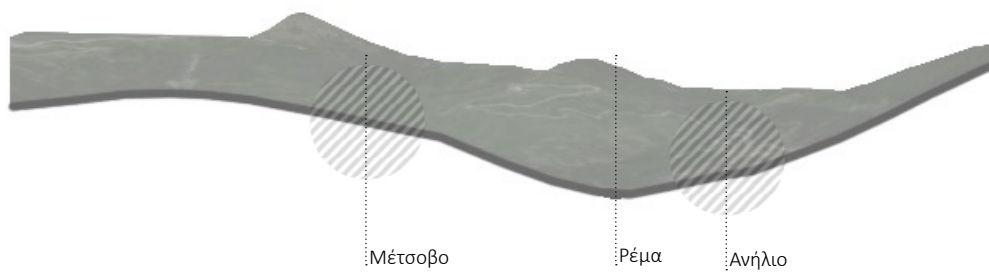
Η ύπαρξη του οικισμού του Μετσόβου στην συγκεκριμένη τοποθεσία πιστοποιείται τουλάχιστον από τον 15^ο αιώνα που εμφανίζεται σε επίσημα έγγραφα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο ο οικισμός υπέστη μεγάλη καταστροφή κατά την πυρκαγιά του 1854, μετά τη βίαιη καταστολή της επανάστασης του Γρίβα κατά των Τούρκων. Η καταστροφή αυτή υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη του οικισμού καθώς με αυτήν καταστράφηκαν περίπου 400 σπίτια. Έτσι η μελέτη του οικισμού περιορίζεται κυρίως στη μετέπειτα εξέλιξη από αυτή την καταστροφή.

Η οικιστική ανάπτυξη του Μετσόβου καθορίστηκε πρωταρχικά από δύο παράγοντες, τη στρατηγική του θέση και τη γεωμορφολογία του. Η περιοχή αυτή ανέκαθεν αποτελούσε τη διάβαση της Πίνδου στον άξονα Ανατολής – Δύσης, μέσω του άξονα της διάβασης του όρους του Ζυγού, και έτσι ήταν νευραλγική για το εμπόριο, τον ανεφοδιασμό των ταξιδιωτών και των στρατευμάτων. Για την προστασία όλων αυτών των δραστηριοτήτων υπήρχε στην περιοχή συνεχής φρούρηση εξαιτίας της οποίας, αλλά και του δύσβατου χαρακτήρα της περιοχής, δεν υπήρχε ο φόβος των ληστρικών επιδρομών. Επομένως η διαβίωση στον οικισμό ήταν ειρηνική και δεν υπήρχε ανάγκη για την κατασκευή οχυρωματικών έργων.

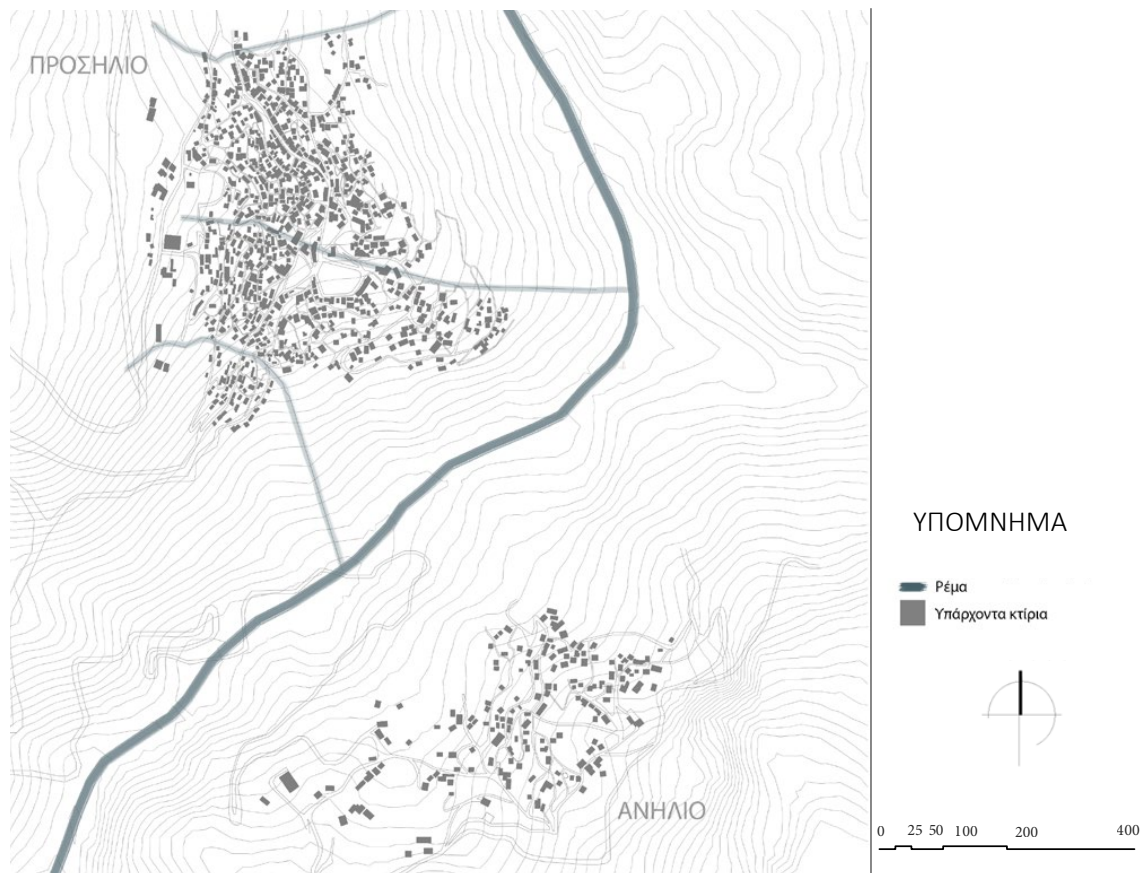
Το Μέτσοβο στην πρωταρχική του χωροθέτηση, σύμφωνα με τους περιηγητές, ήταν χωρισμένο σε δύο μαχαλάδες, από μία χαράδρα στο βάθος της οποίας κυλούσε ποτάμι με γεφύρι. Ο βορειοδυτικός οικισμός που ήταν μεγαλύτερος λεγόταν Προσήλιο εξαιτίας της θέσης του, ενώ ο δεύτερος που ήταν νοτιοανατολικά και λεγόταν Ανήλιο γιατί τις πρωινές ώρες σκιαζόταν από το βουνό πάνω στο οποίο βρίσκεται. Η βόρεια ενότητα ταυτίζεται με το σημερινό Μέτσοβο ενώ η νότια που βρίσκεται στη σκιά ταυτίζεται με το σημερινό χωριό Ανήλιο.²³

Μετά την καταστροφή, το 1868, πραγματοποιήθηκε η ανέγερση του οθωμανικού φρουρίου, το οποίο κατεδαφίστηκε το 1912 με την απελευθέρωση της Ηπείρου και την προσάρτησή της στο Ελληνικό

23 Η ανάλυση του οικισμού του Μετσόβου που προηγήθηκε αποτελεί τμήμα των συμπερασμάτων της ερευνητικής εργασίας της ομάδας μεταπτυχιακών φοιτητών ΔΠΜΣ «Προστασία Μνημείων» Αρχιτεκτονικής Σχολής ΕΜΠ και χρησιμοποιείται στην συγκεκριμένη διάλεξη για την συγκριτική θεώρηση με τους υπόλοιπους οικισμούς των οποίων η ανάλυση αποτελεί αντικείμενο προσωπικής και επιτόπιας έρευνας

Εικόνα 14: Εγκάρσια τομή στον οικισμό του Μετσόβου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

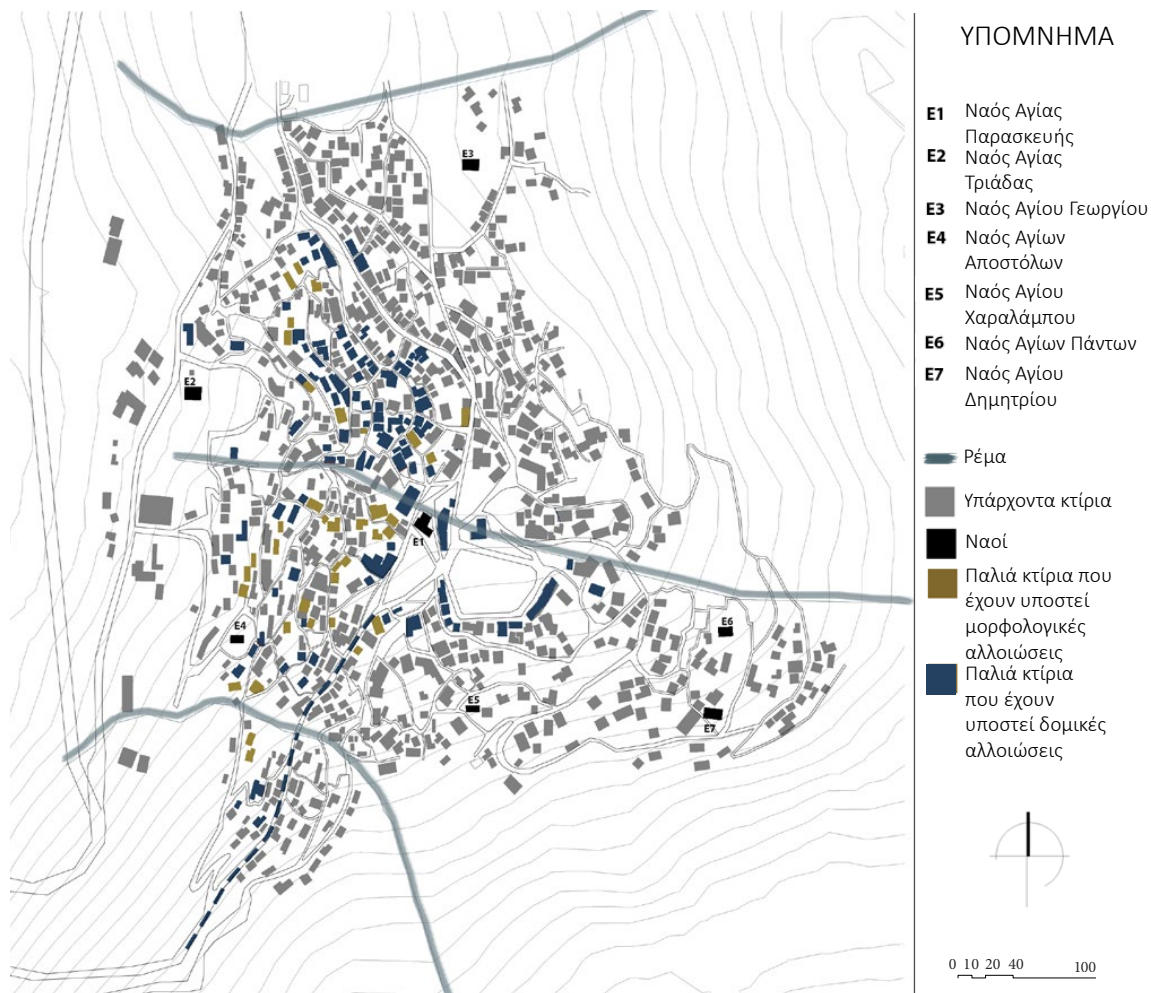

Χάρτης 7: Χάρτης Προσήλιο και Ανήλιο Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

κράτος και διαμορφώθηκε στα ερείπιά του χαμηλός λόφος και πλατεία κατά τη ΒΔ πλευρά του, με τη χορηγία των Μιχαήλ Τσιτσίτσα- Ευάγγελου Αβέρωφ. Είναι πολύ πιθανό ότι το φρούριο της ύστερης οθωμανικής περιόδου, του β' μισού του 19ου αιώνα, κτίστηκε στη θέση παλαιότερου οχυρού ή διοικητικής έδρας, δεν αποκλείεται των βυζαντινών χρόνων. Στην περίπτωση αυτή η χωροθέτηση του κέντρου της κοσμικής εξουσίας σχετιζόταν αυτονόητα με έξαρση του εδάφους και με τη δυνατότητα συνολικής εποπτείας του οικισμού, στα νότια του κεντρικού ρέματος, που διασχίζει τον οικισμό κατά τη διεύθυνση Δύσης- Ανατολής, με τα σπίτια να απλώνονται χαμηλότερα. Έτσι, κατά τις συνήθεις δομές η κοσμική εξουσία βρισκόταν σε άμεση συνάφεια με την εκκλησιαστική, αφού η μητρόπολη του Μετσόβου, η Αγία Παρασκευή, ιστορικά τεκμηριωμένη ως η πρωιμότερη και σπουδαιότερη εκκλησία, είναι στην ίδια περιοχή, κατά τη βόρεια πλευρά του κεντρικού ρέματος και της σημερινής πλατείας.

Η οδός Τζουμάκα που βρίσκεται νοτιοδυτικά της πλατείας και είναι παράλληλη προς τις υψομετρικές καμπύλες με διεύθυνση βορρά-νότο, είναι ο κύριος δρόμος του οικισμού σήμερα και το γεγονός ότι κατέληγε στο οθωμανικό φρούριο υποδηλώνει ότι αποτελούσε τουλάχιστον από το 1868 και εξής κύρια αρτηρία που συνέδεε το Μέτσοβο με το υπερτοπικό δίκτυο. Ο κύριος αυτός άξονας εκτείνεται και πέραν της πλατείας διακλαδιζόμενος (ως οδός Αβέρωφ και Τσιτσίτσα) με ένα τμήμα προς τα βόρεια, που διέρχεται δυτικά του Αγίου Γεωργίου και ένα τμήμα με κατεύθυνση βορειοδυτικά. Η σημασία της οδού Τζουμάκα ως εμπορικού άξονα από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και εξής υποδηλώνεται από παλιά κτίρια τα οποία σε μεγάλο βαθμό σώζονται ακόμα, όπως και το χάνι που τοποθετείται πιθανότατα στο τέλος του 19ου αιώνα, καθώς επίσης και διώροφα κτίρια με καταστήματα στο ισόγειο. Η προέκταση του κύριου άξονα προς τα βόρεια είχε συντελεσθεί ήδη στο τέλος του 19ου αιώνα, αφού στην περιοχή της μητρόπολης χωροθετήθηκαν τα κοινωφελή κτίρια του οικισμού, δωρεές των πλούσιων οικογενειών του, το Ορφανοτροφείο του Γεωργίου Τούλλη, που γκρεμίστηκε και ξανακτίστηκε και το Γεροντοκομείο, του 1878, με χορηγία του ευεργέτη Τσιουμάγκα, που έγινε αργότερα δημαρχείο. Η παιδεία είχε αποτελέσει μέριμνα της κοινότητας, ήδη από το 1700, λειτούργησε αρχικά στην ίδια περιοχή, σε παλιά κελιά στον αυλόγυρο της Αγίας Παρασκευής, με την ίδρυση του Ελληνοδιδασκαλείου του Μετσόβου. Η κύρια αυτή αρτηρία προσέδωσε τη σημερινή εικόνα του οικισμού, που παρουσιάζεται διηρημένος σε δύο μεγάλες ενότητες το Άνω και το Κάτω Μέτσοβο. Από το 1912, μαζί με τη διαμόρφωση της πλατείας στο κέντρο, ο άξονας αποτέλεσε έναν σαφώς προσδιορισμένο δημόσιο χώρο στην καρδιά του οικισμού. Παρενθετικά αναφέρεται ότι σήμερα το κέντρο του οικισμού και η κύρια αρτηρία του συγκεντρώνουν σχεδόν αποκλειστικά τουριστικές εγκαταστάσεις και η έμφαση της οικοδομικής δημιουργίας των ευεργετών στην παράδοση και την τοπική οικονομία δεν αποτυπώνεται πλέον στην εικόνα του Μετσόβου. Ο οικισμός στην πρωταρχική του χωροθέτηση ακολούθησε τα κυρίαρχα φυσικά στοιχεία της τοποθεσίας, τις έντονες κλίσεις και τα τρία μεγαλύτερα ρέματα, που είχαν πορεία κάθετη στις υψομετρικές καμπύλες και χύνονταν στον Μετσοβίτικο ποταμό στην κάτω, ανατολική περιοχή και η διάταξη των κτισμάτων εντάχθηκε στο ανάγλυφο του βουνού.

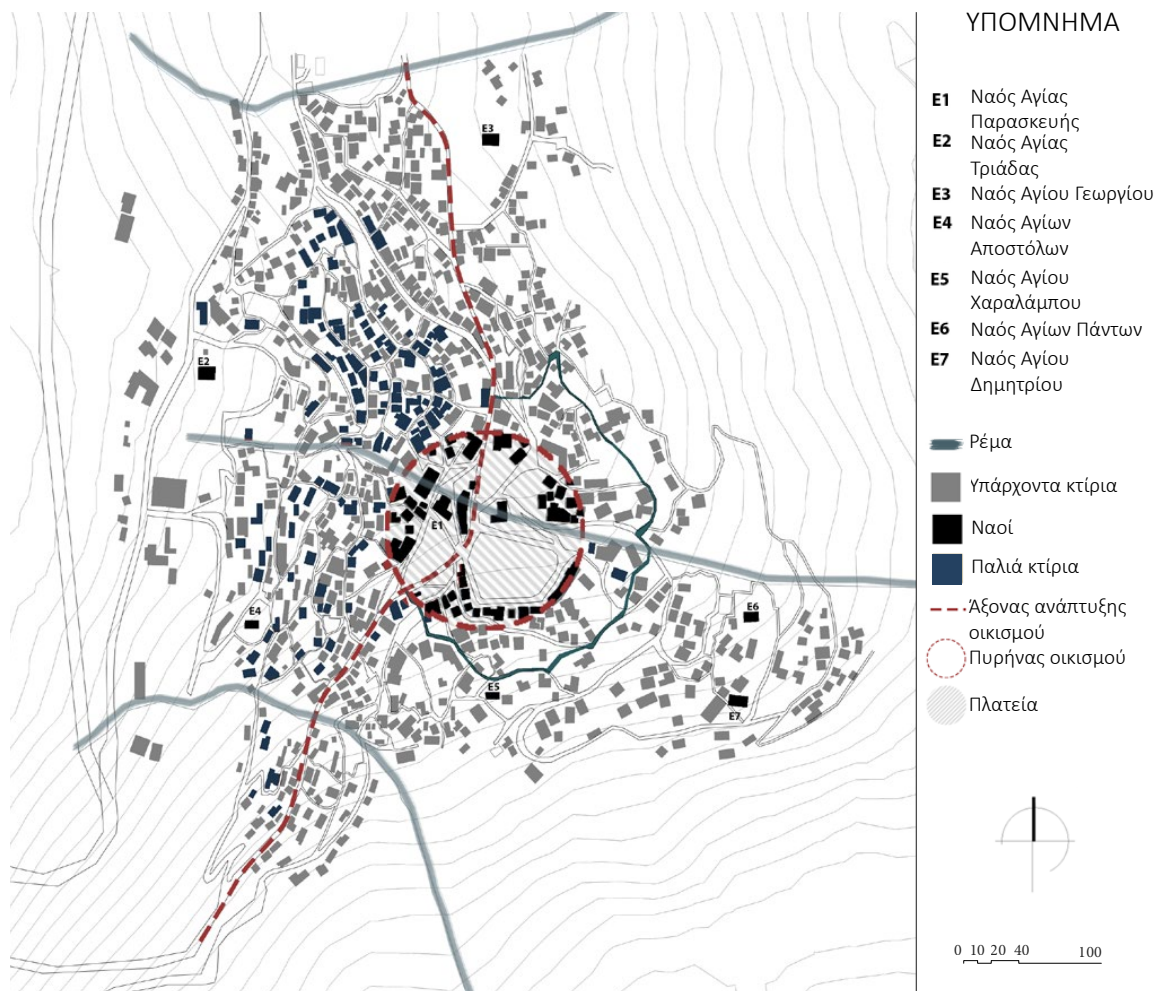
Σε ότι αφορά τον ιστό μπορεί κανείς σήμερα να διακρίνει ότι στην ανατολική περιοχή, στο Κάτω Μέτσοβο, διατηρούνται πλάι στα ρέματα και τα αγροτικά μονοπάτια προς την ύπαιθρο, οι μικρές οικιστικές ενότητες/γειτονιές των αγροτών, εργατών και τεχνιτών. Πρόκειται για μια περιοχή με μεγάλες, ελεύθερες εκτάσεις, ανάμεσα στα κτίσματα, για καλλιέργεια. Η περιοχή, που σήμερα μοιάζει ως η εξοχική πλευρά του οικισμού, ήταν ο αρχικός πυρήνας του, με αγροτική κυρίως οικονομία. Η ύπαρξη κοντά στον Μετσοβίτικο ποταμό των πλέον εύφορων εκτάσεων, αλλά και του παλαιού μύλου του Γκούρα, του 18ου αιώνα, επιβεβαιώνει ότι η περιοχή αυτή αποτελούσε την αρχική, οικιστική

Χάρτης 8: Χάρτης οικιστικής εξέλιξης Μετσόβου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

εγκατάσταση.

Η μελέτη των μετώπων τριών αξόνων καθώς και η τομή του οικισμού οδήγησε σε ορισμένα δεδομένα. Συγκεκριμένα παρατηρείται η πλήρης προσαρμογή των αξόνων στις φυσικές κοιλότητες που διατρέχουν το βουνό. Συγχρόνως τα κτίρια εκατέρωθεν των αξόνων στρέφουν το κύριο μέτωπό τους προς τον άξονα κίνησης. Συγχρόνως λόγω της έντονης κλίσης του εδάφους, οι βορινοί τοίχοι βρίσκονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους μέσα στο έδαφος, με αποτέλεσμα να μην παρεμποδίζουν τη θέαση και τον ηλιασμό των πίσω κτιρίων. Αντίθετα, η βόρεια πλευρά ορίζεται από τον αναλημματικό τοίχο των ιδιοκτησιών της άνωθεν βαθμίδας.

Χάρτης 9: Χάρτης οικιστικής εξέλιξης Μετσόβου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

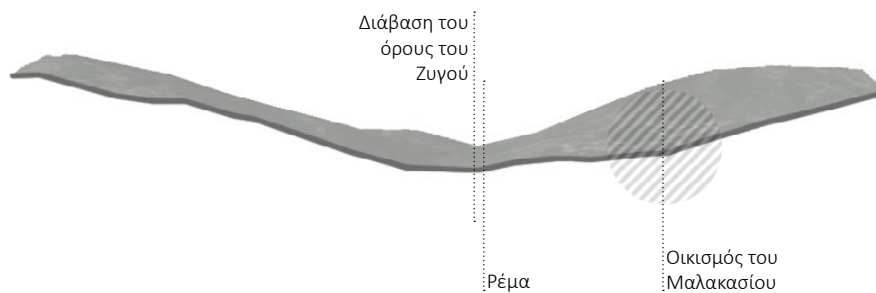
Εικόνα 15: Γενική άποψη του οικισμού του Μαλακασίου Πηγή: προσωπικό αρχείο

Η ύπαρξη του οικισμού του Μαλακασίου στη συγκεκριμένη θέση πιστοποιείται από τον 17^ο αιώνα, ωστόσο σε έγγραφα του 14^{ου} αιώνα φαίνεται η ύπαρξη χωριού με το όνομα Μαλακάσι στο οποίο μάλιστα υπάγονταν και τα χωριά Μέτσοβο, Καλαρρύτες και Συρράκο. Ο οικισμός γνώρισε μία μεγάλη καταστροφή στις αρχές του 20^{ου} αιώνα καθώς γερμανικά στρατεύματα έκαψαν και κατέστρεψαν το μεγαλύτερο τμήμα του, με ελάχιστο αριθμό διασωθέντων κτισμάτων. Η σημερινή εικόνα του οικισμού είναι αποτέλεσμα της μετέπειτα ανοικοδόμησης που βασίστηκε στα ίχνη του προϋπάρχοντος ιστού. Έτσι στην αρχιτεκτονική του παραμένει η ανάμνηση μίας παλαιότερης ενιαίας αρχιτεκτονικής έκφρασης.

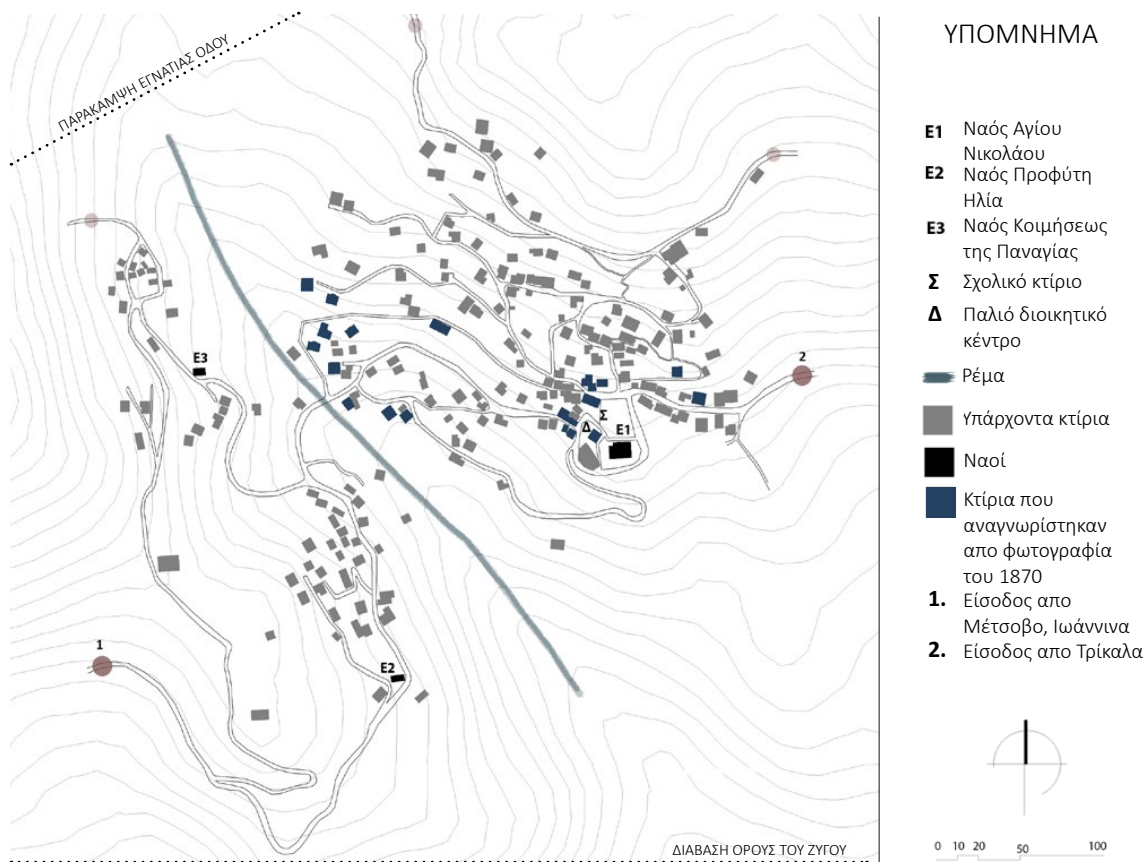
Η οικιστική ανάπτυξη του Μαλακασίου καθορίστηκε πρωταρχικά από δύο παράγοντες, τη στρατηγική του θέσης και τη γεωμορφολογία του. Από την περιοχή νοτιότερα του οικισμού ανέκαθεν περνούσε το δερβένι, που αποτελούσε τη διάβαση του όρους του Ζυγού στον άξονα Ανατολής – Δύσης, αλλά και βορειότερα του οικισμού ο άξονας της Εγνατίας οδού. Ο οικισμός παρέμενε προστατευμένος τόσο εξαιτίας της συνεχής φρούρησης που υπήρχε στον άξονα της Εγνατίας οδού για την ασφάλεια των διερχόμενων και των εμπορικών δραστηριοτήτων, όσο και εξαιτίας της θέσης και του προσανατολισμού του οικισμού. Βρισκόταν νοτιότερα της Εγνατίας οδού, αθέατο πίσω από ένα ύψωμα, αποκλείοντας με αυτό τον τρόπο την οπτική επαφή των διερχόμενων από τον άξονα, αναπτυσσόμενο κατά μήκος των κυρτών υψομετρικών καμπυλών. Συγχρόνως ο οικισμός ανοιγόταν προς Νότον εξασφαλίζοντας την μέγιστη δυνατή οπτική επαφή και επομένως εποπτεία του άξονα της διάβασης του Ζυγού. Έτσι λόγω της συνεχής φρούρησης της περιοχής, το δύσβατο χαρακτήρα της και την διάταξη του οικισμού σε σχέση με τους βασικούς άξονες, δεν υπήρχε φόβος ληστρικών επιδρομών. Επομένως η διαβίωση στον οικισμό ήταν ειρηνική χωρίς ανάγκη για κατασκευή οχυρωματικών έργων.

Ο οικισμός αναπτύσσεται αμφιθεατρικά σε μία κοιλάτητα του υψώματος με δύο διαφορετικούς πυρήνες εκατέρωθεν του Μαλακασιώτικου ρέματος. Η αρχική ανάπτυξη του οικισμού ξεκίνησε κατά μήκος του βασικού άξονα που τον διατρέχει και μέσω του οποίου γινόταν και η σύνδεση του οικισμού με τα αστικά κέντρα (δυτικά το Μέτσοβο και ανατολικά τα Τρίκαλα) και την πλατεία.

Συγκεκριμένα οι πρώτες κατοικίες ξεκίνησαν να ανεγείρονται στην παραποτάμια περιοχή ανατολικά του Μαλακασιώτικου ρέματος και να επεκτείνονται σταδιακά προς τα πάνω. Στο μέχρι τότε ψηλότερο σημείο του οικισμού και πάνω σε αυτόν τον άξονα συγκεντρώθηκαν όλες οι δημόσιες λειτουργίες, το σχολικό κτίριο, το διοικητικό κέντρο η παλαιότερη εκκλησία του οικισμού, ο Άγιος Νικόλαος.

Εικόνα 16: Εγκάρσια τομή στον οικισμό του Μαλακασίου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

Χάρτης 10: Χάρτης οικισμού του Μαλακασίου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

Η σημερινή εικόνα της πλατείας είναι αποτέλεσμα αρκετών μετασχηματισμών, καθώς τα παλιά δημόσια κτίρια καταστράφηκαν από φωτιά το 1872, όπως και ο ναός του Αγίου Νικολάου, ενώ το παλιό καμπαναριό και ο χαρακτηριστικός πλάτανος της πλατείας καταστράφηκαν το 1965. Ο ναός του αγίου Νικολάου στην κεντρική πλατεία βρίσκεται στη θέση όπου υπήρχε ο παλαιότερος ναός του οικισμού. Ήταν ένας μοναστηριακός ναός²⁴ που κτίστηκε το 1729 και κάηκε το 1872. Ο σημερινός ναός του Αγίου Νικολάου κτίστηκε λίγο πριν το 1900. Αρκετά μεταγενέστερος είναι ο ναός του Προφήτου Ηλία που ξεκίνησε να κατασκευάζεται το έτος 1894²⁵. Ο ναός που σώζεται σήμερα στην ίδια θέση κατασκευάστηκε το 1994. Τέλος δυτικά του οικισμού υπάρχει σήμερα ο ναός της Κοιμήσεως Θεοτόκου. Στον ναό διατηρείται επιγραφή με την χρονολογία 1913, ωστόσο αυτή είναι η χρονολογία επέκτασης του προϋπάρχοντα μικρού ναού, του οποίου την χρονολογία κατασκευής δεν γνωρίζουμε.

Σε φωτογραφία του 19ου αιώνα εντοπίζεται σχολείο, ένα τριώροφο κτίριο ανατολικά της μεγάλης πλατείας του οικισμού, κτίσμα του 1884 που κάηκε τον Οκτώβριο του 1943. Στο ίδιο σημείο κατασκευάστηκε το σημερινό σχολείο το 1961, ενώ η ίδρυση του πρώτου δημοτικού σχολείου του οικισμού έγινε το 1777.²⁶ Στην ίδια φωτογραφία εντοπίζεται δεύτερο κτίριο κοντά στο σχολείο, το διοικητικό κέντρο, για το οποίο δεν υπάρχουν πληροφορίες.

Όσον αφορά τις χρήσεις, στην περιοχή γύρω από την πλατεία συγκεντρώνεται σήμερα το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων συγκροτώντας με αυτό τον τρόπο το εμπορικό κέντρο του οικισμού. Η εικόνα αυτή φαίνεται να είναι συνέχεια της παλαιότερης εικόνας του οικισμού. Όπως φαίνεται σε φωτογραφικό υλικό του τέλους του 19^{ου} αιώνα στον άξονα που διατρέχει την κεντρική πλατεία υπήρχαν καφενείο και ραφείο ενώ αργότερα λειτούργησε σε μία ελαφριά κατασκευή μικρό παντοπωλείο. Στο υπόλοιπο τμήμα του οικισμού κυριαρχεί η χρήση της αμιγούς κατοικίας, με μόνη διαφορά αυτή των κτηνοτροφικών οικογενειών όπου στο ισόγειο στεγαζόταν εργαστήρια και αποθηκευτικοί χώροι.

Με βάση αυτή την ανάλυση, το Ανατολικό τμήμα του οικισμού φαίνεται να γνώρισε μεγαλύτερη ανάπτυξη και να συγκέντρωσε όλες τις δημόσιες λειτουργίες και το εμπορικό κέντρο. Το τμήμα αυτό φαίνεται να αναπτύσσεται αρχικά με κέντρο την πλατεία και τέσσερις βασικούς άξονες κάθετους στην κλίση του βουνού, που ξεκινούν ακτινωτά από αυτή και οδηγούν έξω από τα όρια του.

Το Δυτικό τμήμα του οικισμού, ακολούθησε μετά την ανάπτυξη του πρώτου βασικού πυρήνα του οικισμού, γεγονός που υποδηλώνεται και από την μεταγενέστερη χρονολογία κατασκευής του ναού του Προφήτη Ηλία, που τοποθετείται στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα.

Η σημερινή εικόνα του οικισμού του Μαλακασίου είναι αποτέλεσμα ενοποίησης των παλαιών πυρήνων με έναν τρίτο πυρήνα, αρκετά μεταγενέστερο με κέντρο τον ναό Κοιμήσεως της Παναγίας.

Η μελέτη των μετώπων τριών αξόνων καθώς και η τομή του οικισμού οδήγησε σε ορισμένα δεδομένα. Συγκεκριμένα παρατηρείται η πλήρης προσαρμογή των αξόνων στις φυσικές κοιλότητες που

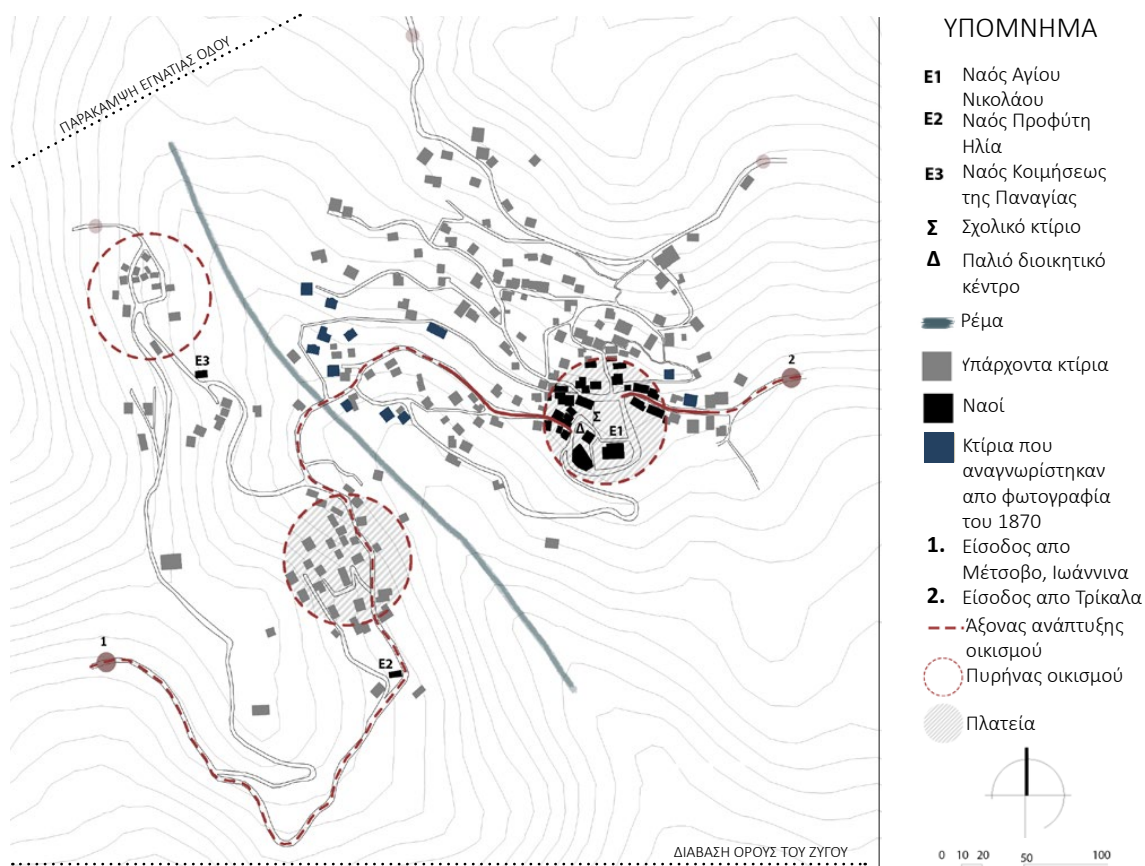
24 Σύμφωνα με χαλκογραφία του 1782 που υπάρχει στα Μετέωρα

25 Με τις συνεισφορές των κατοίκων του Μαλακασίου και των Μαλακασιωτών Βουκουρεστίου και Κωνσταντινουπόλεως.

26 Το ίδρυσε ο Κοσμάς ο Αιτωλός και έδωσε εντολή στους γονείς να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο και να πληρώνουν οι ίδιοι το δάσκαλο Πηγή: «ΤΟ ΜΑΛΑΚΑΣΙ», Φωτογραφικό Λεύκωμα από το 1885 μέχρι σήμερα, Μαλακάσι 2007, Ιωάννης Μιλτιάδη Αναστασίου

Εικόνα 17: Εγκάρσια τομή στον οικισμό του Μαλακασίου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

Χάρτης 11: Χάρτης οικιστικής εξελίξης του οικισμού του Μαλακασίου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

διατρέχουν το βουνό. Συγχρόνως τα κτίρια εκατέρωθεν των αξόνων στρέφουν το κύριο μέτωπό τους προς τον άξονα κίνησης. Στο βασικό άξονα το όριό του εκφράζεται διαφορετικά στις δύο πλευρές του. Η νότια πλευρά του διαρθρώνεται από τους βορινούς τοίχους των ιδιοκτησιών, που βρίσκονται ένα επίπεδο χαμηλότερα. Λόγω της έντονης κλίσης του εδάφους, οι βορινοί τοίχοι βρίσκονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους μέσα στο έδαφος, με αποτέλεσμα να μην παρεμποδίζουν τη θέαση και τον ηλιασμό των πίσω κτιρίων. Αντίθετα, η βόρεια πλευρά ορίζεται από τον αναλημματικό τοίχο των ιδιοκτησιών της άνωθεν βαθμίδας.

Εικόνα 18: Τομή στον οικισμό του Μαλακασίου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

1. Βασικός άξονας οικισμού
2. Άξονες κατά μήκος των οποίων αναπτύχθηκε ο οικισμός

- Αναλημματικός τοίχος
- Μέτωπο κτιρίων

0 10 20 50 100

Εικόνα 19: Τα είδη των μετώπων στον οικισμό του Μαλακασίου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

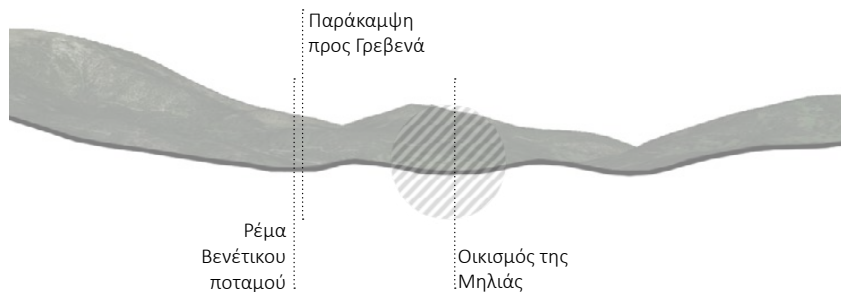
Εικόνα 20: Γενική άποψη του οικισμού της Μηλιάς Πηγή: προσωπικό αρχείο

Ενδείξεις ύπαρξης του οικισμού διαθέτουμε από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα. Ωστόσο από τα μέσα του 15^{ου} πιστοποιείται και η σχέση του με το Μέτσοβο από το επίσημο έγγραφο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας παραχώρησης προνομίων στους οικισμούς της ευρύτερης περιοχής. Ο οικισμός της Μηλιάς καταστράφηκε τρεις φορές από πυρκαγιές κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους για ένα μικρό διάστημα. Το 1950 οι κάτοικοι επέστρεψαν και ο οικισμός αναβίωσε. Σε αεροφωτογραφία του 1945 φαίνεται ο οικισμός αρκετά πιο αραιοκατοικημένος σε σχέση με σήμερα. Επομένως ο οικισμός αυξήθηκε σε μεγάλο βαθμό μετά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται και από την επιτόπια έρευνα στην περιοχή καθώς τα περισσότερα κτίσματα του οικισμού είναι νεότερες κατασκευές, του 20^{ου} αιώνα. Έτσι η σημερινή εικόνα του οικισμού είναι αποτέλεσμα της μετέπειτα ανοικοδόμησης που βασίστηκε στα ίχνη του προϋπάρχοντος ιστού.

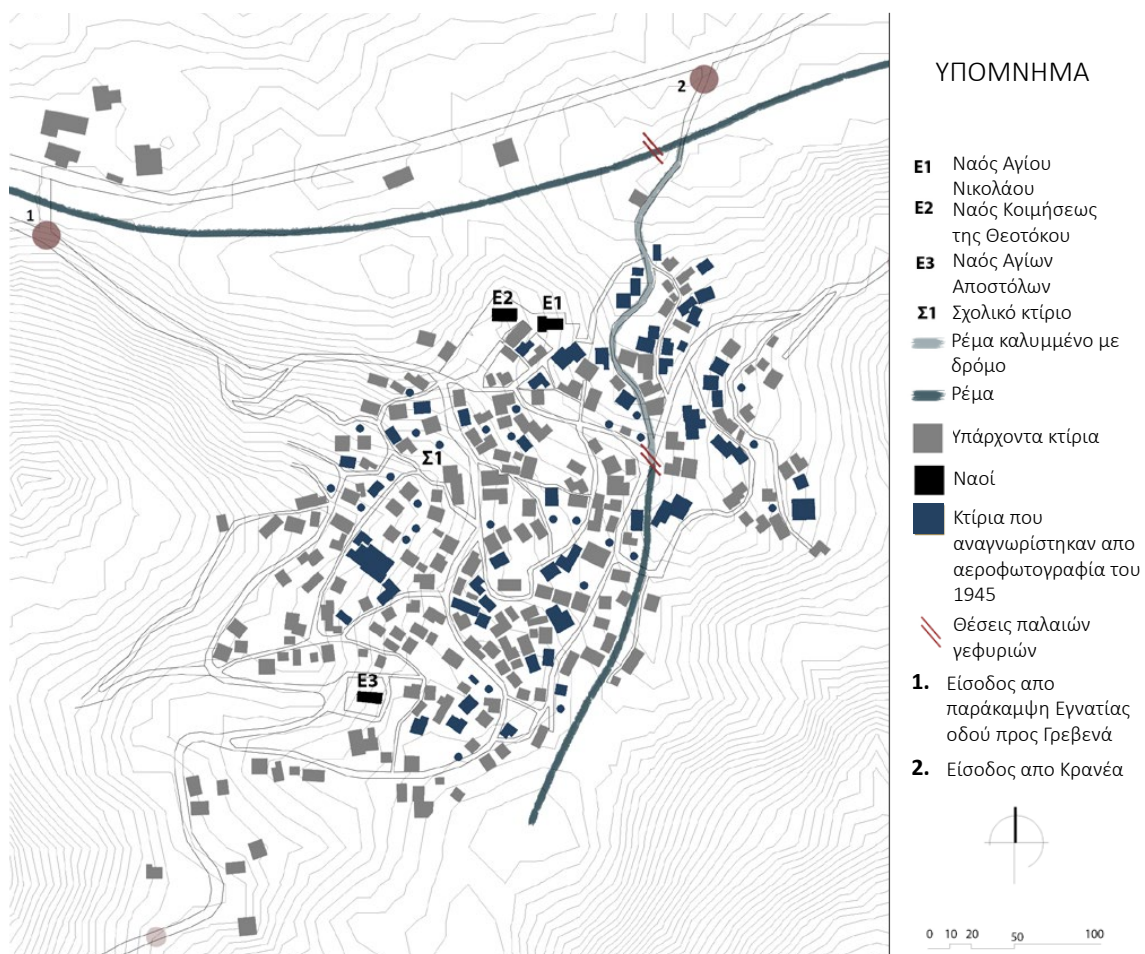
Καθοριστικός παράγοντας για την οικιστική εξέλιξη και της Μηλιάς υπήρξε η στρατηγική θέση της, η οποία ορίζεται από το σημαντικό για την περιοχή δερβένι που διέσχιζε την κοιλάδα και αποτελούσε νευραλγικό σημείο για την σύνδεση της Ηπείρου με την Μακεδονία. Ο σημαντικός αυτός άξονας που διέσχιζε την περιοχή δυτικά του οικισμού με προσανατολισμό Βορρά-Νότο, συνέδεε τη Μηλιά τόσο με τον άξονα της Εγνατίας οδού, που βρισκόταν νότια του οικισμού, όσο και με τον μεγαλύτερο οικισμό της ευρύτερης περιοχής, το Μέτσοβο.²⁷ Το δερβένι που διέσχιζε την περιοχή δυτικά του οικισμού ήταν καθοριστικής σημασίας για το εμπόριο. Με σκοπό τη γενικότερη επαγρύπνηση και την ασφάλεια αυτών των δραστηριοτήτων, υπήρχε συνεχής φρούρηση στην περιοχή περιορίζοντας τον φόβο των ληστρικών επιδρομών.

Ο οικισμός της Μηλιάς αναπτύσσεται κατά μήκος των κυρτών υψομετρικών καμπυλών με προσανατολισμό ΝΔ σε θέση τέτοια, ώστε η θέαση από την περιοχή του δερβενίου προς τον οικισμό να είναι περιορισμένη, ενώ αντίθετα από τον οικισμό υπάρχει απρόσκοπτη θέαση τόσο ΒΑ όσο και ΝΔ. Επομένως ο οικισμός ήταν προστατευμένος από τον εμπορικό άξονα και συγχρόνως είχε την καλύτερη δυνατή εποπτεία της ευρύτερης περιοχής με αποτέλεσμα η διαβίωση στον οικισμό να είναι ειρηνική και να μην υπάρξει ανάγκη για την κατασκευή οχυρωματικών έργων.

27 Πηγή: Τοπογραφικό πλάνο ευρύτερης περιοχής Μετσόβου με οικολογικά και υψομετρικά στοιχεία, «Κώδικας Χώρας Μετσόβου των ετών ΑΨΗ-ΑΤΔΖ», Γιώργος Πλατάρης, Αθήνα 1982

Εικόνα 21: Εγκάρσια τομή στον οικισμό της Μηλιάς Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

Χάρτης 12: Χάρτης οικισμού της Μηλιάς Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

Η γεωμορφολογία της περιοχής του οικισμού ορίζεται από τις έντονες υψομετρικές διαφορές, το ποτάμι της Μηλιάς, που αποτελεί το όριο του οικισμού στην βόρεια πλευρά, καθώς και το μικρό ρέμα που διατρέχει τον οικισμό στον άξονα Βορρά-Νότου. Ο οικισμός ακολούθησε τα κυρίαρχα φυσικά στοιχεία της τοποθεσίας και η διάταξη των κτισμάτων εντάχθηκε στο ανάγλυφο της περιοχής με τα κτίρια και τους δρόμους να ακολουθούν τις κυρτές υψομετρικές καμπύλες. Έτσι ο οικισμός φαίνεται σήμερα να αναπτύσσεται, αντίστοιχα με τους οικισμούς του Μετσόβου και του Μαλακασίου, εκατέρωθεν του ρέματος που διατρέχει τον οικισμό και κατά μήκος των κυρτών υψομετρικών καμπυλών.

Η είσοδος από το Μέτσοβο γινόταν μέσω μιας παράκαμψης του βασικού δερβενίου που περνούσε από την περιοχή δυτικότερα του οικισμού. Στο σημείο όπου γινόταν η διακλάδωση, υπήρχε χάνι για την φιλοξενία των διερχόμενων. Η είσοδος στον οικισμό από την ανατολική πλευρά, από τον οικισμό της Κρανέας, ορίζεται με δύο γεφύρια, εκ των οποίων το ένα μόνο διατηρείται μέχρι σήμερα²⁸. Πρόκειται για το λιθόκτιστο γεφύρι κοντά στον γειτονικό οικισμό της Κρανέας, που γεφυρώνει τον παραπόταμο του Βενέτικου ποταμού κοντά στις πηγές του. Η κατασκευή του χρονολογείται το 1850. Στα όρια του οικισμού στην βόρεια πλευρά του υπήρχε το δεύτερο γεφύρι από το οποίο γινόταν η είσοδος στον οικισμό. Το γεφύρι ήταν ξύλινη κατασκευή και καταστράφηκε από τις πυρκαγιές στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ένα τρίτο γεφύρι βρισκόταν στο εσωτερικό του οικισμού πάνω σε πλατεία με κρήνη και γεφύρωνε το ρέμα που σήμερα είναι καλυμμένο με δρόμο.

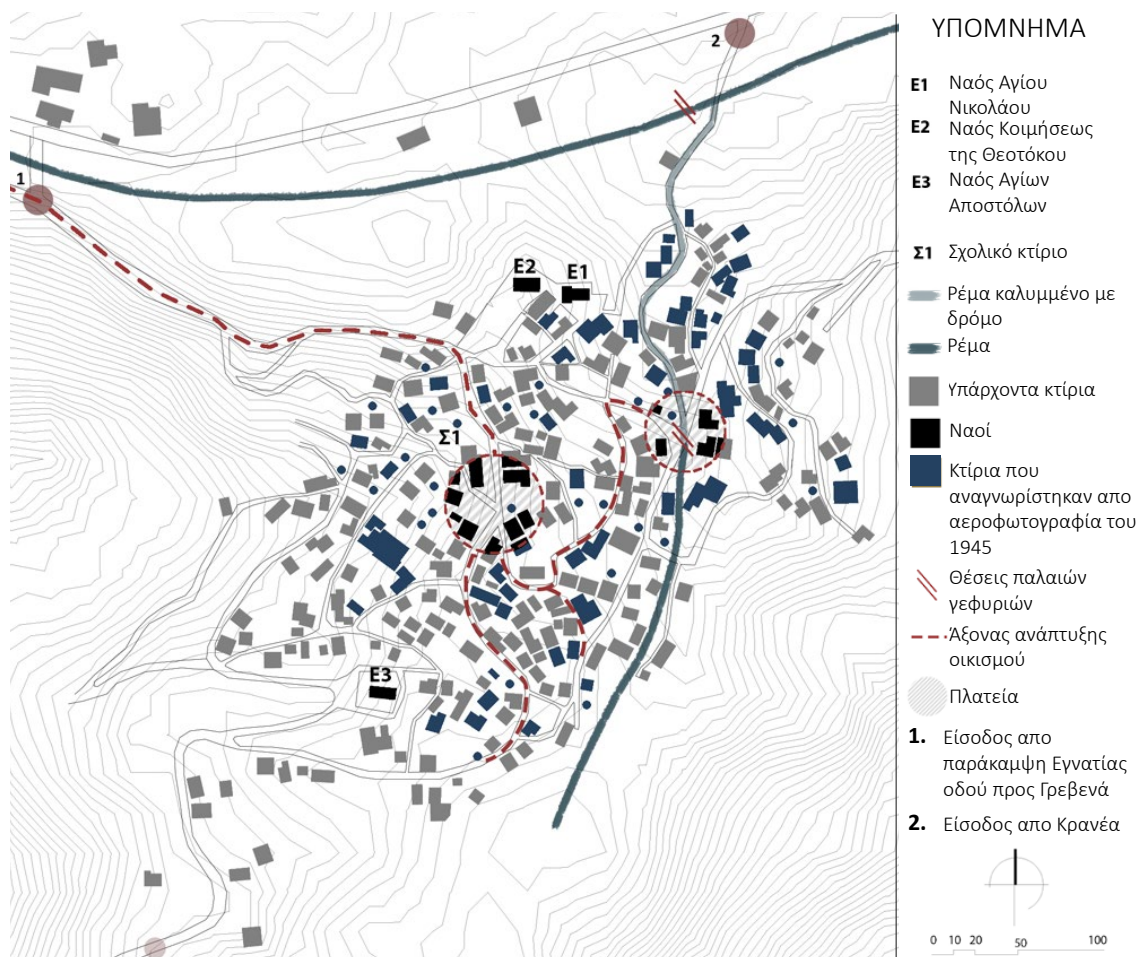
Ο οικισμός αναπτύσσεται σε μία χαράδρα, εκατέρωθεν του ρέματος που διατρέχει την περιοχή. Η αρχική ανάπτυξη του οικισμού ξεκίνησε κατά μήκος του βασικού άξονα που τον διατρέχει και μέσω του οποίου γινόταν και η σύνδεση του οικισμού με την παράκαμψη της Εγνατίας οδού και επομένως με τα αστικά κέντρα της περιοχής αλλά και το σημαντικό χάνι. Ο βασικός αυτός άξονας που ξεκινά στο σημείο που υπάρχει το χάνι διακλαδίζεται στο εσωτερικό του οικισμού. Εκατέρωθεν αυτού του άξονα αναπτύσσονται και οι δύο διαφορετικοί πυρήνες του οικισμού. Βορειοδυτικά του άξονα αναπτύσσεται το τμήμα του οικισμού με κέντρο την πλατεία, στην οποία σήμερα εμφανίζεται το ρέμα που είναι καλυμμένο με δρόμο, ενώ παλαιότερα στο σημείο αυτό υπήρχε γεφύρι και κρήνη και από εκεί πραγματοποιούνταν η σύνδεση με την απέναντι πλευρά του ρέματος. Το δεύτερο τμήμα είχε ως κέντρο την κεντρική πλατεία του οικισμού.

Αντίστοιχα με το Μαλακασί η παλαιότερη εκκλησία βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο, στην είσοδο του οικισμού, στο ψηλότερο τμήμα πάνω από το ρέμα. Πρόκειται για τον ναό του Αγίου Νικολάου που ιδρύθηκε το 1754 και είναι το μοναδικό δημόσιο κτίσμα που διατηρήθηκε μετά την μεγάλη καταστροφή. Δίπλα στον ναό του Αγίου Νικολάου βρίσκεται σήμερα και ο ναός της Γεννήσεως της Θεοτόκου. Πρόκειται για ένα κτίσμα μεταγενέστερο, ωστόσο σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες στην συγκεκριμένη τοποθεσία προϋπήρχε ναός ο οποίος καταστράφηκε κατά τον 20^ο αιώνα. Στον προαύλιο χώρο του σημερινού ναού υπήρχε το νεκροταφείο του οικισμού. Το δημοτικό σχολείο του οικισμού της Μηλιάς ιδρύθηκε το 1770 και λειτούργησε στον νάρθηκα του ναού του Αγίου Νικολάου

28 Το γεφύρι αποκαταστάθηκε πλήρως το 2006. Σύμφωνα με υπάρχον φωτογραφικό αρχείο, το 2002 το γεφύρι δε διέθετε στηθαία (προστατευτικές κατασκευές εκατέρωθεν του καταστρώματος του γεφυριού) και αρκάδες(κατακόρυφες πέτρες που χρησιμεύουν ως στηθαία). Στην αποκατάσταση του γεφυριού, προστέθηκαν από τον κατασκευαστή. Πηγή: <http://www.metsovo.org/gr/monument/%CE%B3%CE%B5%CF%86%CF%8D%CF%81%CE%B9-%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%AC%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AD%CE%BA%CE%B7-12/>

Εικόνα 22: Εγκάρσια τομή στον οικισμό της Μηλιάς Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

Χάρτης 13: Χάρτης οικιστικής εξέλιξης της Μηλιάς Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

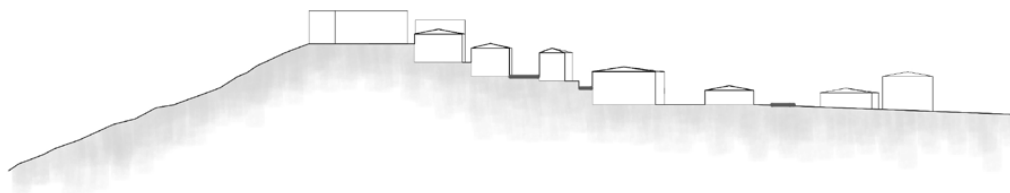
με μία μόνο τάξη, με έξοδα του Ιερού ναού . Ενώ από το 1865 το σχολείο λειτούργησε με έξοδα του Γ. Αβέρωφ. Το 1890 κατασκευάστηκε το πρώτο σχολικό κτίριο με έξοδα του ευεργέτη της περιοχής Γ. Αβέρωφ, το οποίο βρισκόταν στην τοποθεσία που βρίσκεται και σήμερα δηλαδή στην δυτική πλευρά του οικισμού πάνω στον βασικό άξονα που διέρχεται και από την πλατεία. Το παλιό σχολικό κτίριο καταδαφίστηκε το 1930 και κατασκευάστηκε καινούριο διώροφο κτίριο με περισσότερες αίθουσες και γραφεία. Το σημερινό σχολικό κτίριο κατασκευάστηκε το 1951 με δαπάνες του ιδρύματος Βαρώνου Μιχαήλ Τσοίτσα.²⁹

Στο σημείο αυτό που βρίσκεται το σχολείο σήμερα, χωροθετείται και η κεντρική πλατεία του οικισμού, περιμετρικά της οποίας συγκεντρώνονται και όλες οι εμπορικές χρήσεις.

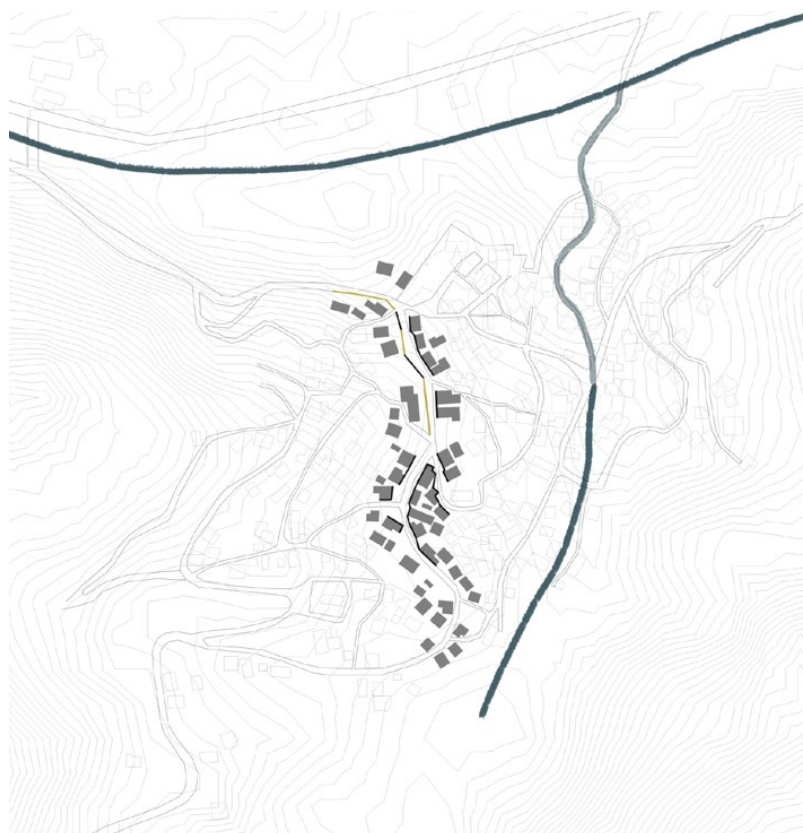
Όσον αφορά στις χρήσεις στον οικισμό της Μηλιάς. Πάνω στον βασικό άξονα του οικισμού, ο οποίος αναφέρθηκε ήδη συγκεντρώνονται σήμερα όλες οι δημόσιες χρήσεις, το σχολείο, το κοινοτικό κέντρο, καταστήματα, η κεντρική πλατεία και δύο βρύσες. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες αντίστοιχες χρήσεις συγκεντρώνονταν κατά μήκος του συγκεκριμένου άξονα και πριν τη μεγάλη καταστροφή στα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι σε αυτό τον άξονα συγκεντρώνονται σήμερα κάποιες χρήσεις, όπως χώροι εστίασης, δεν περιλαμβάνονται σε αυτόν χρήσεις που θα μπορούσαν να τον χαρακτηρίσουν ως ένα σημαντικό εμπορικό άξονα. Με αποτέλεσμα ο οικισμός της Μηλιάς σήμερα να διατηρεί την άμεση σχέση με τον οικισμό του Μετσόβου. Η εικόνα αυτή φαίνεται να είναι αρκετά κοντά στην εικόνα της Μηλιάς κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα καθώς και σε φωτογραφικό λεύκωμα του οικισμού, στο οποίο περιλαμβάνονται φωτογραφίες πριν την καταστροφή, δεν υπάρχουν εικόνες από καταστήματα.

Η μελέτη της τομής του οικισμού οδήγησε σε ορισμένα δεδομένα. Συγκεκριμένα παρατηρείται η πλήρης προσαρμογή των αξόνων στις φυσικές κοιλότητες που διατρέχουν το βουνό. Στα σημεία όπου η κλίση του εδάφους είναι αρκετά μεγάλη το όριο του εκφράζεται διαφορετικά στις δύο πλευρές του. Η νότια πλευρά του διαρθρώνεται από τους βορινούς τοίχους των ιδιοκτησιών, που βρίσκονται ένα επίπεδο χαμηλότερα. Λόγω της έντονης κλίσης του εδάφους, οι βορινοί τοίχοι βρίσκονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους μέσα στο έδαφος, με αποτέλεσμα να μην παρεμποδίζουν τη θέαση και τον ηλιασμό των πίσω κτιρίων. Αντίθετα, η βόρεια πλευρά ορίζεται από τον αναλημματικό τοίχο των ιδιοκτησιών της άνωθεν βαθμίδας.

²⁹ Σύμφωνα με έγγραφο με τίτλο «Ιστορική Έκθεση 2^{ου} τριτάξιου δημοτικού σχολείου Μηλιάς-Μετσόβου» του έτους 1953 υπογεγραμμένο από τον διευθυντή του σχολείου. Πηγή: «ΑΜΕΡΟΥ», Ένας αιώνας κοινωνικής και κοινοτικής ζωής, Φωτογραφικό οδοιπορικό, Μιχάλης Δ. Μαγειρίας

Εικόνα 23: Τομή στον οικισμό της Μηλιάς

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Αναλημματικός τοίχος
- Μέτωπο κτιρίων

0 10 20 50 100

Εικόνα 24: Τα είδη των μετώπων στον οικισμό της Μηλιάς Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

Εικόνα 25: Γενική άποψη του οικισμού του Βοτονοσίου

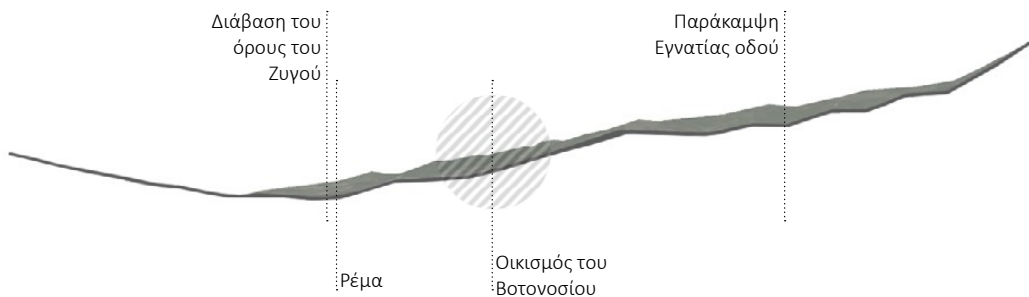
Ο οικισμός του Βοτονοσίου είναι ο μικρότερος προς μελέτη οικισμός. Η ύπαρξη του, καθώς και η σχέση του με τον οικισμό του Μετσόβου επιβεβαιώνεται από τον 15^ο αιώνα. Σε απογραφή της οθωμανικής αυτοκρατορίας του 1454 μεταξύ των οικισμών που φέρουν τον χαρακτηρισμό «υποκείμενο στο Μέτσοβο» είναι και το Βοτονόσι.

Καθοριστικός παράγοντας για την ανάπτυξη του οικισμού στην συγκεκριμένη θέση υπήρξε η σχέση με τον σημαντικό άξονα της Εγνατίας Οδού. Ο άξονας αυτός, σύμφωνα με τοπογραφικό διάγραμμα της ευρύτερης περιοχής, ήταν βορειότερα από τον οικισμό. Ο οικισμός αναπτύσσεται στη νότια πλευρά του υψώματος, παράλληλα με τις κυρτές υψομετρικές καμπύλες, κοντά στην κορυφή και στρέφεται προς τα ΝΔ. Νοτιότερα του οικισμού υπάρχει μικρό ύψωμα που περιορίζει την οπτική επαφή των διερχόμενων από τον άξονα του Ζυγού προς τον οικισμό. Η διάταξη αυτή τον καθιστά προστατευμένο από τον άξονα της Εγνατίας οδού και τον άξονα του όρους του Ζυγού ενώ συγχρόνως διατηρεί και μια εποπτική θέση για τους διερχόμενους νοτιότερα του οικισμού.

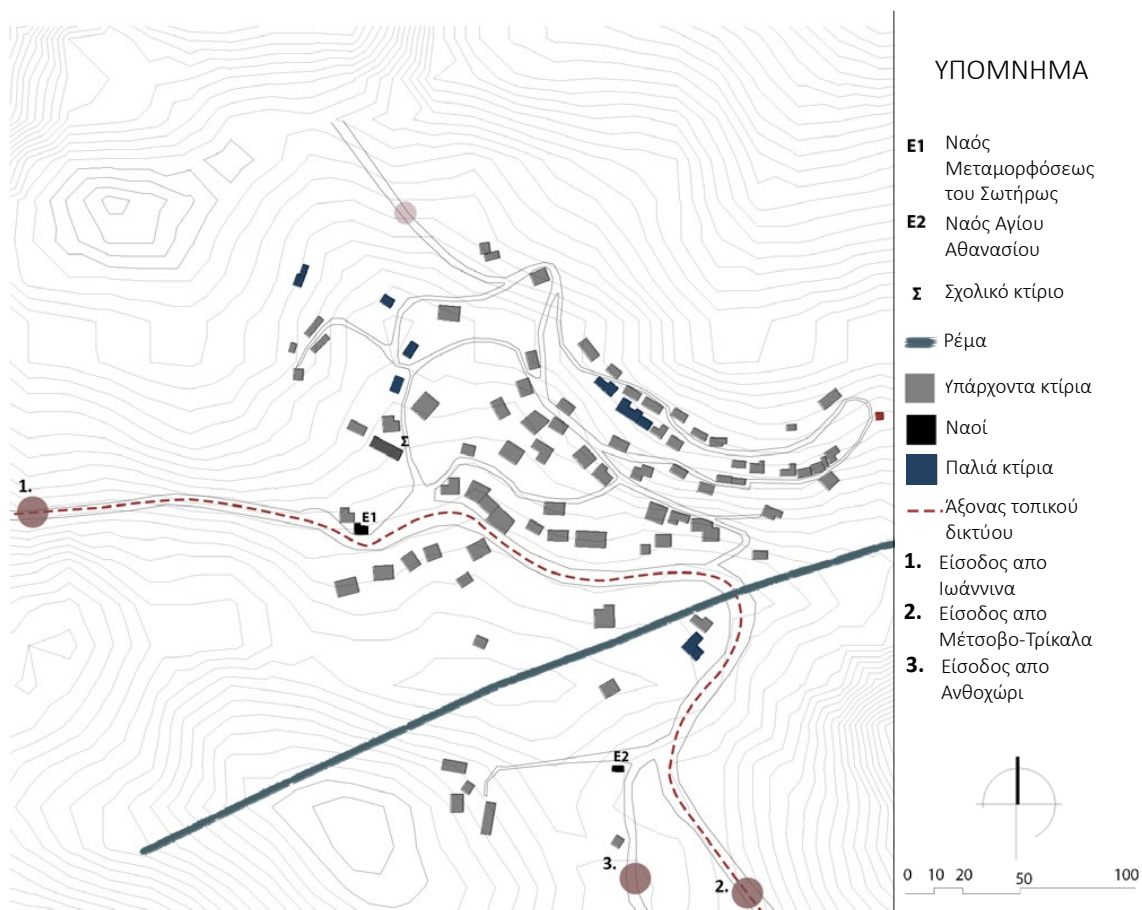
Επομένως η προστατευμένη θέση του οικισμού σε σχέση με τον άξονα της Εγνατίας οδού, κατά μήκος της οποίας υπήρχε συνεχής φρούρηση, αλλά και η οπτική επαφή που επέτρεπε την καλύτερη δυνατή εποπτεία της περιοχής νότια του οικισμού, περιόριζε τον φόβο για ληστρικές επιδρομές με αποτέλεσμα η διαβίωση στον οικισμό να είναι ειρηνική και να μην υπάρχει ανάγκη για οχυρωματικά έργα.

Ο οικισμός αναπτύσσεται αμφιθεατρικά σε μία κοιλότητα του υψώματος με δύο διαφορετικούς πυρήνες εκατέρωθεν του ρέμματος. Οι δύο αυτοί πυρήνες διατηρούν δύο διαφορετικά κέντρα με πλατεία και ναό. Ωστόσο το τμήμα του οικισμού που βρίσκεται στη ΒΔ πλευρά, γνώρισε μεγαλύτερη ανάπτυξη. Το τμήμα αυτό αναπτύχθηκε, γραμμικά κατά μήκος ενός βασικού άξονα που διαμορφώθηκε έτσι ώστε να παραλάβει την μεγάλη υψομετρική διαφορά. Τα κτίσματα στην νότια πλευρά του οικισμού είναι νεότερες κατασκευές. Επομένως ο παλιός οικισμός φαίνεται να ήταν στο ψηλότερο σημείο του σημερινού και να διατηρούσε απόσταση από τον βασικό άξονα. Με την απόσταση αυτή εξασφαλιζόνταν η καλύτερη δυνατή εποπτεία.

Τα δύο τμήματα του οικισμού συνδέονται σήμερα με τον άξονα που αποτελεί τμήμα του τοπικού οδικού δικτύου και μέσω αυτού πραγματοποιούνταν η σύνδεση του οικισμού με τα αστικά κέντρα της περιοχής.

Εικόνα 26: Τομή στον οικισμό του Βοτονοσίου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

Χάρτης 14: Χάρτης οικισμού Βοτονοσίου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

Η είσοδος στον οικισμό από την πόλη των Ιωαννίνων πραγματοποιούνταν μέσω μίας μικρής παράκαμψης του βασικού άξονα της διάβασης του Ζυγού, η οποία φαίνεται να αντιστοιχεί στον δρόμο που σήμερα αποτελεί τμήμα του τοπικού οδικού δικτύου. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες ο άξονας αυτός αποτελούσε ημιονικό δρόμο μέχρι τις αρχές του εικοστού αιώνα.

Πάνω σε αυτόν τον άξονα, δυτικότερα του οικισμού στην είσοδο του από τα Ιωάννινα, είναι η τοποθεσία Τρία Χάνια. Ανατολικότερα του οικισμού και κάθετα στον άξονα αυτό, βρίσκεται και ο δρόμος που πραγματοποιούσε τη σύνδεση του οικισμού με το Ανθοχώρι. Η ύπαρξη του άξονα αυτού πιστοποιείται τουλάχιστον από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα, από το πέτρινο γεφύρι που κατασκευάστηκε το 1707. Μέσω αυτού του άξονα γινόταν η είσοδος του οικισμού από την περιοχή νοτιότερα του οικισμού.

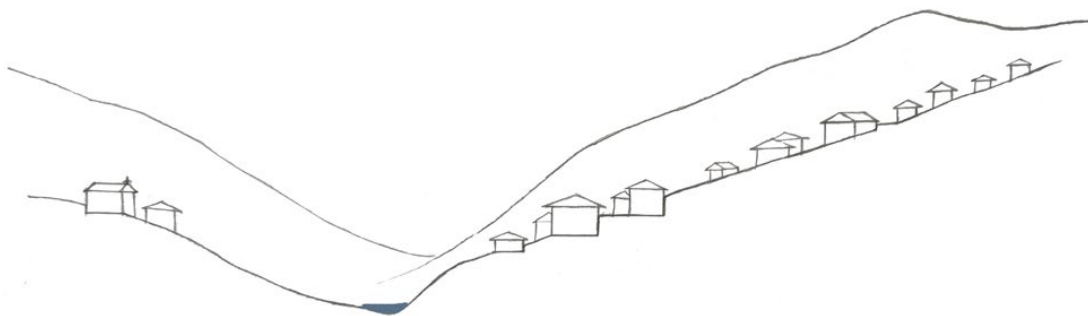
Πάνω στον άξονα που προαναφέρθηκε βρίσκονται και οι δύο ναοί του οικισμού, με τις αντίστοιχες πλατείες που αποτελούν τα κέντρα των δύο πυρήνων που προαναφέρθηκαν. Ο ναός Μεταμορφώσεως του Σωτήρος βρίσκεται στην δυτική πλευρά και ήταν προσφορά του Γ. Αβέρωφ. Ωστόσο η εικόνα του ναού σήμερα είναι αποτέλεσμα αποκατάστασης που έγινε το 1872 μετά από την καταστροφή από πυρκαγιά του παλαιότερου ναού³⁰ που βρισκόταν στην ίδια θέση και η χρονολογία κατασκευής του δεν είναι γνωστή. Είναι όμως γνωστό ότι στο εξώστεγο του ναού που προϋπήρχε λειτούργησε και σχολείο κατά τον 19^ο αιώνα το οποίο αριθμούσε 20 μαθητές και τον διδάσκαλο μισθοδοτούσε ο Γ. Αβέρωφ με 20 οθωμανικές λίρες. Η θεμελίωση του σημερινού ναού έγινε το 1896. Στο ίδιο σημείο βρίσκεται σήμερα και το δημοτικό σχολείο που ανεγέρθηκε επίσης με προσφορά του ιδίου το 1872.

Ο ναός του αγίου Αθανασίου βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του οικισμού, στην έξοδο προς το Μέτσοβο. Πρόκειται για έναν ναό, ο οποίος σύμφωνα με την παράδοση κάηκε δύο φορές και ανακαινίστηκε το 1886, με σημαντική βοήθεια του επίσης Μετσοβίτη, Βασιλείου Τσιπουλιάρη. Η τελευταία ανακαίνιση του ναού έγινε το 1966. Αναφορά για τον ναό του Αγίου Αθανασίου συναντάμε ωστόσο στο έγγραφο με αριθμό 32 από την μπάγκα της εκκλησίας της Αγίας Παρασκευής του Μετσόβου που χρονολογείται το 1758, γεγονός που επιβεβαιώνει την ύπαρξη του ναού και τη λειτουργία του τουλάχιστον από τον 18^ο αιώνα.³¹

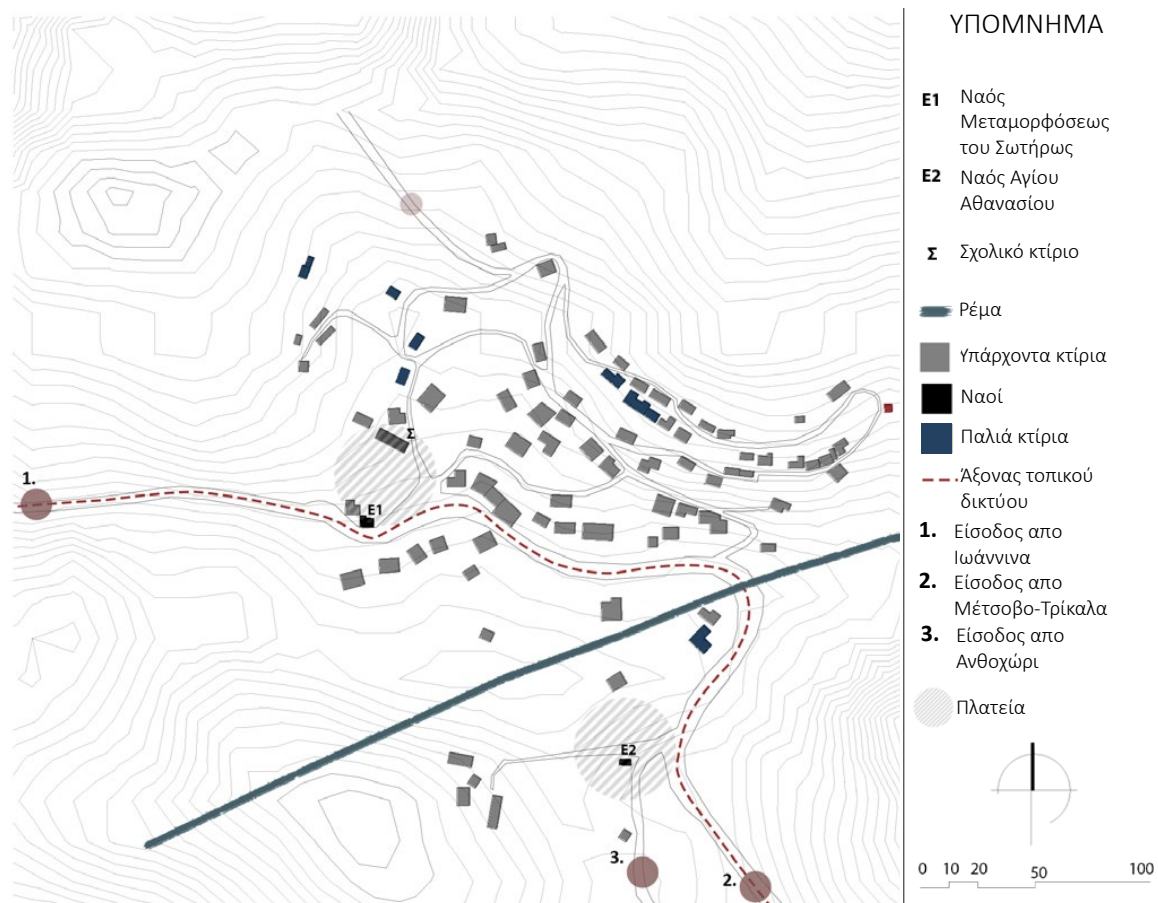
Όσον αφορά τις χρήσεις στον οικισμό, σήμερα υπάρχουν ελάχιστα καταστήματα πάνω στον τοπικό οδικό άξονα, ενώ στον υπόλοιπο οικισμό κυριαρχούν οι κατοικίες. Ωστόσο αυτή η εικόνα φαίνεται να είναι αρκετά μεταγενέστερη, μετά την διάνοιξη του δρόμου, ενώ κατά τον 19^ο αιώνα είναι πιθανόν στον οικισμό να μην υπήρχε εμπορικός δρόμος καθώς σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες ο οικισμός ήταν απόλυτα συνδεδεμένος με το Μέτσοβο.

30 Ο παλιός ναός ήταν προς τιμήν της μητέρας του Δούκως που καταγόταν από το Βοτονόσι Πηγή: Πρακτικά 2ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. «Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση», Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 3-6 Ιουνίου 1998,

31 Συγκεκριμένα στο έγγραφο 32 της μπάγκας του ναού της Αγίας Παρασκευής αναφέρεται: « Επειδή εις τον Άγιο Αθανάσιο από το Βοτονόσι από πάνω ευρίσκεται μερικό μπαίρι επήγαν μερικοί να το κάμουν χωράφι ο μαβρογιώργος, ο φάφαλης και άλοι, και μανθάνοντας οι κινήτος της πολιτίας μας εκάμαν αγωνήν και αποφασίσαμεν όλοι με κοινή γνώμοι πως τω αυτώ μπαίρι να μένι πάλιν ως το πρότον, και να μίν τον ανίζουν τόσον οι πρότοι οσάν και άλοι, και ή μεν και θέλη πιγένη τινάς λιστρικώς να το ανίξι εις το εξίς το αυτώ μπαίρι να τον πεδεύσει η χώρα με δεκανίκια διακόσια, και πεινήν εις το βακούφι αγίου αθανασίου γρόσια πενήντα: ούτος εγραύθει το παρόν και εβάλθη εις το παγγάρι της αγίας παρασκευής δια βέβειον της αλυθείας:...» Πηγή: «Κώδικας Χώρας Μετσόβου των ετών ΑΨΗ-ΑΤΔΖ», Γιώργος Πλατάρης, Αθήνα 1982, σ. 68

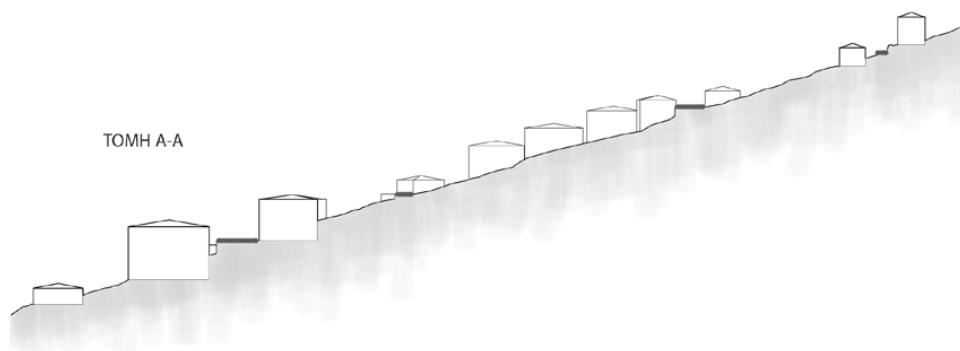

Εικόνα 27: Τομή στον οικισμό του Βοτονοσίου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

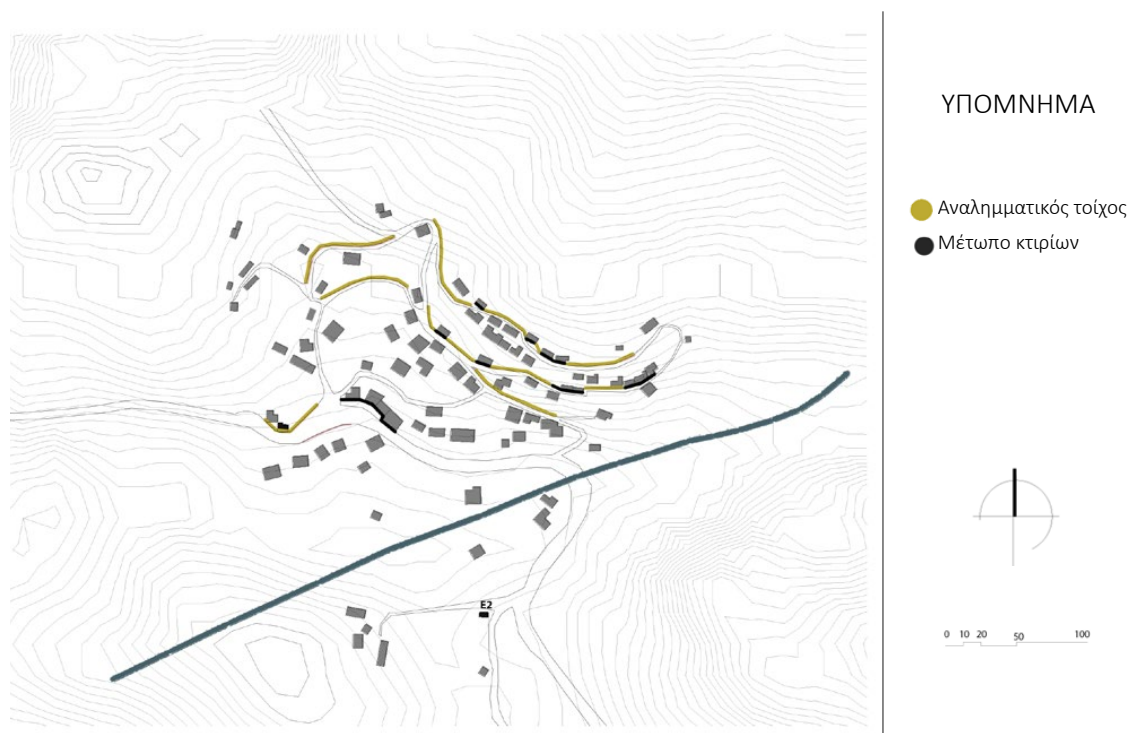

Χάρτης 15: Χάρτης οικιστικής εξέλιξης οικισμού Βοτονοσίου Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

Η μελέτη των μετώπων καθώς και η τομή του οικισμού οδήγησε σε ορισμένα δεδομένα. Ο βασικός άξονας που προαναφέρθηκε στρέφεται κάθε φορά με τρόπο τέτοιο ώστε να είναι παράλληλος στις υψομετρικές καμπύλες. Παράλληλα με αυτόν αναπτύσσονται και τα κτίρια σε μια προσπάθεια να προσαρμοστούν στις υψομετρικές καμπύλες. Όσον αφορά τα όρια αυτών, στο βόρειο τμήμα του οικισμού όπου η κλίση είναι μεγαλύτερη και οι κατασκευές παλαιότερες, εκφράζονται με διαφορετικό τρόπο στις δύο πλευρές τους (όπως συμβαίνει αντίστοιχα και στον βασικό άξονα του οικισμού του Μαλακασίου). Η νότια πλευρά του διαρθρώνεται από τους βορεινούς τοίχους των ιδιοκτησιών, που βρίσκονται ένα επίπεδο χαμηλότερα. Λόγω της έντονης κλίσης του εδάφους, οι βορεινοί τοίχοι βρίσκονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους μέσα στο έδαφος, με αποτέλεσμα να μην παρεμποδίζουν τη θέαση και τον ηλιασμό των πίσω κτιρίων. Αντίθετα, η βόρεια πλευρά ορίζεται είτε από τον αναλημματικό τοίχο των ιδιοκτησιών της άνωθεν βαθμίδας, είτε από την περιφραγή της, είτε από το μέτωπο της κατοικίας.

Εικόνα 28: Τομή στον οικισμό του Βοτονοσίου Πηγής: Προσωπική απεικόνιση

Εικόνα 29: Διαμόρφωση μετώπων στον οικισμό του Βοτονοσίου Πηγής: Προσωπική απεικόνιση

Όσον αφορά το δημόσιο χώρο, κοινό στοιχείο των ιστών και των τριών οικισμών αλλά και του οικισμού του Μετσόβου είναι η οφιοειδής χάραξη των δρόμων, που προσέφερε ομαλότερες κλίσεις και δημιουργούσε σταθμούς στην πορεία, για προστασία από τις δύσκολες καιρικές συνθήκες. Το οδικό δίκτυο τους περιλαμβάνει δύο κατηγορίες δρόμων, τους ημιονικούς δρόμους και τα μονοπάτια που είχαν δευτερεύοντα, συμπληρωματικό ρόλο στο δίκτυο. Οι βασικές αρτηρίες εκείνης της περιόδου αντιστοιχούν σήμερα στο δίκτυο των ασφαλτοστρωμένων δρόμων (με εξαίρεση το δρόμο που καλύπτει το παλιό ρέμα). Οι δρόμοι αυτοί προορίζονταν για τα υποζύγια, τα ζώα που είναι φορτωμένα με υλικά, ενώ αντίθετα τα μονοπάτια ήταν για τους πεζούς ή τα ζώα που χρησιμοποιούνταν ως βοηθητικά μέσα για τις μεταφορές. Οι ημιονικοί δρόμοι εξυπηρετούσαν τις υπερτοπικές, διεθνείς μεταφορές και επικοινωνία ενώ τα μονοπάτια τις ενδοκοινοτικές, από πεζούς και βοηθητικά υποζύγια. Τόσο οι δρόμοι όσο και τα μονοπάτια χαράσσονταν με τέτοιο τρόπο ώστε να ακολουθούν το φυσικό ανάγλυφο.

Ένα από τα πλέον σημαντικά κοινά στοιχεία του δημόσιου χώρου των οικισμών του Μετσόβου και του Μαλακασίου, είναι ο εμπορικός άξονας. Στον οικισμό του Μετσόβου κατά μήκος της οδού Τζουμάκα διατηρούνται μέχρι και σήμερα μια σειρά από παλιά κτίρια, το χάνι, αλλά και άλλα διώροφα κτίρια με καταστήματα στο ισόγειο³². Αντίστοιχα στον οικισμό του Μαλακασίου ο άξονας που διατρέχει την κεντρική πλατεία του οικισμού συγκέντρωνε όλες τις εμπορικές χρήσεις. Συγκεκριμένα στον οικισμό του Μαλακασίου κατά τις αρχές του 20^{ου} αιώνα (όπου υπάρχουν καταγραφές) ο εμπορικός άξονας διέθετε όλες τις απαραίτητες παροχές καθώς πέρα από το παραδοσιακό καφενείο διέθετε παντοπωλείο (Παπανικολάου Νικ. μέχρι το 1930), ραφείο (Φράγγος Αθανάσιος μέχρι το 1935), κρεοπωλείο (Καλαούρας Ιωάννης μέχρι το 1928), τσαγκάρικο (Μπατιχρήστας μέχρι το 1915), βαρελοποιείο (Ζήκας Αντώνης μέχρι το 1935), αρτοποιείο (Σκίμπας Αποστόλης μέχρι το 1914), κ.α. Ακόμα κατά τον 19^ο αιώνα ο δήμος Μαλακασίου διατηρούσε κοινοτικό ιατρείο και προσέφερε δωρεάν βιβλία και γραφική ύλη στους μαθητές του δημοτικού σχολείου. Αντίθετα στον οικισμό της Μηλιάς, ο μεγάλος άξονας δεν φαίνεται να διατηρούσε αρκετά εμπορικά κτίσματα ώστε να καλύψει τις ανάγκες του οικισμού, με αποτέλεσμα να είναι σε μεγάλο βαθμό εξαρτώμενος από τον οικισμό του Μετσόβου. Τέλος ο οικισμός του Βοτονοσίου ήταν πλήρως συνδεδεμένος με το Μέτσοβο.

Διαφορετικές είναι ωστόσο οι δομές των ελεύθερων δημόσιων χώρων. Στην περίπτωση του Μαλακασίου οι μεγάλοι δημόσιοι χώροι φαίνεται να βρίσκονται σε άμεσο συσχετισμό με τις εκκλησίες του οικισμού που βρίσκονται στους τρεις μαχαλάδες που τον συγκροτούν και αποτέλεσαν τους πυρήνες γύρω από τους οποίους αναπτύχθηκαν και οι αντίστοιχοι μαχαλάδες. Αντίστοιχοι είναι και οι δημόσιοι χώροι, πλατώματα, στο Βοτονοσί όπου χώροι που χρησιμοποιούνται σήμερα σαν πλατώματα είναι σε άμεσο συσχετισμό με τους δύο ναούς του οικισμού. Αντίθετα στη Μηλιά εκτός από τις μεγάλες πλατείες που βρίσκονται περιμετρικά των τριών εκκλησιών υπάρχουν και μικρότερα πλατώματα κατά μήκος των μεγάλων αξόνων του οικισμού. Ωστόσο η ανάπτυξη του οικισμού δεν φαίνεται να έγινε με κέντρο κάποια από αυτές τις πλατείες, αφού σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες το πλάτωμα μπροστά από το σχολικό κτίριο αποτελούσε πάντα την κεντρική πλατεία του οικισμού με τους χώρους

32 Η εμπορική λειτουργία του συγκεκριμένου άξονα επιβεβαιώνεται και από παλαιότερη απεικόνιση του λιθόστρωτου δρόμου με επιμελημένες προσόψεις από ξύλινα στοιχεία, όπως αετώματα και πάγκους για τους περαστικούς. Πηγή: Β.Χαρίσης, Μέτσοβο, Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική Θεσσαλία-Ήπειρος, Αθήνα 1988,

Εικόνα 30: δρόμος στη Μηλιά

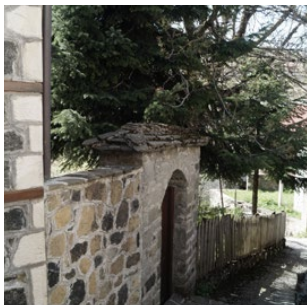
Εικόνα 31 δρόμος στη Μηλιά

Εικόνα 32: δρόμος στη Μηλιά Πηγή: προσωπικό αρχείο

Εικόνα 33: δρόμος στο Μαλακάσι Πηγή: προσωπικό αρχείο

Εικόνα 34: δρόμος στο Μέτσοβο Πηγή: «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», Δημήτρης Φιλιππίδης, Τόμος έκτος:Θεσσαλία-Ηπειρος

Εικόνα 35: δρόμος στο Μέτσοβο Πηγή: «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», Δημήτρης Φιλιππίδης, Τόμος έκτος:Θεσσαλία-Ηπειρος

Εικόνες 36, 37 και 38: η οδός Τζουμάκα στον οικισμό του Μετσόβου

Πηγή 36,37: «Η ανάδειξη της κρυμμένης ιστορικής φυσιογνωμίας του Μετσόβου και η σημασία της στη σημερινή κρίση για μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή στρατηγική»

Πηγή 38: <https://metsonomuseum.gr/walk/>

Εικόνες 39 και 40: ο βασικός εμπορικός άξονας στο Μαλακάσι Εικόνα 2: όψη του παλιού παντοπωλείου της κυρίας Ευταλίας Σκίμπα πάνω στον εμπορικό άξονα του οικισμού Πηγή: προσωπικό αρχείο

εστίασης να το περιβάλλουν.

Οι οικισμοί διαφέρουν μεταξύ τους τόσο στη σχέση τομής ανάμεσα στα κτίσματα όσο και στη σχέση ιδιωτικού με δημόσιου χώρου. Όσον αφορά το Μαλακάσι, ο οικισμός είναι αραιά δομημένος και επιτρέπει την ανάπτυξη αρκετών ιδιωτικών υπαίθριων χώρων, οι οποίοι ως επί τω πλείστω αξιοποιούνται σήμερα σαν αυλές κατοικιών αλλά και για την καλλιέργεια προϊόντων. Αντίθετα ο ιστός της Μηλιάς σήμερα είναι πυκνά δομημένος αφήνοντας αρκετά μικρότερους ιδιωτικούς υπαίθριους χώρους, που λειτουργούν μόνο ως αυλές για τις κατοικίες, δομή δηλαδή αντίστοιχη με αυτή του Μετσόβου. Όσον αφορά στο Βοτονόσι διακρίνουμε δύο διαφορετικές δομές στον ιστό του, το τμήμα του οικισμού που βρίσκεται ψηλά και είναι ιδιαίτερα πυκνά δομημένο και το χαμηλότερο τμήμα, που έχει αρκετές ελεύθερες ιδιωτικές εκτάσεις. Το γεγονός αυτό οφείλεται στις μεταγενέστερες κατασκευές, που ορίζουν το μέτωπο του άξονα (τμήμα του τοπικού οδικού δικτύου). Στο συγκεκριμένο σημείο είναι πιθανόν η δόμηση να ήταν αρκετά πιο αραιή και να υπήρχαν αρκετές καλλιεργήσιμες εκτάσεις έτσι ώστε ο οικισμός να εξασφάλιζε την καλύτερη δυνατή οπτική επαφή με τον χώρο στην νότια πλευρά μπροστά από τον άξονα του Ζυγού.

Ένα κοινό στοιχείο των οικισμών του Μετσόβου, του Μαλακασίου και της Μηλιάς είναι το σημείο, το οποίο επιλέχθηκε για την κατασκευή των πρώτων εκκλησιών των οικισμών. Και στους τρεις οικισμούς η παλαιότερη εκκλησία βρίσκεται στο ψηλότερο σημείο του οικισμού. Ωστόσο στους δύο μεγαλύτερους οικισμούς, το Μέτσοβο και το Μαλακάσι, στη συγκεκριμένη θέση ανεγέρθηκε και το διοικητικό κέντρο. Έτσι η χωροθέτηση του κέντρου της κοσμικής εξουσίας σχετιζόταν με την έξαρση του εδάφους και με τη δυνατότητα συνολικής εποπτείας του οικισμού.

Συγκεκριμένα στον οικισμό του Μαλακασίου αναφέρεται ότι ενώ η ανάπτυξη του οικισμού ξεκίνησε από χαμηλά στην παραποτάμια περιοχή, επιλέχθηκε ο μεγαλύτερος ναός του οικισμού και η αντίστοιχη πλατεία να χωροθετηθούν στο μέχρι τότε ψηλότερο σημείο του οικισμού, στο οποίο δόθηκε και η ονομασία «Ντιζάν» που στην τοπική διάλεκτό σημαίνει το ψηλότερο σημείο. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την σαφή πρόθεση των κατοίκων για την χωροθέτηση των σημαντικών αυτών υποδομών στο συγκεκριμένο σημείο.

Όσον αφορά τις υποδομές, οι οικισμοί του Μετσόβου και του Μαλακασίου, διέθεταν το πιο ευρύ φάσμα υποδομών που κάλυπταν παροχές για την κοινότητα.

Στον οικισμό του Μετσόβου η παιδεία έχει αποτελέσει μέριμνα της κοινότητας ήδη από το 1700. Αρχικά τα μαθήματα πραγματοποιούνταν σε παλιά κελιά στον αυλόγυρο της Αγίας Παρασκευής. Αργότερα στον οικισμό κατασκευάστηκε σχολικό κτίριο αλλά και άλλες σημαντικές υποδομές όπως το ορφανοτροφείο του Γεώργιου Τρούλλη, το οποίο κατεδαφίστηκε και στη θέση του κατασκευάστηκε το Γηροκομείο, το 1878, με χορηγία του ευεργέτη Τζιουμάγκα. Στην ίδια θέση κατασκευάστηκε αργότερα το διοικητικό κέντρο του οικισμού.

Στον οικισμό του Μαλακασίου λειτούργησε από πολύ νωρίς σχολείο που φρόντισε για την διαπαιδewγήνηση αρχικά μόνο αγοριών που προέρχονταν από εύπορες οικογένειες. Το σχολείο αυτό ιδρύθηκε το 1777, ήταν τετρατάξιο και λειτούργησε για σχεδόν έναν αιώνα με έξοδα της κοινότητας και των γονέων των παιδιών. Όταν το σχολείο έγινε δημόσιο και η φοίτηση υποχρεωτική, προστέθηκαν σε αυτό δύο ακόμα τάξεις. Τότε στο σχολείο άρχισαν να φοιτούν όλα τα παιδιά αγόρια και κορίτσια. Το 1896 το σχολείο είχε 80 αγόρια και 70 κορίτσια. Το 1860-1869 το σχολείο λειτούργησε με έξοδα του

Εικόνες 41 και 42: Ο Άγιος Νικόλαος και η άποψη από το ναό του Αγίου Νικολάου στη Μηλιά Πηγή: προσωπικό αρχείο

Μηλιά

Εικόνες 43 και 44: Ο Άγιος Νικόλαος και η άποψη από το ναό του Αγίου Νικολάου στο Μαλακάσι Πηγή: προσωπικό αρχείο

Μαλακάσι

Εικόνες 45 και 46: Η άποψη από τη κεντρική πλατεία στον οικισμό του Μετσόβου και το κάστρο Πηγή: <https://metsovomuseum.gr/>

Μετσόβο

Μετσοβίτη Γεώργιου Αβέρωφ. Ακόμα στον οικισμό εκτός από σχολείο, το διοικητικό κέντρο και το κοινοτικό ιατρείο, που ήδη αναφέρθηκαν, μετά το 1925 λειτουργούσε κάθε καλοκαίρι πταισματοδικείο και μονομελές δικαστήριο. Ακόμα λειτούργησε ταχυδρομείο μέχρι το 1960.

Στον οικισμό της Μηλιάς υπήρξε αντίστοιχα από πολύ νωρίς μέριμνα για την εκπαίδευση. Το 1770 ιδρύθηκε το δημοτικό σχολείο της Μηλιάς και λειτούργησε με έξοδα του Ιερού Ναού μέχρι το έτος 1890, όπου συνέχισε τη λειτουργία του με δαπάνες κληροδοτήματος του Γεωργίου Αβέρωφ. Από το 1914 η εκπαίδευση έγινε κρατική.

Στο Μέτσοβο λειτούργησε σχολείο κατά τον 19^ο αιώνα στο εξώστεγο του ναού της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος με είκοσι μαθητές, στο οποίο δίδασκε ιεροδιδάσκαλος μισθοδοτούμενος με 20 οθωμανικές λίρες από τον Γ. Αβέρωφ. Ενώ υπήρξε και ίδρυμα, το οποίο φαίνεται να παρείχε και δωρεάν φάρμακα τα οποία οι κάτοικοι του Βοτονοσίου προμηθεύονταν από το χώρο όπου σήμερα στεγάζεται το δημαρχείο του Μετσόβου.³³

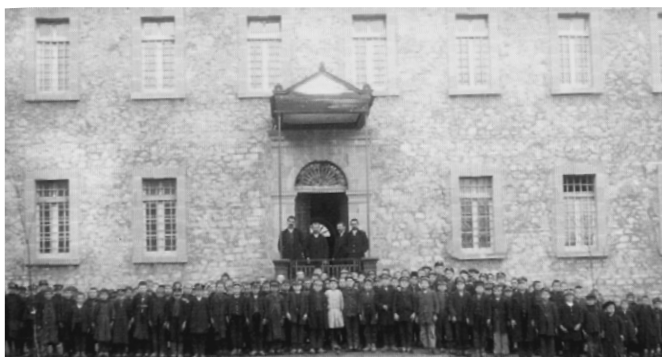
Το νερό αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για την συγκρότηση και τη λειτουργία όλων των οικισμών. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από τη θέση στην οποία έχουν αναπτυχθεί όλοι οι προς μελέτη οικισμοί δίπλα σε ρέματα και ποτάμια. Σε αντίθεση με το Μέτσοβο, στους οικισμούς που μελετήθηκαν δεν υπάρχουν κρήνες χρονολογημένες, ενώ οι κρήνες που βρέθηκαν φαίνεται να είναι νεότερες κατασκευές του 20^{ου} αιώνα μετά την υδροδότηση των οικισμών. Ωστόσο με βάση τις προφορικές μαρτυρίες, υπήρχαν βρύσες στους οικισμούς και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, σε άμεσο συσχετισμό με τις μεγάλες πλατείες των οικισμών που αποτέλεσαν και τα κέντρα των αντίστοιχων μαχαλάδων. Συγκεκριμένα στον οικισμό του Μαλακασίου η Βρύση της κεντρικής πλατείας και η Βρύση του Μπρόντη (όπως την ονομάζουν οι κάτοικοι του χωριού) είναι ανακατασκευές από βρύσες που υπήρχαν στα συγκεκριμένα σημεία και παλαιότερα, και αποτελούσαν σημαντικούς τόπους συνάντησης κυρίως για τις γυναίκες μέχρι και τον 20^ο αιώνα. Στον οικισμό της Μηλιάς σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες στη θέση όπου σήμερα υπάρχει πλατεία και βρύση πάνω από το καλυμμένο ρέμα υπήρχε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα πέτρινο γεφύρι και βρύση στην ανατολική πλευρά του ρέματος.

33 Την πληροφορία αυτή μας παρέχει ο Γ. Μαυρογιώργος (μηχανικός) που θυμάται να προμηθεύεται φάρμακα από το κτίριο στο οποίο σήμερα στεγάζεται το δημαρχείο, ενώ αυτό συνέβαινε και παλαιότερα όπως του έλεγε ο πατέρας του. Πηγή: Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. «Το Εθνικό Μετσόβιο πολυτεχνείο για το Μέτσοβο: επιστρέφοντας ένα μέρος του χρέους»

Εικόνα 47: Το παλιό σχολείο στον οικισμό του Μετσόβου Πηγή: <https://metsonomuseum.gr/walk/>

Εικόνα 48: Το παλιό σχολείο στον οικισμό του Μαλακασίου

Πηγή: «ΤΟ ΜΑΛΑΚΑΣΙ», Φωτογραφικό Λεύκωμα από το 1885 μέχρι σήμερα, Μαλακάσι 2007, Ιωάννης Μιλτιάδη Αναστασίου

Εικόνα 49: Παλιά θρύση στον κεντρικό άξονα στον οικισμό της Μηλιάς
Πηγή: απο το προσωπικό αρχείο της κυρίας Αθηνάς Μιχαώστα.

Εικόνα 50: Παλιά θρύση στην κεντρική πλατεία στον οικισμό του Μαλακασίου
Πηγή: «ΤΟ ΜΑΛΑΚΑΣΙ», Φωτογραφικό Λεύκωμα από το 1885 μέχρι σήμερα, Μαλακάσι 2007, Ιωάννης Μιλτιάδη Αναστασίου

Εικόνα 51: Κρήνη στην κεντρική πλατεία στον οικισμό του Μετσόβου
Πηγή: <https://metsonomuseum.gr/>

Εικόνα 52: Κρήνη στην κεντρική πλατεία στον οικισμό του Μετσόβου
Πηγή: <https://metsonomuseum.gr/>

Σε κανέναν από τους τρεις οικισμούς δεν υπάρχουν οχυρές συνθέσεις του τύπου των πύργων. Αντίθετα για την προστασία των κατοικιών, φαίνεται να επαρκεί η διαμόρφωση κλειστών ισογείων. Η αρχιτεκτονική αυτή εικόνα φαίνεται αρκετά κοντά στην αρχιτεκτονική του οικισμού του Μετσόβου και είναι αποτέλεσμα της ειρηνικής διαβίωσης χωρίς το φόβο ληστρικών επιδρομών.

ΚΤΙΡΙΟ 1

Το κτίριο 1 είναι διώροφο μακρινάρι με την μεγάλη του πλευρά παράλληλα προς τις υψομετρικές καμπύλες και τον δρόμο. Στη συγκεκριμένη κατοικία η είσοδος στο ισόγειο γίνεται κεντρικά ως προς την όψη. Το κατώγι έχει μικρά τις περισσότερες φορές τετράγωνα ανοίγματα και λειτουργούσε ως αποθηκευτικός χώρος. Το κτίριο βυθίζεται μονόπλευρα στο πρανές με τέτοιο τρόπο ώστε το ισόγειο να μένει ανοικτό μόνο στη μία πλευρά του κτίσματος, τη μεγαλύτερη σε μήκος. Η πλευρά αυτή ορίζεται σαν κύρια πλευρά του κτίσματος, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την διαμόρφωση της, τα παράθυρα διατάσσονται συμμετρικά ως προς τον κεντρικό άξονα ενώ πάνω σε αυτόν τοποθετείται η κεντρική είσοδος στο ισόγειο και το χαγιάτι ή μπαλκόνι στον όροφο.

Οι είσοδοι σε αυτό το κτίριο διαφοροποιούνται ανά όροφο, η είσοδος στο ισόγειο πραγματοποιείται από τον υπαίθριο χώρο μπροστά από το κτίριο ενώ αντίθετα η είσοδος στον όροφο πραγματοποιείται από την αντίθετη πλευρά όπου το πρανές έχει φτάσει στο ύψος του ορόφου. Έτσι οι όροφοι διαχωρίζονται πλήρως λειτουργικά.

ΚΤΙΡΙΟ 2

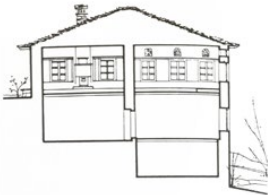

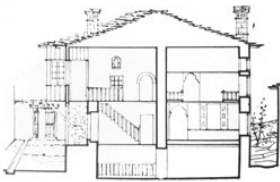
Πρόκειται για συνεπτυγμένο διώροφο κτίσμα τετραγωνικής κάτοψης με κλειστό χαγιάτι. Ο τύπος αυτός προέρχεται από τον αντίστοιχο βασικό τύπο του διώροφου τρίχωρου σπιτιού, και σε αυτή την περίπτωση ο κτιριακός όγκος βυθίζεται μονόπλευρα στο πρανές. Τα παράθυρα στο ισόγειο είναι μικρά, γεγονός που υποδεικνύει τη λειτουργία του ως δευτερεύον βοηθητικός χώρος. Αντίθετα στον όροφο τα ανοίγματα είναι περισσότερα και μεγαλύτερα ενώ υπάρχει και γωνιακό χαγιάτι.

Οι είσοδοι διαφοροποιούνται ανά όροφο. Η είσοδος στον όροφο πραγματοποιείται από την πλευρά που είναι κάθετα στις υψομετρικές καμπύλες, όπου το πρανές έχει φτάσει στο επίπεδο του ορόφου. Έτσι συμπεραίνουμε ότι οι χώροι διαφοροποιούνται ως προς τη λειτουργία.

ΚΤΙΡΙΟ 3

Πρόκειται για το αρχοντικό του Βράκα στον οικισμό του Μετσόβου. Τριώροφη κατοικία με γωνιακό χαγιάτι. Ο κτιριακός όγκος βυθίζεται και σε αυτή την περίπτωση μονόπλευρα στο πρανές με αποτέλεσμα ο ένας όροφος να βυθίζεται ολόκληρος από την μία πλευρά.

Ωστόσο το συγκεκριμένο κτίριο αντίθετα με το πρώτο, λειτούργησε σαν κατοικία, τόσο στο ισόγειο όσο και στον όροφο. Η είσοδος πραγματοποιείται από επίπεδο του ισογείου και η επικοινωνία με τον όροφο πραγματοποιείται με εσωτερική σκάλα.

	ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ	ΤΟΜΗ
ΚΤΙΡΙΟ 1			
ΚΤΙΡΙΟ 2			
ΚΤΙΡΙΟ 3			

ΚΤΙΡΙΟ 1

Στον οικισμό του Μαλακασίου συναντάται κτίριο εμφανώς αλλοιωμένο από τις μετέπειτα παρεμβάσεις. Φαίνεται να ανήκε στον τύπο του μονόχωρου σχεδόν τετράγωνου σπιτιού που ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένος στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και στον οικισμό του Μετσόβου.³⁴ Το κτίριο το οποίο σήμερα φαίνεται εγκαταλελειμμένο έχει εξωτερικές ξυλοδεσιές στην τοιχοποιία γεγονός που υποδηλώνει κατασκευή που πραγματοποιήθηκε κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Ο τύπος του κλειστού μονόχωρου ισογείου ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένος. Σε αυτές τις κατοικίες διέμεναν οι κάτοικοι με μικρότερα εισοδήματα, τα έπιπλα ήταν ελάχιστα, ενώ το πάτωμα ήταν στρωμένο μόνο με κόκκινο χώμα.³⁵ Η κατοικία αυτής της τυπολογίας αποτελείται από έναν ενιαίο χώρο με κάτοψη σχήματος ελεύθερου τετραπλεύρου που πλησιάζει λίγο ή πολύ το τετράγωνο. Ως μέγεθος ανταποκρίνεται στη στοιχειώδη μονάδα κτιστού χώρου που μπορεί να αξιοποιηθεί σαν χώρος ζωής. Παρά την απλότητα της κατασκευής η λειτουργία του χώρου αυτού ήταν αρκετά σύνθετη, καθώς λειτουργούσε ως χώρος διημέρευσης για τους κατοίκους αλλά και ως χώρος στάβλισης των ζώων και ως αποθηκευτικός χώρος για τη σοδιά.

ΚΤΙΡΙΟ 2

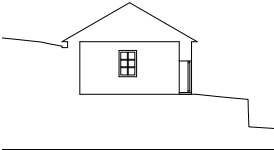

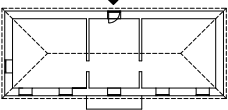

Ένας ακόμα τύπος ισόγειας κατοικίας που συναντάται στον οικισμό του Μαλακασίου είναι το ισόγειο μακρινάρι. Ο τύπος αυτός είχε τις ίδιες λειτουργίες με τον προηγούμενο, κατοικία και στάβλος μαζί. Ο εσωτερικός χώρος σε αυτή την τυπολογία έχει αυξηθεί, αλλά παραμένει μονόχωρο όπως και στην προηγούμενη τυπολογία. Η είσοδος τοποθετείται κεντροβαρικά, η μεγάλη πλευρά της κατοικίας είναι παράλληλα με τις υψομετρικές καμπύλες και τον δρόμο, ενώ συγχρόνως είναι τοποθετημένη στη βορειότερη πλευρά του οικοπέδου αφήνοντας στη νότια πλευρά ελεύθερο χώρο για καλλιέργεια. Ο χώρος του οικοπέδου είναι υπερυψωμένος σε σχέση με τον δρόμο, που βρίσκεται νοτιότερα και οριοθετείται με ένα αναλημματικό τοίχο.

ΚΤΙΡΙΟ 3

Το κτίριο 3 είναι ο συνηθέστερος τύπος κατοικίας στον οικισμό του Μαλακασίου σήμερα. Πρόκειται για διώροφο μακρινάρι με την μεγάλη του πλευρά παράλληλα προς τις υψομετρικές καμπύλες και τον δρόμο. Στις περισσότερες περιπτώσεις η είσοδος στο ισόγειο γίνεται κεντρικά ως προς την όψη. Το κατώγι έχει μικρά τετράγωνα ανοίγματα και λειτουργούσε ως αποθηκευτικός χώρος. Το κτίριο βυθίζεται μονόπλευρα στο πρανάς με τέτοιο τρόπο ώστε το ισόγειο να μένει ανοικτό μόνο στη μία πλευρά του κτίσματος, τη μεγαλύτερη σε μήκος. Η πλευρά αυτή ορίζεται σαν κύρια πλευρά του κτίσματος, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την διαμόρφωση της. Τα παράθυρα διατάσσονται συμμετρικά

34 Ο τύπος του μονόχωρου σχεδόν τετράγωνου σπιτιού θα πρέπει να ήταν αρκετά διαδεδομένος στον οικισμό, αφού διακρίνεται με τετρακλήνη πυραμιδοειδή στέγη στην απεικόνιση του 1812 (Εικόνα 5, 9, 12). Ο πρώιμος και σπάνιος αυτός τύπος δεν έχει καταγραφεί στη βιβλιογραφία και αποτελεί ένα πολύτιμο στοιχείο για την εξέλιξη του οικισμού. πηγή: «Η ανάδειξη της κρυμμένης ιστορικής φυσιογνωμίας του Μετσόβου και η σημασία της στη σημερινή κρίση για μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή στρατηγική» Ελ. Μαΐστρου, Καθηγήτρια ΕΜΠ, Γ. Μαρίνου, Αναπλ. Καθηγήτρια ΕΜΠ, Μ. Μπαλοδήμου, Υποψήφια Δρ. ΕΜΠ Αικ. Βαβάλιου, Χρ. Γιαννέλος, Αν. Δαμπολιά, Μ.-Ελ. Δουκέρη, Χρ. Καρπάνου, Ν. Μιχαηλίδης, Χρ. Μόρμορη, Γ. Παρασκευοπούλου, Ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητών ΔΠΜΣ «Προστασία Μνημείων» Αρχιτεκτονικής Σχολής ΕΜΠ

35 Πηγή: «ΤΟ ΜΑΛΑΚΑΣΙ», Φωτογραφικό Λεύκωμα από το 1885 μέχρι σήμερα, Μαλακάσι 2007, Ιωάννης Μιλιτιάδη Αναστασίου

	ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ	ΤΟΜΗ
ΚΤΙΡΙΟ 1			
ΚΤΙΡΙΟ 2			
ΚΤΙΡΙΟ 3			

ως προς τον κεντρικό άξονα ενώ πάνω σε αυτόν τοποθετείται η κεντρική είσοδος, στο ισόγειο και το μπαλκόνι, στον όροφο.

ΚΤΙΡΙΟ 4

Πρόκειται για μία παραλλαγή του προηγούμενου τύπου, δώροφο μακρινάρι με την μεγάλη του πλευρά παράλληλα προς τις υψομετρικές καμπύλες και τον δρόμο. Το κατώγι έχει μεγαλύτερα, σε σχέση με το προηγούμενο, ορθογωνικά ανοίγματα και λειτουργούσε ως κατάστημα. Το κτίριο τοποθετείται κοντά στο όριο του δρόμου αφήνοντας μπροστά μικρό υπαίθριο χώρο για να διαμορφωθεί η είσοδος. Τέτοιες κατασκευές συναντάμε κυρίως στους δρόμους περιμετρικά της πλατείας. Το συγκεκριμένο παράδειγμα είναι το σπίτι της κυρίας Ευταλίας Σκίμπα που βρίσκεται στο δρόμο που διέρχεται από την κεντρική πλατεία και το ισόγειο λειτούργησε σαν μπακάλικο. Το κτίριο διατηρείται ακόμα και σήμερα αρκετά αλλοιωμένο από μετέπειτα παρεμβάσεις και εγκαταλελειμμένο. Επομένως και σε αυτή την κατοικία διαφοροποιείται η είσοδος στον όροφο με το ισόγειο έτσι ώστε να επιτευχθεί και ο πλήρης διαχωρισμός των λειτουργιών.

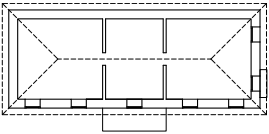

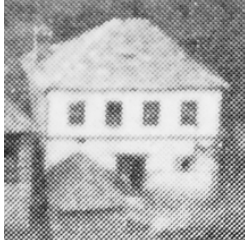
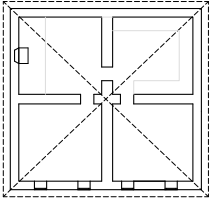
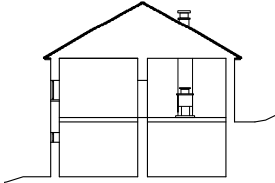

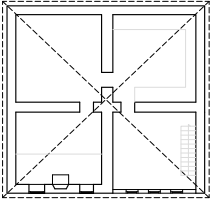
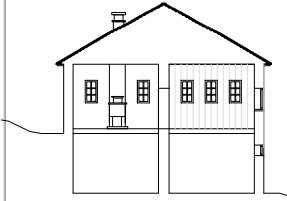
ΚΤΙΡΙΟ 5

Αρκετά διαφοροποιημένο, ως προς τον αρχικό τύπο κατοίκησης, είναι το συνεπτυγμένο δώροφο κτίσμα τετραγωνικής κάτοψης. Τα ανοίγματα, μικρά στο ισόγειο και μεγαλύτερα στον όροφο, είναι όλα συμμετρικά τοποθετημένα ως προς τον άξονα συμμετρίας της βασικής όψης, όπως και η κεντρική είσοδος στο ισόγειο. Η είσοδος στο ισόγειο πραγματοποιείται από την νότια πλευρά του κτιρίου. Η είσοδος στον όροφο στο συγκεκριμένο πραγματοποιείται από την πλευρά που είναι κάθετα στις υψομετρικές καμπύλες και τον βασικό δρόμο. Μπροστά από την είσοδο υπάρχει ελεύθερος υπαίθριος χώρος. Έτσι το ισόγειο διαφοροποιείται τόσο λειτουργικά, όπως φαίνεται από τα διαφορετικά ανοίγματα, όσο και χωρικά με την διαφορετική είσοδο.

ΚΤΙΡΙΟ 6

Πρόκειται για συνεπτυγμένο δώροφο κτίσμα τετραγωνικής κάτοψης με κλειστό χαγιάτι. Στο συγκεκριμένο κτίριο τα ανοίγματα δεν τοποθετούνται συμμετρικά ως προς τον κεντρικό άξονα της όψης. Στην δεξιά πλευρά υπάρχει το κλειστό χαγιάτι και κάτω από αυτό η είσοδος στο ισόγειο του κτιρίου. Ο συνολικός όγκος βυθίζεται μονόπλευρα στο πρανάς. Το γεγονός ότι η είσοδος στο ισόγειο πραγματοποιείται ακριβώς κάτω από το χαγιάτι υποδηλώνει ότι πιθανά η είσοδος στον όροφο του κτιρίου πραγματοποιούνταν με εσωτερική σκάλα στο χώρο που υπάρχει το χαγιάτι. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την κοινή λειτουργία ολόκληρου του κτιρίου που δεν καθιστούσε απαραίτητο το διαχωρισμό των εισόδων ανά όροφο.

Τα δύο τελευταία κτίρια βρίσκονταν στο χαμηλότερο τμήμα του οικισμού, κοντά στο Μαλακασιώτικο ρέμα, που σήμερα δεν είναι τόσο πυκνοκατοικημένο ωστόσο αποτέλεσε το πρώτο τμήμα του οικισμού που αναπτύχθηκε. Κατοικίες με τέτοιες τυπολογίες δεν υπάρχουν σήμερα στον οικισμό, ωστόσο φαίνονται σε φωτογραφία του οικισμού του τέλους του 19^{ου} αιώνα.

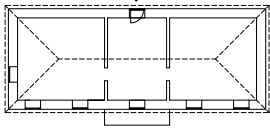
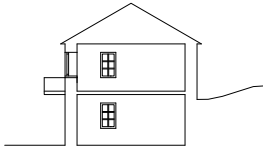
	ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ	ΤΟΜΗ
ΚΤΙΡΙΟ 1			
ΚΤΙΡΙΟ 2			
ΚΤΙΡΙΟ 3			

Στον οικισμό της Μηλιάς οι περισσότερες κατοικίες καταστράφηκαν στα μέσα του 20ου αιώνα και ένα μέρος αυτών ανακατασκευάστηκαν. Έτσι το σύνολο των κατοικιών που υπάρχουν σήμερα είναι είτε νεότερες κατασκευές από την εποχή μελέτης, είτε είναι αποτέλεσμα ανακατασκευής προϋπαρχόντων κατοικιών. Επομένως στην παρούσα ανάλυση θα αναλυθεί η τυπολογία που συναντάται ως επί τω πλείστω στον οικισμό της Μηλιάς και σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες υπήρξε και ο συνηθέστερος τύπος κατοικίας και πριν την καταστροφή του οικισμού.

ΚΤΙΡΙΟ 1

Στον οικισμό της Μηλιάς ο συνηθέστερος τύπος κατοικίας είναι το διώροφο μακρινάρι, το οποίο το συναντάμε άλλοτε με την χαρακτηριστική προεξοχή (κεπέγκι) και άλλοτε με μπαλκόνι κεντρικά ως προς την βασική του όψη. Το κτίριο διατάσσεται συνήθως με την μεγάλη του πλευρά παράλληλα προς τις υψομετρικές καμπύλες. Ο κτιριακός όγκος βυθίζεται μονόπλευρα στο πρηνές με τέτοιο τρόπο ώστε το ισόγειο να μένει ανοικτό μόνο στη μία πλευρά του κτίσματος, τη μεγαλύτερη σε μήκος. Η πλευρά αυτή ορίζεται σαν κύρια πλευρά του κτίσματος, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την διαμόρφωση της. Στις περισσότερες περιπτώσεις η είσοδος στο ισόγειο γίνεται κεντρικά ως προς την όψη ενώ στον όροφο γίνεται από την δεύτερη μεγάλη πλευρά, όπου συνήθως το πρηνές έχει φτάσει στο ύψος του ορόφου. Το κατώγι έχει μικρά, τις περισσότερες φορές, τετράγωνα ανοίγματα και λειτουργούσε ως αποθηκευτικός χώρος ή εργαστήριο επεξεργασίας ξύλου. Τα παράθυρα στις νεότερες κατασκευές διατάσσονται συμμετρικά ως προς τον κεντρικό άξονα ενώ πάνω σε αυτόν τοποθετείται η κεντρική είσοδος στο ισόγειο και το χαγιάτι ή μπαλκόνι στον όροφο.

Στην εικόνα το κτίριο μπροστά αποτελεί νεότερη κατασκευή, όπως φαίνεται από τη χρήση μπετόν στις πλάκες. Ωστόσο η δομή απηχεί μια προηγούμενη παράδοση καθώς είναι αντίστοιχη με αυτή που προαναφέρθηκε. Πίσω αριστερά διακρίνεται κτίριο αντίστοιχης δομής με κεπέγκι, το οποίο έχει αέτωμα και αυτό υποδυκνύει επίσης τη μεταγενέστερη χρονολογία κατασκευής του (μετά το 1950).

	ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ	ΤΟΜΗ
ΚΤΙΡΙΟ 1			

ΚΤΙΡΙΟ 1

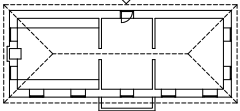
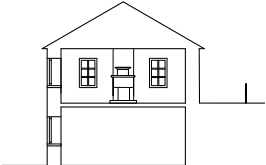

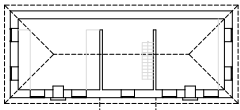
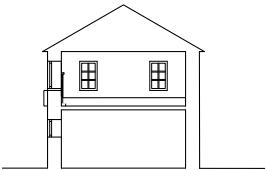

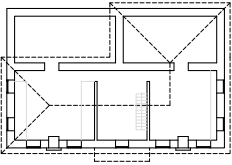
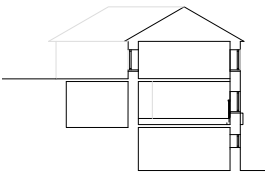
Στον οικισμό του Βοτονοσίου, όπως και στον οικισμό του Μαλακασίου συναντάται το διώροφο μακρινάρι. Στην συγκεκριμένη περίπτωση ο τύπος λειτούργησε σαν κατοικία στον όροφο και αποθηκευτικός χώρος στο ισόγειο. Ο χώρος νοτιότερα και ανατολικότερα από το κτίριο φαίνεται να χρησιμοποιήθηκε για καλλιέργεια. Στη νότια πλευρά, ο καλλιεργήσιμος χώρος βρίσκεται ψηλότερα από το επίπεδο του δρόμου και έτσι οριοθετείται με αναλημματικό τοίχο. Ιδιαίτερο στοιχείο της συγκεκριμένης κατοικίας είναι το τζάκι με την χαρακτηριστική προεξοχή, που στην συγκεκριμένη περίπτωση βρίσκεται στη στενή πλευρά του κτιρίου. Η είσοδος στο ισόγειο τοποθετείται κεντροβαρικά ως προς τη μεγάλη πλευρά της κατοικίας, η οποία είναι παράλληλα με τις υψομετρικές καμπύλες και τον δρόμο. Η είσοδος στον όροφο γίνεται από την δεύτερη μεγάλη πλευρά του κτιρίου (δυτικά), όπου υπάρχει μια μικρή αυλή στο επίπεδο του ορόφου. Έτσι πραγματοποιείται και ο πλήρης διαχωρισμός των ορόφων τόσο λειτουργικά όσο και χωρικά.

ΚΤΙΡΙΟ 2

Πρόκειται για διώροφο μακρινάρι με την μεγάλη του πλευρά παράλληλα προς τις υψομετρικές καμπύλες. Η είσοδος στο ισόγειο γίνεται κεντρικά ως προς την όψη. Το κατώγι έχει μικρά τετράγωνα ανοίγματα και λειτουργούσε ως αποθηκευτικός χώρος. Ο κτιριακός όγκος βυθίζεται μονόπλευρα στο πρηνές με τέτοιο τρόπο ώστε το ισόγειο να μένει ανοικτό μόνο στη μία πλευρά του κτίσματος, τη μεγαλύτερη σε μήκος. Η πλευρά αυτή ορίζεται σαν κύρια πλευρά του κτίσματος, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την διαμόρφωση της. Τα παράθυρα αλλά και όλα τα υπόλοιπα στοιχεία της όψης, όπως η προεξοχή για το τζάκι και ο φεγγίτης πάνω από αυτά, διατάσσονται συμμετρικά ως προς τον κεντρικό άξονα, ενώ πάνω σε αυτόν τοποθετείται η κεντρική είσοδος στο ισόγειο και το μπαλκόνι στον όροφο. Το μπαλκόνι σήμερα έχει καταστραφεί, διακρίνουμε όμως τα ξύλινα δοκάρια που προεξείχαν από το εσωτερικό και το άνοιγμα που ήταν μάλλον η πόρτα για το μπαλκόνι. Η είσοδος στο κτίριο πραγματοποιείται στο ισόγειο και κεντρικά ως προς την όψη ενώ η επικοινωνία με τον όροφο πραγματοποιείται με εσωτερική σκάλα. Η διαρρύθμιση αυτή αποδεικνύει την λειτουργία ολόκληρου του κτιρίου ως κατοικία.

ΚΤΙΡΙΟ 3

Πρόκειται για τριώροφο μακρινάρι με την μεγάλη του πλευρά παράλληλα προς τις υψομετρικές καμπύλες. Η είσοδος γίνεται κεντρικά ως προς την όψη. Το κατώγι έχει μικρά τετράγωνα ανοίγματα και λειτουργούσε ως αποθηκευτικός χώρος. Ο κτιριακός όγκος βυθίζεται μονόπλευρα στο πρηνές με τέτοιο τρόπο ώστε το ισόγειο να μένει ανοικτό μόνο στη μία πλευρά του κτίσματος, τη μεγαλύτερη σε μήκος. Τα παράθυρα διατάσσονται συμμετρικά ως προς τον κεντρικό άξονα ενώ πάνω σε αυτόν τοποθετείται η κεντρική είσοδος στο ισόγειο και το μπαλκόνι στον όροφο. Το κτίριο έχει υποστεί μεγάλες αλλοιώσεις από μετέπειτα παρεμβάσεις, ωστόσο μπορούμε ακόμα να διακρίνουμε τις χαρακτηριστικές προεξοχές στα τζάκια, τα οποία και σε αυτή την περίπτωση είναι δύο στον όροφο και είναι τοποθετημένα συμμετρικά ως προς την όψη του κτιρίου. Η είσοδος στο ισόγειο πραγματοποιείται από τη μεγάλη πλευρά του κτιρίου και κεντρικά ως προς την όψη. Η σύνδεση με τον όροφο πραγματοποιείται με εσωτερική σκάλα. Αντίθετα η είσοδος στον τρίτο όροφο γίνεται από την δεύτερη μεγάλη πλευρά του κτιρίου όπου το πρηνές είναι στο ύψος του ορόφου. Έτσι πραγματοποιείται ο πλήρης διαχωρισμός των ορόφων ως προς τη λειτουργία.

	ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ	ΤΟΜΗ
ΚΤΙΡΙΟ 1			
ΚΤΙΡΙΟ 2			
ΚΤΙΡΙΟ 3			

Τα συμπεράσματα για την λειτουργική διάρθρωση των κατοικιών των οικισμών προκύπτουν κυρίως από την μελέτη των κατοικιών του 1900 και εξής. Τυπολογικά διακρίνουμε την πρωταρχική μονόχωρη κατοικία με σχεδόν τετράγωνη κάτοψη του μεσαιωνικού βίου, στην οποία συγκεντρώνονταν όλες οι χρήσεις. Σταδιακά η κατοικία αυτή, με την οικονομική εξέλιξη των κατοίκων των οικισμών, θα γίνει συνθετότερη και θα διαιρεθεί ανάλογα με τις λειτουργίες του νοικοκυριού. Εξέλιξη του μονόχωρου ισόγειου τύπου κατοικίας είναι το ισόγειο μονόχωρο μακρινάρι και στη συνέχεια το ισόγειο δίχωρο μακρινάρι. Και οι τρεις αυτοί τύποι κατοικιών ήταν κατοικίες αγροτικών οικογενειών και στέγαζαν τον χώρο κατοικίας της οικογένειας αλλά και τον χώρο στάβλισης των ζώων και της αποθήκευσης των αγροτικών εργαλείων. Οι τύποι αυτοί κατοικίας δεν είναι οι πιο διαδεδομένοι, καθώς η πλειονότητα των κατοικιών σήμερα αλλά και κατά τον 19^ο αιώνα (όπως φαίνεται από αντίστοιχο φωτογραφικό υλικό) ήταν διώροφες και τριώροφες με μία μεγάλη πτέρυγα, η οποία στρέφεται κυρίως παράλληλα με τον δρόμο. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει την ανάγκη για μεγαλύτερους χώρους υποδιαιεμένους έτσι ώστε να είναι σαφής και ο διαχωρισμός των επιμέρους λειτουργιών.

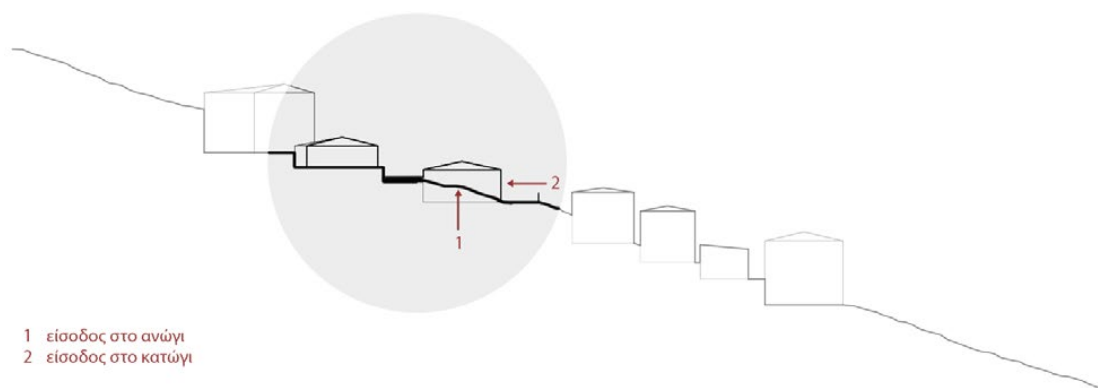
Στις διώροφες κατοικίες ο όροφος φιλοξενεί την κυρίως κατοικία, ενώ το ισόγειο στεγάζει είτε κατάστημα είτε δευτερεύοντες βοηθητικούς χώρους, όπως αποθηκευτικούς χώρους ή εργαστήρια επεξεργασίας ξύλου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο κατασκευάζονται οι κατοικίες προσαρμοζόμενες στο επικλινές έδαφος. Συγκεκριμένα οι κατοικίες κατασκευάζονται με τη μεγάλη τους πλευρά παράλληλα στις υψομετρικές καμπύλες εξασφαλίζοντας με αυτό τον τρόπο την μέγιστη δυνατή θέα. Συγχρόνως το ισόγειο βυθίζεται μονόπλευρα στο πρηνές με αποτέλεσμα στη μία πλευρά, που είναι συνήθως και σε άμεσο συσχετισμό με την αυλή, να είναι στο ίδιο επίπεδο με το έδαφος και από εκεί να πραγματοποιείται και η είσοδος ενώ στην δεύτερη πλευρά το πρηνές να είναι στο επίπεδο του ορόφου με αποτέλεσμα το κατώγι να είναι βυθισμένο στο έδαφος και δίνεται η δυνατότητα για ξεχωριστή είσοδο στο ανώγι από εκείνο το επίπεδο.

Ο όροφος διαμορφώνεται συνήθως από τρεις χώρους. Το σαράι είναι ο κύριος χώρος εισόδου και επικοινωνίας των ορόφων και καταλήγει υπερυψωμένος κατά 20 εκατοστά στο βάθος προς το Νότο σε κεπέγκι (ξύλινη κατασκευή που προεξέχει από το εξωτερικό τοίχο του κτιρίου). Ο οντάς βρίσκεται δεξιά της εισόδου και είναι ο χειμερινός χώρος διαμονής ύπνου και μαγειρέματος. Ο χωτζιαρές είναι συνήθως στα αριστερά της εισόδου και είναι ο καλοκαιρινός χώρος διαμονής. Ο οντάς φέρει συνήθως ελάχιστα ανοίγματα, τζάκι και μπασιά πλατιά ντυμένα με βαριά υφαντά. Αντίθετα ο χωτζιαρές φέρει τα περισσότερα παράθυρα (συνήθως και κατά τις τρεις πλευρές) πλατύ μπάσι. Στα τετράχωρα κτίρια προστίθεται ένας ακόμα χώρος, συνήθως γωνιακός, το κρυφό, που αποτελεί τον κατεξοχήν χώρο διαμονής. Ο χώρος αυτός βρίσκεται στην αντιδιαμετρική γωνία από την είσοδο και η προσέλευση σε αυτό γίνεται συνήθως μέσα από τον οντά. Η πόρτα, μέσω της οποίας γίνεται η είσοδος, είναι ανάμεσα σε μεσάντρες έτσι που να δημιουργείται η αίσθηση του απροσπέλαστου-κρυφού χώρου. Στον χώρο αυτό υπάρχουν τα απαραίτητα μπασια, τζάκι και ντουλάπι.

Στους οικισμούς σήμερα συναντώνται σπανιότερα τριώροφες κατασκευές. Συνήθως πρόκειται είτε για κατοικίες εύπορων οικογενειών είτε για περιοχές όπου το επέβαλε η μεγάλη κλίση του εδάφους. Ωστόσο όπως φαίνεται σε φωτογραφική απεικόνιση των οικισμών πριν την καταστροφή, οι τριώροφες κατοικίες ήταν αρκετές και με διαφορετικά τυπολογικά χαρακτηριστικά. Η απουσία τέτοιων κατοικιών σήμερα οφείλεται στην μεγάλη καταστροφή των οικισμών που προαναφέρθηκαν.

Συμπερασματικά, ως προς τη λειτουργική διάρθρωση των κατοικιών, παρατηρείται ότι οι κάτοικοι

εκμεταλλευόμενοι την μεγάλη κλίση του εδάφους, διαμόρφωσαν κατοικίες με πλήρη διαχωρισμό των λειτουργιών στο εσωτερικό τους. Συγκεκριμένα επιτεύχθηκε ο πλήρης διαχωρισμός των δευτερευόντων χώρων (αποθηκευτικοί χώροι, καταστήματα και εργαστήρια) από τους χώρους διημέρευσης ανά επίπεδο, ενώ συγχρόνως εξασφαλίστηκε και διαφορετική είσοδος επιτρέποντας τους με αυτόν τον τρόπο να λειτουργούν αυτόνομα.

- 1 είσοδος στο ανώγι
2 είσοδος στο κατώγι

Εικόνα 53: Τομή στον οικισμό του Μαλακασίου με τον διαχωρισμό των εισόδων. Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

ΧΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΙΣΟΓΕΙΟ											
1	1	2	2	2	2					1	ΑΠΟΘΗΚΕΥΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΑΥΛΗΣΗΣ ΖΩΩΝ
										2	ΧΩΡΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ
										3	ΣΑΡΑΙ
ΧΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΟΡΟΦΟ											
			4	3	5	5	4			4	ΚΙΩΤΖΙΑΡΕΣ
						6	3			5	ΟΝΤΑΣ
										6	ΚΡΥΦΟ

Εικόνα 54: Τομή στον οικισμό του Μαλακασίου με τον διαχωρισμό των εισόδων. Πηγή: Προσωπική απεικόνιση

Για την περαιτέρω μελέτη των οικισμών και των κοινών τους στοιχείων κρίνεται αναγκαίο να αναζητήσουμε, πέρα από τις διαφορετικές μορφές κτισμάτων, και το πιθανό κοινό αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο που τις διέπει. Το παραπάνω θα προκύψει μέσα από την αναζήτηση και εντοπισμό κοινών κατασκευαστικών και μη χαρακτηριστικών των οικισμών, καθώς και τη συγκριτική μελέτη τους σε επίπεδο υλικών, κατεργασίας και μορφών.

Τα πιο σημαντικά στοιχεία που συνθέτουν την αρχιτεκτονική των προς μελέτη οικισμών όπως και του οικισμού του Μετσόβου είναι η κατασκευή της τοιχοποιίας από πέτρα και ξυλοδεσιές, οι τετρακλινείς στέγες με μεγάλη κλίση και προεξοχή, γείσο, καλυμμένες με σχιστόπλακες. Ακόμα χαρακτηριστικοί είναι οι ξύλινοι εξώστες και χώροι σε πρόβολο κατασκευασμένοι από ξύλινες κατασκευές που διαμορφώνονται πάνω στα προεξέχοντα δοκάρια και συχνά στηρίζονται σε ξύλινες ορατές αντηρίδες. Πολλές φορές οι ξύλινες αυτές κατασκευές είναι και διώροφες.

Για την ανάλυση αυτών των κοινών αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών των οικισμών, που αποτελούν αντικείμενο μελέτης, είναι σημαντική η αναγνώριση της δράσης των οικοδομικών συνεργείων που λειτούργησαν στην περιοχή και εξαιτίας των οποίων προέκυψαν τα κοινά αυτά χαρακτηριστικά.

Με τον όρο οικοδομικά συνεργεία, συντεχνίες, αναφερόμαστε σε έναν θεσμό οργανωμένο πάνω στα απομεινάρια των αντίστοιχων βυζαντινών συστημάτων. Οι συντεχνίες αυτές της περιόδου της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ονομάζονται σινάφια ή ισνάφια (από το αραβικό *esnaf*) ή και μπουλούκια (τούρκικα: *Boluk* = συντροφιά, λόχος) Αυτοί οι παραδοσιακοί τεχνίτες, οργανωμένοι σε ομάδες, ταξίδευαν από περιοχή σε περιοχή και έχτιζαν κτίρια, γέφυρες, βρύσες, μύλους και ό,τι άλλη κατασκευή είχε ζητηθεί. Οι συντεχνίες αυτές, παρότι συναντώνται σε πολλές περιοχές κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και ενώ λειτουργούσαν ανεξάρτητα, προέρχονταν ως επί το πλείω από ορεινές περιοχές δύσβατες, που δεν διέθεταν εύφορο έδαφος που να επιτρέπει την ανάπτυξη γεωργικών δραστηριοτήτων, με αποτέλεσμα μεγάλο μέρος του πληθυσμού των οικισμών αυτών να εξειδικεύεται στην οικοδομική τέχνη. Στην Ήπειρο οι συντεχνίες αυτές προέρχονταν από τρεις ομάδες οικισμών της Πίνδου: τα μαστοροχώρια στην Κόνιτσα, τα Τζουμερκοχώρια και τα Χουλιαροχώρια. Από τις τρεις αυτές περιοχές προήλθε η πλειοψηφία των μαστόρων του ελλαδικού χώρου, η οποία ταξίδεψε και εργάστηκε σε όλη την έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Οι μετακινούμενες αυτές συντεχνίες των ηπειρωτών κυρίως μαστόρων υπήρξαν φορείς μίας ενιαίας, σχεδόν τυποποιημένης αρχιτεκτονικής γλώσσας, που αφομοιώθηκε σε μεγάλο βαθμό. Αυτή η αρχιτεκτονική επικράτησε κατά την περίοδο της μεγάλης ανάπτυξης των οικισμών κατά τον 19^ο αιώνα. Διατηρήθηκε περιορισμένα στους οικισμούς που μελετήθηκαν σε κτίρια που δεν καταστράφηκαν ολοσχερώς στις καταστροφές του 20^{ου} αιώνα αλλά ακόμα και σε κτίρια που ξανακτίστηκαν με αντίστοιχο τρόπο μετά τις καταστροφές.

Η περιδεύουσα ομάδα είχε σταθερή οργάνωση και η ιεραρχία υπαγορευόταν από τον πρωτομάστορα που ήταν και ο επικεφαλής. Ο ίδιος, ως ο καλύτερος χτίστης ή πελεκάνος, έδινε το όνομά του στο σινάφι και ταυτόχρονα ήταν υπεύθυνος για την ανεύρεση των νέων εργασιών, καθορίζοντας έτσι τις κινήσεις της ομάδας. Οι υπόλοιποι κτίστες συνήθως είχαν την ίδια ή μικρότερη αμοιβή από τον πρωτομάστορα εν αντιθέσει με τον πελεκάνο, καθώς κατείχε την πιο δύσκολη και την πιο σημαντική δουλειά, την κατεργασία της πέτρας. Η ανάληψη των αρμοδιοτήτων γινόταν κατ' αντιστοιχία της κατάρτισης του κάθε μάστορα, με τους πιο έμπειρους να αναλαμβάνουν τις εξωτερικές όψεις, τους

δεύτερους ή δόκιμους τις εσωτερικές και τελευταία τα μαστορόπουλα ή τσιράκια σε ηλικία 15 ετών ή και μικρότερα να ξεκινάνε από το φτιάξιμο της λάσπης και σταδιακά να διδαχτούν την τέχνη και να ανελιχθούν. Το μπουλούκι συμπλήρωναν αρκετές ειδικότητες όπως ο νταμαρτζής, υπεύθυνος για την ανεύρεση της πέτρας, ο ταβαντζής ή μαραγκός, ο ταλιαδόρος ή σκαλιστής, ομπογιατζής, ενώ υπήρχαν ζώα, συνήθως μουλάρια που ήταν απαραίτητα για τη μεταφορά των υλικών. Το σινάφι αυτό μετακινούταν αυτούσιο ενώ ο αριθμός των μελών του κυμαινόταν από τον ελάχιστο απαραίτητο έως πολύ μεγάλο. Η φύση του επαγγέλματος των μαστόρων επέβαλε στους ίδιους και κατ' επέκταση στο χωριό προέλευσης της συντεχνίας ένα τρόπο ζωής διαφορετικό από των υπόλοιπων, ακόμα και γειτονικών χωριών. Οι μακρινές αποστάσεις τις οποίες κάλυπταν τα συνεργεία, η ανάγκη να αποφευχθεί ο βαρύς χειμώνας αλλά και να υπάρχει σταθερός προγραμματισμός ώστε να συλλέγονται οι φόροι του Οθωμανικού κράτους σε ετήσια βάση καθιέρωσε και το ετήσιο ταξίδι τους που ξεκινούσε τον Μάρτιο και ολοκληρωνόταν περίπου 9 μήνες αργότερα, στην αρχή του χειμώνα. Το ταξίδι ήταν προσχεδιασμένο από τον πρωτομάστορα, είχε συχνά συγκεκριμένη ημερομηνία επιστροφής και ολοκληρωνόταν με μια γιορτή στο χωριό. Ένα ακόμα ιδιαίτερο και κοινό χαρακτηριστικό μεταξύ των σιναφιών αποτελεί η γλώσσα που μιλούσαν τα μέλη τους και οι οικογένειές τους. Η εκμάθηση της οικοδομικής τέχνης και όλων των μυστικών τεχνικών, αποτέλεσα χρόνια εμπειρίας εκείνη την εποχή, λάμβανε χώρα την ώρα της εργασίας με την παρουσία πολλών ντόπιων που κατά καιρούς θέλησαν να εισχωρήσουν στο τομέα αυτό. Η ανάγκη προστασίας της μοναδικότητας τους και διατήρησης ενός κλειστού επαγγέλματος, δημιούργησε τα Κουδαρίτικα, τη γλώσσα των ηπειρωτών μαστόρων, που τους επέτρεπε να συνεννοούνται και να μοιράζονται την γνώση και τα μυστικά της τέχνης τους ανενόχλητοι. Μέσα από μια πιο γενική ματιά, η έννοια του σιναφιού είναι βέβαιο ότι δε συναντάται για πρώτη φορά την περίοδο που εξετάζουμε. Ακόμη παλαιότερα συναντάμε αντίστοιχες ομάδες που δραστηριοποιούνται στα χωρικά όρια της κοινωνίας στην οποία τοποθετούνται. Παρατηρώντας τη δράση αυτών ανά τα χρόνια θα λέγαμε, ότι αν και ανέκαθεν ενεργά, η «άνθιση» της δραστηριότητας των συνεργείων υπαγορεύει την ύπαρξη ενός κοινωνικού συνόλου με την ανάγκη για στέγαση και την οικονομική δύναμη να την υποστηρίξει και να τη τροφοδοτήσει. Παρότι δε γίνεται λόγος για χρονικό όριο της ύπαρξης των σιναφιών, παρατηρούμε ότι είναι άρρηκτη η σχέση της κοινωνικής κατάστασης με το βαθμό δραστηριοποίησής τους. Μια συνεκτική κοινωνία, όπως αυτή που εξετάζεται, δίνει ταυτόχρονα τη δυνατότητα της μετακίνησης, βασική προϋπόθεση για την ευρεία και δυναμική παρουσία τους στην οικοδομική διαδικασία. Οι προς μελέτη οικισμοί με τη μορφή της κοινωνίας τους αποτέλεσαν πρόσφορο έδαφος ανάδειξης μιας μορφής αρχιτεκτονικής, εφαρμοσμένης από τους καλφάδες.

Επομένως η ανέγερση των κτισμάτων απαιτούσε μια σειρά εργασιών, που τα συνεργεία αναλάμβαναν να ολοκληρώσουν κατά την επίσκεψη και τη διαμονή τους στον οικισμό. Δεδομένου αυτού αλλά και του δύσβατου της περιοχής, τα υλικά που είχαν στη διάθεσή τους προέρχονταν κυρίως από τον ίδιο τον οικισμό και σε μικρότερο βαθμό από κοντινές περιοχές. Όσον αφορά στην ανεύρεση ξύλων που ήταν απαραίτητη για την κατασκευή των ξυλοδεσιών των στεγών των προεξοχών και των μπαλκονιών, στην περίπτωση των οικισμών του Μαλακασίου και της Μηλιάς ήταν μία ιδιαίτερα εύκολη διαδικασία καθώς η εκμετάλλευση της ξυλείας των δασικών εκτάσεων της ευρύτερης περιοχής ήταν ήδη στη βάση των οικονομικών δραστηριοτήτων των κατοίκων των οικισμών αυτών. Η τοποθέτηση ξυλοδεσιών σε κατοικίες, κτίσματα εμπορικής χρήσης και εκκλησίες ήταν απαραίτητη για την συνεκτικότητα και την ανθεκτικότητα των κατασκευών και λόγω της αφθονίας του υλικού ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στους οικισμούς που μελετώνται. Αλλά το ξύλο σαν υλικό χρησιμοποιήθηκε ευρέως

στις κατασκευές και πέρα από τις απαραίτητες ξυλοδεσιές. Τέτοιες κατασκευές ήταν οι ξύλινοι εξώστες και οι χώροι σε πρόβολο από ξύλινες κατασκευές (κεπέγκι και χωτσιαρές) που διαμορφώνονται πάνω στα ξύλινα δοκάρια του εσωτερικού πατώματος. Ξύλο χρησιμοποιήθηκε και σε επιμέρους κατασκευές στις οποίες δεν είναι ορατό, όπως στην κατασκευή διαχωριστικών για την διαίρεση των χώρων (τσατμάδες).³⁶

Ωστόσο τα κτίρια των οικισμών παρουσιάζουν και χαρακτηριστικά πέρα από τις συνήθεις μορφές. Οι κάτοικοι των οικισμών, μετακινούμενοι ανά περιοχές για τις εμπορικές τους δραστηριότητες, γνωρίζουν νέες μορφές και τρόπους κατασκευής τους οποίους μεταφέρουν στους οικισμούς και υιοθετούν στις νέες κατασκευές. Τα χαρακτηριστικά αυτά συναντώνται κυρίως σε κτίρια δημόσιου χαρακτήρα όπως σχολικά κτίρια και διοικητικά κέντρα αλλά και σε κάποιες ιδιωτικές κατοικίες. Έτσι κατά τον 18ο και 19ο αιώνα συναντάμε στους οικισμούς μικρότερες κατοικίες με τον παραδοσιακό τρόπο κατασκευής αλλά και μεγαλύτερα αρχοντικά με νέα χαρακτηριστικά, όπως συμμετρία στα ανοίγματα της κύριας όψης, επιμελημένη λάξευση στις εξωτερικές λιθόκτιστες τοιχοποιίες, δικλινείς στέγες αλλά και μπαλκόνια με επιμελημένα ξύλινα φουρούσια. Τα χαρακτηριστικά αυτά αποκλίνουν από την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και προσεγγίζουν περισσότερο την αρχιτεκτονική των μεγάλων αστικών κέντρων.

Τα ξύλινα μπαλκόνια κατασκευάζονται συνήθως συμμετρικά ως τον κεντρικό άξονα της όψης και προεξέχουν από τον βασικό όγκο γύρω στο ένα μέτρο. Η στήριξη τους γίνεται με δοκάρια τα οποία προεξέχουν από το υπόλοιπο κτίριο και είναι προεκτάσεις των εσωτερικών δοκαριών. Πάνω σε αυτά κατασκευάζεται το πάτωμα από σανίδωμα και το ξύλινο κιγκλίδωμα. Τέλος την κατασκευή μπορεί να συμπληρώνει ένα ξύλινο στέγαστρο που αποτελεί κατασκευή ανεξάρτητη από την στέγη.

Οι εξωτερικές θύρες στις αυλές των σπιτιών είναι ξύλινες, καρφωτές και με πολύ πλατιές σανίδες. Τοποθετούνται πάνω στην λιθόκτιστη τοιχοποιία που περικλείει συνήθως τις ιδιωτικές αυλές.

Τα ανοίγματα κλείνονται με τζαμλίκια που χωρίζονται με καίτια και ταμπλαδωτά παντζούρια που κλείνουν εσωτερικά. Επίσης έχουν εξωτερικά κάγκελα τα οποία παλαιότερα ήταν ξύλινα ενώ σήμερα είναι κυρίως σιδερένια.

Εικόνα 55: αστικά χαρακτηριστικά στις όψεις
Πηγή: προσωπικό αρχείο, πρωσοπική επεξεργασία

36 Πηγή: «Η αρχιτεκτονική των καλφάδων στα εμπορικά περάσματα της Πίνδου : 18ος - 19ος αιώνας», Νεφέλη Εμμανουηλίδη, Πολυξένη Μπουραντά, Χριστίνα Χριστοδούλου, επιβλέπουσα καθηγήτρια Γεωργία Μαρίνου

Εικόνες 56, 57, 58 παράθυρα στον όροφο κατοικιών στους οικισμούς. Πηγή: προσωπικό αρχείο

Εικόνες 59, 60, 61 παράθυρα στον όροφο κατοικιών στους οικισμούς. Πηγή: προσωπικό αρχείο

Εικόνα 62: αυλόθυρα στη Μηλιά. Πηγή: προσωπικό αρχείο

Εικόνες 63, 64: Αυλόθυρες στο Μέτσοβο Πηγή: «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», Δημήτρης Φιλιππίδης, Τόμος έκτος: Θεσσαλία-Ηπειρος, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα 1988, σελίδες 161-193

Εικόνες 65, 66, 67 μπαλκόνια στον οικισμό του Μαλακασίου και χαγλιατι στον οικισμό του Μετσόβου Πηγή: «ΤΟ ΜΑΛΑΚΑΣΙ», Φωτογραφικό Λεύκωμα από το 1885 μέχρι σήμερα, Μαλακάσι 2007, Ιωάννης Μιλτιάδη Αναστασίου

Η κατασκευή της στέγης ήταν το τελευταίο στάδιο της οικοδόμησης. Πρόκειται για μία ξύλινη κατασκευή με επικάλυψη από σχιστόπλακες. Σήμερα σώζονται ελάχιστες στέγες που είναι κατασκευασμένες με επικάλυψη από σχιστόπλακες, αφού οι περισσότερες έχουν αντικατασταθεί είτε με πρόχειρες κατασκευές από λαμαρίνες είτε με κεραμίδια.

Ακόμα ιδιαίτερο ενδιαφέρον στοιχείο των παλαιότερων κτισμάτων του οικισμού του Μετσόβου, που συναντάται και σε κατοικία στο Βοτονόσι, είναι το τζάκι που προεξέχει στον όροφο ανάμεσα σε δύο παράθυρα. Τα τζάκια ήταν συνήθως κατασκευασμένα από ξύλινο σκελετό επιχρισμένο και συχνά έφεραν μέσα στην φούσκα μικρό φεγγίτη, με τζάμι χωρισμένο σε σχήμα σταυρού. Τέτοια κατασκευή συναντάμε τόσο σε παλιές κατασκευές στο Μέτσοβο όσο και σε διώροφη κατοικία στο Βοτονόσι.

Τέλος στους οικισμούς που μελετήθηκαν υπάρχουν σε αρκετά κτίσματα πέτρινα επεξεργασμένα μέλη, που χρησιμοποιήθηκαν ως επιφάνειες λάξευσης. Πρόκειται για τις ανάγλυφες επιγραφές – παραστάσεις (λιθανάγλυφα), οι οποίες σμιλεύονται σε λιθοσώματα, που συνήθως τοποθετούνται στις γωνίες της κύριας όψης του κτιρίου και στο διάστημα μεταξύ ανωφλιών και γείσου, έτσι ώστε να είναι περισσότερο εμφανείς. Οι άνωθεν επιγραφές εκφράζουν την παιδεία της εκάστοτε κοινωνίας, προσφέρουν στοιχεία σχετικά με την ιστορία των κτιρίων (χρονολογία κατασκευής, όνομα ιδιοκτήτη) και συνάμα αποτελούν τη σφραγίδα του πρωτομάστορα και του συνεργείου του. Ωστόσο τα λιθανάγλυφα που σώζονται στους συγκεκριμένους οικισμούς είναι αρκετά μεταγενέστερα (του 20^{ου} αιώνα) και αποτελούν μάλλον την συνέχεια της συγκεκριμένης παράδοσης μετά την εκ νέου ανοικοδόμηση των οικισμών που ακολούθησε τις μεγάλες καταστροφές. Ενδεικτικά, παρουσιάζω δύο παραδείγματα λιθανάγλυφων επιγραφών με χρονολογία κατασκευής του κτιρίου.

Εικόνα 68: προεξοχή απο τζάκι στον οικισμό του Μετσόθου Πηγή: «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», Δημήτρης Φιλιππίδης, Τόμος έκτος: Θεσσαλία-Ήπειρος, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα 1988, σελίδες 161-193

Εικόνα 69: προεξοχή απο τζάκι στον οικισμό του Μετσόθου Πηγή: απο το προσωπικό αρχείο του κυρίου Σωτήρη Χρηστοβασιλη με καταγωγή απο το Βοτονόσι.

Εικόνα 70 : προεξοχή απο τζάκι στον οικισμό του Βοττονοσίου Πηγή: προσωπικό αρχείο

Προεξοχές απο τζάκι

Εικόνα 71: λιθανάγλυφο στο ναό Κοινήσεως της Παναγίας στο Μαλακασι Πηγή: προσωπικό αρχείο

Εικόνα 72 : λιθανάγλυφο στο ναό Κοινήσεως της Παναγίας στο Μαλακασι Πηγή: «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», Δημήτρης Φιλιππίδης,

Εικόνα 73 : λιθανάγλυφο σε κατοικία στον οικισμό της Μηλιάς Πηγή: προσωπικό αρχείο

Εικόνα 74: λιθανάγλυφο στο ναό Κοινήσεως της Παναγίας στο Μαλακασι

Εικόνα 75 : λιθανάγλυφο σε κατοικία στον οικισμό του Μαλακασίου

Εικόνα 76: νεότερα λιθανάγλυφα που τειρούν μια παλιά παράδοση σε κατοικία στον οικισμό της Μηλιάς ι Πηγή: προσωπικό αρχείο

Λιθανάγλυφα

Αντίθετα με την εξωτερική λιτότητα, οι κατοικίες των οικισμών που μελετήθηκαν διαθέτουν έναν πλούσιο εσωτερικό διάκοσμο, που συμπληρώνει την πολυμορφία που προκύπτει από τις διαφορετικές λειτουργίες του κάθε χώρου.

Καθοριστικές για την διαμόρφωση των εσωτερικών χώρων ήταν οι ξύλινες διακοσμήσεις και τα υφαντά. Η υφαντική και η ξυλογλυπτική είναι δύο τομείς της ζωής των ορεινών αυτών περιοχών οι οποίοι, όπως ήδη αναφέρθηκε αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα, στην περίοδο δηλαδή της μεγάλης ανάπτυξης της βιοτεχνικής παραγωγής.

Τα υφαντά, τα οποία χρησιμοποιούνται ακόμα ευρέως, είναι κατά τον τύπο και το χαρακτήρα της διακόσμησης εντελώς μοναδικά. Συντίθενται από γεωμετρικά σχήματα που παριστάνουν συμβολικά στοιχεία του φυσικού κόσμου και της Γης, με πολλές χρωματικές παραλλαγές και αντιθέσεις.

Τα υφαντά είναι όλα φτιαγμένα στον αργαλειό και διαφέρουν μεταξύ τους ανάλογα με τον χώρο στον οποίο τοποθετούνται. Συγκεκριμένα τα υφαντά τα οποία τοποθετούνται στον οντά είναι συνήθως βαριά και σκουρόχρωμα, ενώ αντίθετα τα υφαντά που τοποθετούνται στον χωτζιαρέ είναι πολύχρωμα και ανοιχτόχρωμα.

Τα δάπεδα στους ορόφους είναι ξύλινα και αποτελούνται από πλατιές σανίδες. Οι οροφές είναι ξύλινες απλές με πλατιά σανίδα ή σκαλιστές και σύνθετες ανάλογα με τη χρήση του χώρου. Συχνά οι οροφές είναι διακοσμημένες με ξυλόγλυπτα. Οι διακοσμημένες οροφές παίρνουν στο κέντρο ρόδακα. Πρόκειται για τον κουμπέ και τον ήλιο ως ρόδακα και τα αστέρια.³⁷ Ωστόσο τα ξυλόγλυπτα των οροφών και των επίπλων όπως αντίστοιχα και των οροφών διαφέρουν ανάλογα με τον χώρο. Τα πιο φροντισμένα ξυλόγλυπτα τα συναντάμε συνήθως στον οντά. Σε αυτό τον χώρο υπάρχει συχνά και η μουσάντρα, μεγάλη σύνθεση ντουλαπιών, που συνήθως κάλυπτε ολόκληρη τη μία πλευρά του χώρου, ενώ ενταγμένη σε αυτή την κατασκευή ήταν και η πόρτα μέσω της οποίας πραγματοποιούνταν η είσοδος στον χώρο από το κεπέγκι. Αντίστοιχες κατασκευές ήταν συνήθως και τα ντουλάπια, τα οποία ήταν εντοιχισμένα κυρίως στους εξωτερικούς τοίχους και ήταν ταπλαδωτά και απλά. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό του χώρου αυτού είναι η ελαφρά κλιμάκωση του δαπέδου σε δύο επίπεδα ώστε να διαχωρίζεται η περιοχή κίνησης. Συμμετρικά ως προς το τζάκι τοποθετούνταν ξύλινες σταθερές κατασκευές, ντιβάνια ή σταθεροί καναπέδες σε περίπτωση που ο χώρος χρησιμοποιούνταν σαν χώρος διημέρευσης.

Η διαμόρφωση του εσωτερικού χώρου με περίτεχνο τρόπο, με ξυλόγλυπτα και υφαντά, έχει από πολύ νωρίς αφομοιωθεί από το σύνολο των κατοίκων των οικισμών και εφαρμόστηκε σε μεγάλο βαθμό, πέρα από τα μεγάλα αρχοντικά των οικισμών, σε όλες τις κατοικίες. Οι κατοικίες ακόμα και σήμερα φαίνεται να διατηρούν οροφές που διακοσμούνται με ξυλόγλυπτα, εντοιχισμένους ξύλινους αποθηκευτικούς χώρους, σταθερές ξύλινες κατασκευές για τα κρεβάτια και φυσικά τα υφαντά που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του εσωτερικού διακόσμου.

37 Πηγή: «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», Δημήτρης Φιλιππίδης, Τόμος έκτος: Θεσσαλία-Ήπειρος, Εκδοτικός οίκος Μέλις-σα1988, σελίδες 161-193

Εικόνες 77 και 78: 77.. χωτζιαρές σε κατοικία στο Μέτσοβο 78.. οντάς σε κατοικία στο Μέτσοβο Πηγή: «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», Δημήτρης Φιλιππίδης,

Εικόνες 79 : παραδοσιακό δωμάτιο με υφαντά δεξιά και αριστερά και το τζάκι στη μέση 1995 Πηγή: «ΤΟ ΜΑΛΑΚΑΣΙ», Φωτογραφικό Λεύκωμα από το 1885 μέχρι σήμερα, Μαλακάσι 2007, Ιωάννης Μιλτιάδης Αναστασίου

Εικόνες 80 : παραδοσιακό δωμάτιο με υφαντά δεξιά και αριστερά και το τζάκι στη μέση

Εικόνα 81: Η κυρία Ευαγγελία Φιλίππου Φούφα μου δείχνει τα υφαντά που ετοιμάζεται να στρώσει στο σπίτι της στον οπικισμό
Εικόνα 82: Το σπίτι της κυρίας Ευαγγελίας Πηγή: προσωπικό αρχείο

Εικόνα 83: διακοσμητικός ξυλόγλυπτος ρόδακας στο Μετσόβου Πηγή: «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», Δημήτρης Φιλιππίδης

Εικόνα 84: διακοσμητικό ξυλόγλυπτο στο σπίτι της κυρίας Ευαγγελίας Φιλίππου Φούφα στον οπικισμό της Μηλιας Πηγή: προσωπικό αρχείο

Γ. Επίλογος

Οι οικισμοί, της ευρύτερης περιοχής του Μετσόβου, που μελετήθηκαν, αναπτύσσονται σε περιοχή με αντίστοιχα γεωμορφολογικά και κλιματικά δεδομένα. Το σημείο αυτό μέσα στο ιδιαίτερα δύσβατο ανάγλυφο αποτελούσε ένα μοναδικό πέρασμα για τη σύνδεση γενικότερα του Ελλαδικού χώρου με το χερσαίο και υδάτινο δίκτυο δρόμων του υπόλοιπου ευρωπαϊκού χώρου. Έτσι οι οικισμοί άνθισαν λόγω των ευνοϊκών συνθηκών του προνομιακού καθεστώτος, που παραχωρήθηκε πολύ νωρίς από τις κυρίαρχες δυνάμεις και την Οθωμανική αυτοκρατορία και καρπώθηκαν την προστασία που τους παρείχε σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο.

Λόγω της κομβικής θέσης, αναπτύχθηκαν απο πολύ νωρίς στην ευρύτερη περιοχή υποδομές για τη φιλοξενία των διερχόμενων εμπόρων, χάνια, με αποτέλεσμα πολύ σύντομα να αναπτυχθούν οι πρώτες κατοικίες σε άμεσο συσχετισμό με αυτά και οι κάτοικοι να έρθουν σε επαφή με τους διερχόμενους από την περιοχή, εμπόρους.

Οι κάτοικοι των οικισμών κατά τον 18ο και 19ο αιώνα πέρα από την ενασχόληση με την γεωργία και κτηνοτροφία, ασχολήθηκαν με την βιοτεχνία και το εμπόριο ενώ εκμεταλλεύτηκαν και τις εμπορικές διόδους με τη συνεχή κίνηση πεζοπόρων μέσω της ίδρυσης υποδομών φιλοξενίας των διερχόμενων, δηλαδή χάνια. Έτσι οι οικισμοί γνώρισαν μεγάλη οικονομική άνθιση κυρίως λόγω της έντονης εξάπλωσης της εμπορικής δραστηριότητας.

Λόγω της κοινής γεωμορφολογίας της περιοχής, των κοινών κλιματικών συνθηκών αλλά και της ιστορικής συγκυρίας, οι οικισμοί ανέπτυξαν μία κοινή αρχιτεκτονική έκφραση που αναγνωρίζεται έως και σήμερα και παρουσιάζει χαρακτηριστικά αντίστοιχα με μεγάλα αστικά κέντρα. Τα χαρακτηριστικά αυτά αφορούν σε θέματα συγκρότησης ιστού, υποδομών, μορφολογικά, κατασκευαστικά και εσωτερικής διαμόρφωσης.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των οικισμών, που τους προσδίδει χαρακτήρα αστικό είναι η απουσία οχύρωσης. Οι οικισμοί δεν παρουσιάζουν την δομή του πυκνοδομημένου, εντός τειχών ιστού των μεσαιωνικών οικισμών. Αντίθετα αναπτύσσονται σε θέσεις προστατευμένες και συγχρόνως εποπτικές και παρουσιάζουν μια κοινή χωρική διάρθρωση. Αναπτύσσονται κατα μήκος κάποιων βασικών αξόνων παράλληλων με τις υψομετρικές καμπύλες με τα κτίρια να προσαρμόζονται πάνω στο επικλινές έδαφος, και αυλές να παρεμβάλλονται μεταξύ αυτών.

Σε ό,τι αφορά τη χωροθέτηση τους, όλοι οι οικισμοί που μελετήθηκαν αναπτύσσονται σε περιοχές με αντίστοιχα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά και με παρόμοια χωροθέτηση. Συγκεκριμένα και οι τέσσερεις οικισμοί χωροθετούνται πάνω σε δύο λόφους ανάμεσα από τους οποίους περνάει ρέμα. Συγχρόνως οι οικισμοί αυτοί αναπτύσσονται σε δύο διαφορετικούς μαχαλάδες με διαφορετικά κέντρα, ναούς και πλατείες.

Επιπροσθέτως στους οικισμούς που μελετήθηκαν εντοπίστηκαν και άλλες υποδομές που παραπέμπουν σε αντίστοιχες αστικών κέντρων και εξασφάλιζαν την βέλτιστη καθημερινότητα στους κατοίκους. Συγκεκριμένα και οι τρεις οικισμοί που μελετήθηκαν είχαν ήδη από τον 18^ο αιώνα σύστημα εκπαίδευσης που χρηματοδοτούνταν είτε από κάποιο ευεργέτη είτε από κάποιο οργανωμένο φορέα. Τα σχολικά κτίρια που κατασκευάστηκαν κατά την περίοδο μελέτης, ανεγέρθηκαν με έξοδα κάποιου ευεργέτη με καταγωγή από το Μέτσοβο. Πρόκειται για ένα στοιχείο που αποδεικνύει την άμεση σχέση των οικισμών μεταξύ τους αλλά και τη μεταφορά αρχιτεκτονικών στοιχείων και μορφών που υιοθετήθηκαν και από τις ιδιωτικές κατοικίες.

Συγκεκριμένα, στο Μαλακάσι, υπήρχαν και άλλες αστικές λειτουργίες όπως διοικητικό κέντρο, κοινοτικό ιατρείο και ταχυδρομείο. Ακόμα στον οικισμό του Μαλακασίου κατά τον 18^ο αιώνα και 19^ο υπήρξε εμπορικό κέντρο με καταστήματα που κάλυπταν ένα μεγάλο μέρος από τις ανάγκες των κατοίκων, γεγονός που αποδεικνύει την ύπαρξη ενός οργανωμένου συνόλου με υπηρεσίες, που αντίστοιχα με τα αστικά κέντρα, έχει τη δυνατότητα να λειτουργήσει αυτόνομα και ανεξάρτητα από κάποια άλλη οικιστική ενότητα.

Οι οικισμοί του Βοτονοσίου και της Μηλιάς δεν διέθεταν τόσο ευρύ φάσμα λειτουργιών. Όσον αφορά στον οικισμό της Μηλιάς η έρευνα είναι δυσχερής λόγω της μεγάλης καταστροφής του οικισμού στα μέσα του 20^{ου} αιώνα και την εκ νέου ανοικοδόμηση του. Ωστόσο από το φωτογραφικό υλικό των αρχών του 20^{ου} αιώνα ο οικισμός δεν παρουσιάζει εμπορικό άξονα, ούτε διοικητικό κέντρο. Η ζωή στον οικισμό φαίνεται να σχετίζεται άμεσα με το χάνι από το οποίο πήρε και το όνομα του.

Συμπερασματικά, ως προς τη λειτουργική διάρθρωση των κατοικιών, παρατηρείται ότι οι κάτοικοι εκμεταλλευόμενοι την μεγάλη κλίση του εδάφους, διαμόρφωσαν κατοικίες με πλήρη διαχωρισμό των λειτουργιών στο εσωτερικό τους. Συγκεκριμένα επιτεύχθηκε ο πλήρης διαχωρισμός των δευτερευόντων χώρων (αποθηκευτικοί χώροι, καταστήματα και εργαστήρια) από τους χώρους διημέρευσης ανά επίπεδο, ενώ συγχρόνως εξασφαλίστηκε και διαφορετική είσοδος επιτρέποντας τους με αυτόν τον τρόπο να λειτουργούν αυτόνομα. Συγκεκριμένα ισχύει διαχωρισμός οικιστικών και εμπορικών λειτουργιών, αλλά και στην κατοίκηση διαχωρισμός των βοηθητικών δραστηριοτήτων.

Αλλά και στους χώρους διημέρευσης υπήρξε σαφής διαχωρισμός με διαφορετικά κατασκευαστικά στοιχεία έτσι ώστε να οδηγούν στην καλύτερη λειτουργία του χώρου. Πρόκειται για ένα διαχωρισμό που αναπτύχθηκε πολύ νωρίς για την καλύτερη δυνατή λειτουργία του χώρου σε σχέση με τις κλιματικές συνθήκες της περιοχής. Ωστόσο, στους οικισμούς που μελετήθηκαν και πιο έντονα στο Μαλακάσι και στο Μέτσοβο, υπήρξαν και άλλες συνθέσεις πιο σύνθετες με πρόσθετους χώρους σε μία προσπάθεια εξασφάλισης των καλύτερων δυνατών συνθηκών για την διαμονή των κατοίκων. Όλα αυτά τα στοιχεία συνθέτουν μία αρχιτεκτονική σύνθεση, που παραπέμπει σε μία μορφή αστικής κατοίκησης.

Στη διάπλαση των όψεων και στους τρεις οικισμούς απαντούν στοιχεία προερχόμενα από τα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως συμμετρία στα ανοίγματα της κύριας όψης, επιμελημένη λάξευση στις εξωτερικές λιθόκτιστες τοιχοποιίες, δικλινείς στέγες αλλά και μπαλκόνια με επιμελημένα ξύλινα φουρούσια.

Ο εσωτερικός διάκοσμος αποτελεί τμήμα της παράδοσης και στους τέσσερις οικισμούς που μελετήθηκαν. Πρόκειται για μία παράδοση που έχει από πολύ νωρίς αφομοιωθεί από το σύνολο των κατοίκων των οικισμών και εφαρμόστηκε σε μεγάλο βαθμό, όχι μόνο από τα μεγάλα αρχοντικά των οικισμών, αλλά σε όλες τις κατοικίες. Οι κατοικίες ακόμα και σήμερα φαίνεται να διατηρούν οροφές που διακοσμούνται με ξυλόγλυπτα, εντοιχισμένους ξύλινους αποθηκευτικούς χώρους, σταθερές ξύλινες κατασκευές για τα κρεβάτια και φυσικά τα υφαντά που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του εσωτερικού διακόσμου. Πρόκειται για μία παράδοση η οποία παραμένει ζωντανή μέχρι και σήμερα, με τις γυναίκες να υφαίνουν τα υφαντά για το σπίτι. Είναι ένα στοιχείο πέρα των απαραίτητων για την κατοίκηση, που ωστόσο προσδίδει πολυτέλεια στην καθημερινότητα των κατοίκων.

1. Ρέα Λεωνιδοπούλου-Στυλιανού, Φανή Τσαπάλα-Βαρδούλη, Αναστασία Διαμ. Διαμαντοπούλου, Βασίλης Αν. Χαρίσης, Δήμητρα Ρογκότη-Κυριοπούλου, Χαρούλα Σταματοπούλου, Γιάννης Κίζγς, «*Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*», Τόμος έκτος: Θεσσαλία-Ήπειρος, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα 1988, Επιμέλεια έκδοσης Δημήτρης Φιλιππίδης,
2. Π. Μιχελή, «*Το Ελληνικό Λαϊκό Σπίτι*», εκδόσεις Ε.Μ.Π.
3. «*Η Οθωμανική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*», Συλλογικό έργο, υπουργείο Πολιτισμού, 2008
4. Ορλάνδος, Αναστάσιος Κ., «*Αρχαίον των βυζαντινών μνημείων της Ελλάδος : εξαμηνιαίον περιοδικόν σύγγραμμα*», (1887-1979), Αθήνα : Εστία, 1935-1940
5. Κωσταντίνος Σπ. Παπαϊωάννου, «*Το Ελληνικό παραδοσιακό σπίτι*», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π.
6. Νικ. Γ. Ζιάγκος «*Τουρκοκρατούμενη Ήπειρος*», Τιμαριωτισμός, Αστισμός, Νεοελληνική Αναγέννηση, Αθήνα 1974
7. Ευρυδίκη Α. Αμπατζή, «*Οι Έλληνες στη Διασπορά*», Ιωάννης Κ. Χασιώτης, Όλγα Κατσιάρδη-Hering, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2006
8. «*Ηπειρώτικο Ημερολόγιο*», Ιωάννινα 2012
9. Άννα Λαμπροπούλου, Κώστας Τσικνάκης, «*Η Εβραϊκή Παρουσία στον Ελλαδικό Χώρο (14^{ος}-19^{ος})*», Εταιρία μελέτης Ελληνικού Εβραϊσμού, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Διεθνή Συμπόσια 12, Αθήνα 2008
10. Νιτσιάκος, Βασίλης Γ., «*Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου στον απόηχο της μακράς διάρκειας*», Ιούνιος 1995
11. Μιχάλης Κοκολάκης, «*ΤΟ ΥΣΤΕΡΟ ΠΑΝΝΙΩΤΙΚΟ ΠΑΣΑΛΙΚΙ*» Χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην Τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820-1913), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2003
12. Κωσταντίνου Α. Βακαλοπούλου, «*ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, ΗΠΕΙΡΟΣ*», εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1992
13. Γ. Πλατάρης «*Κώδικας Χώρας Μετζόβου των ετών ΑΨΗ-ΑΤΔΖ*», Αθήνα 1982
14. Ιωάννης Μιλτιάδη Αναστασίου, «*ΤΟ ΜΑΛΑΚΑΣΙ (ΑΛΑΛΚΟΜΕΝΕΣ)*», Ιστορική και Λαογραφική διαδρομή μέσω χειρόγραφων και φωτογραφιών από το 1799 μέχρι το 2009, Γεγονότα, Ενθυμήσεις, Έθιμα και Παραδόσεις
15. Ιωάννης Μιλτιάδη Αναστασίου, «*ΤΟ ΜΑΛΑΚΑΣΙ*», Φωτογραφικό Λεύκωμα από το 1885 μέχρι σήμερα, Μαλακάσι 2007,
16. Μιχάλης Δ. Μαγειρίας, «*ΑΜΕΡΟΥ*», Ένας αιώνας κοινωνικής και κοινοτικής ζωής, Φωτογραφικό οδοιπορικό,
17. Πρακτικά 2ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π.

«Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση», Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 3-6 Ιουνίου 1998

18. Πρακτικά 1^{ου} Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π.

«Το Εθνικό Μετσόβιο πολυτεχνείο για το Μέτσοβο: επιστρέφοντας ένα μέρος του χρέους»

19. «ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΥΠΟ Του παρά τω Υπουργείω των Στρατιωτικών» ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ, 1880

20. Στάθης Ασημάκης, « Ερμηνευτικές προσεγγίσεις στα τοπωνύμια του Ελληνικού χώρου », Αθήνα 2014

ΑΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΕΡΕΥΝΕΣ

1. «Ο Ελληνικός χώρος κατά την περίοδο της Οθωμανικής και Βενετικής Κυριαρχίας», Γ.Β. Νικολάου, Εαρινό Εξάμηνο 2013-2014, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Ιστορίας νεότερων χρόνων, Ιωάννινα, Μάιος 2014

2. «Η ανάδειξη της κρυμμένης ιστορικής φυσιογνωμίας του Μετσόβου και η σημασία της στη σημερινή κρίση για μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή στρατηγική» Ελ. Μαΐστρου, Καθηγήτρια ΕΜΠ, Γ. Μαρίνου, Αναπλ. Καθηγήτρια ΕΜΠ, Μ. Μπαλοδήμου, Υποψήφια Δρ. ΕΜΠ Αικ. Βαβάλιου, Χρ. Γιαννέλος, Αν. Δαμπολιά, Μ.-Ελ. Δουκέρη, Χρ. Καρπάνου, Ν. Μιχαηλίδης, Χρ. Μόρμορη, Γ. Παρασκευοπούλου, Ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητών ΔΠΜΣ «Προστασία Μνημείων» Αρχιτεκτονικής Σχολής ΕΜΠ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ

1. «Αγροτικές κοινωνίες του ορεινού χώρου κατά την Οθωμανική περίοδο: ο γεωργικός κόσμος της Χώρας Μετσόβου (18^{ος}-19^{ος})», Δασούλας Θεοφάνης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2009

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΑ ΑΡΘΡΑ

1. Ευάγγελος Π. Δημητριάδης, « Η αναγέννηση των οικισμών του ελληνικού χώρου κατά την όψιμη Τουρκοκρατία», Τεύχος: Αρχαιολογία και Τέχνες, Νούμερο 65

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. « Η Εγνατία οδός και η γεωπολιτική της σημασία», Πτυχιακή Εργασία, Γεωργόπουλος Θωμάς, Υπεύθυνος Καθηγητής: Σιουσιούρας Πέτρος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Ναυτιλίας και Επιχειρηματικών Υπηρεσιών

2. «Διερεύνηση Βιοκλιματικών Χαρακτηριστικών της Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής του Μετσόβου – Δυνατότητες Προσαρμογής Δυνατοτήτων Σύγχρονης Δόμησης», Μεταπτυχιακή Εργασία, Χριστίνα Π. Καλογήρου, Επιβλέπουσα καθηγήτρια Α. Στέγου-Σαγιά, διεπιστημονικό διατμηματικό πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», 2^η κατεύθυνση σπουδών: «περιβάλλον και ανάπτυξη των ορεινών οικισμών»

3. Πτυχιακή Εργασία, Μελέτη της βιώσιμης αναπτυξιακής διαχείρισης των φυσικών και υδάτινων πόρων της ορεινής περιοχής του Μετσόβου. Τρίχα Καλλιόπη, Τσοκάνη Ελισάβετ, Επιβλέπων καθηγητής Δρ. Βασίλειος Στεργιόπουλος, Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, κατεύθυνση: Συγκοινωνιακών και Υδραυλικών Έργων

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

1. «Η αρχιτεκτονική των καλφάδων στα εμπορικά περάσματα της Πίνδου : 18ος- 19ος αιώνας», Νεφέλη Εμμανουηλίδη, Πολυξένη Μπουραντά, Χριστίνα Χριστοδούλου, επιβλέπουσα καθηγήτρια Γεωργία Μαρίνου

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. <http://ags.cga.harvard.edu/darcm/>, “Roman Road Network (version 2008)”, DARMC Scholarly Data Series 2013-2015

ΠΗΓΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Οι εικόνες στις οποίες δεν αναφέρεται η πηγή είναι αποτέλεσμα προσωπικής επεξεργασίας και απεικόνισης

Οι υπόλοιπες εικόνες συλέχθηκαν από τις παρακάτω πηγές

1. Προσωπικό αρχείο από την επίσκεψη στην περιοχή (Απρίλιος 2018)
2. Προσωπικό αρχείο της κυρίας Αθηνάς Μιχακώστα με καταγωγή από τη Μηλιά
3. Προσωπικό αρχείο του κυρίου Τριαντάφυλλου Σιούλη με καταγωγή από το Βοτονόνι
4. «ΤΟ ΜΑΛΑΚΑΣΙ (ΑΛΑΛΚΟΜΕΝΕΣ)», Ιστορική και Λαογραφική διαδρομή μέσω χειρόγραφων και φωτογραφιών από το 1799 μέχρι το 2009, Γεγονότα, Ενθυμήσεις, Έθιμα και Παραδόσεις, Ιωάννης Μιλτιάδη Αναστασίου
5. «ΤΟ ΜΑΛΑΚΑΣΙ», Φωτογραφικό Λεύκωμα από το 1885 μέχρι σήμερα, Μαλακάσι 2007, Ιωάννης Μιλτιάδη Αναστασίου
- 6.«ΑΜΕΡΟΥ», Ένας αιώνας κοινωνικής και κοινοτικής ζωής, Φωτογραφικό οδοιπορικό, Μιχάλης Δ. Μαγειρίας
7. Δημήτρης Φιλιππίδης, «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», Τόμος έκτος: Θεσσαλία-Ήπειρος, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα 1988
8. https://www.anexitilo.net/2015/04/blog-post_4.html

9. <https://collections.lib.uwm.edu/digital/collection/agseurope/id/2821>

10. Πηγή: Πρακτικά 1^{ου} Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. «Το Εθνικό Μετσόβιο πολυτεχνείο για το Μέτσοβο: επιστρέφοντας ένα μέρος του χρέους» σελ. 314

Ο πίνακας στη σελίδα 65 συμπληρώνεται με σχέδια από τη πηγή: Ρέα Λεωνοδοπούλου-Στυλιανού, Φανή Τσαπάλα-Βαρδούλη, Αναστασία Διαμ. Διαμαντοπούλου, Βασίλης Αν. Χαρίσης, Δήμητρα Ρογκότη-Κυριοπούλου, Χαρούλα Σταματοπούλου, Γιάννης Κίζης, «*Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*», Τόμος έκτος: Θεσσαλία-Ηπειρος, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα 1988, Επιμέλεια έκδοσης Δημήτρης Φιλιπίδης,

